

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa

Saṃyuttanikāye

Saḷāyatanaṅgaṭīkā

1. Saḷāyatanaṅgaṭīkā

1. Aniccavaggo

1. Ajjhattāniccasuttavaṅṅanā

1. Cakkhatīti (2.0281) **cakkhu**, ñāṇaṃ, yathāsabhāvato ārammaṇassa jānanena samavisamaṃ ācikkhantaṃ viya pavattatīti attho. Tathā maṃsacakkhu. Tampi hi rūpadassane cakkhatīti **cakkhu**. Buddhānaṃyeva cakkhūti **buddhacakkhu**, asādhāraṇato hi sattasantānesu sassatucchedadiṭṭhi anulomikañāṇayathābhūtañāṇānañceva kāmarāgānusayādīnañca yāthāvato vibhāvitañāṇaṃ āsayānusayañāṇaṃ indriyaparopariyattañāṇaṃ. Heṭṭhimā tayo maggā catusaccadhammesu vuttākārena pavattiyā dhamme cakkhūti **dhammacakkhu**, tathā tesaṃ phalāni taṃtaṃpaṭipakkhesu paṭippassaddhipahānavasena pavattanato. Samantato sabbadhammesu cakkhukiccasādhanaṃ **samantacakkhu**, sabbaññutaññāṇaṃ. Dibbavihārasannissayena laddhabbato devānaṃ dibbacakkhu viyāti taṃ **dibbacakkhu**, abhiññāviseso. Ālokaṃ vaḍḍhetvā rūpadassanaṃ **“ālokapharaṇenā”** ti vuttaṃ. “Idaṃ dukkhaṃ ariyasaccanti me, bhikkhave, pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṃ udapādī” ti-ādinā (saṃ. ni. 5.1081; mahāva. 15) nayena (2.0282) āgatattā catusaccaparicchedakañāṇaṃ “paññācakkhū” ti vuttaṃ. Tadidaṃ “vipassanāñāṇaṃ” ti vadanti, “vipassanāmaggaḥ phalappaccavekkhaṇaṃ” ti apare.

Paccayabhūtehi etehi abhisambharīyantīti sambhārā, upatthambhabhūtā catuṣsamūṭṭhānikarūpā. Saha sambhārehīti **sasambhāraṃ**. Mahābhūtānaṃ upādāya pasīdatīti **pasādo**. **Akkhikūpake akkhipaṭalehī** Ti ubhoḥi akkhidalehi. **Sambhavoti** āpodhātumeva sambhavabhūtānaṃ. Idha **“terasa sambhārā”** ti vuttaṃ. **Aṭṭhasāliniyam** (dha. sa. aṭṭha. 596) pana saṅghānena saddhiṃ “cuddasa sambhārā” ti āgataṃ. Tattha **saṅghānanti** vaṅṅāyatanaṃ parimaṅḍalādisaṅghānabhūtaṃ. Viṣuṃ vacanaṃ pana nesaṃ tathābhūtānaṃ atathābhūtānañca āpodhātuvaṅṅāyatanaṃ yathāvutte maṃsapiṇḍe vijjānattā. Sambhavassa catudhātunissi-

tehi saha vuttassa dhātuttayanissitatā yojetabbā. **Diṭṭhimaṇḍale**ti abhimukhaṃ ṭhitānaṃ paṭibimbapaññāyanaṭṭhānabhūte cakkhusaññitāya diṭṭhiyā pavattiṭṭhānabhūte maṇḍale. **Sanniviṭṭhanti** etena cakkhupasādassa anakalāpagatabhāvo dassito. Tathā hi so satta akkhipaṭalāni abhibyāpetvā vattati. Yasmā so satta akkhipaṭalāni byāpetvā ṭhitehi attano nissayabhūtehi katūpakāraṃ taṃnissiteheva āyuvaṇṇādīhi anupālitaparivāritaṃ tisantatirūpasamuṭṭhāpakehi utucittāhārehi upatthambhiyamānaṃ hutvā tiṭṭhati. **Rūpadassanasamatthanti** attānaṃ nissāya pavattaviññāṇassa vasena rūpāyatanadassanasamatthaṃ. **Vitthārakathāti** tassa cakkhuno sotādīnaṅca hetupaccayādivasena ceva lakkhaṇādivasena ca vitthārakathā.

Sammasanacāraccittanti vipassanāya pavattiṭṭhānabhūtaṃ vipassitabbaṃ cittaṃ. Keci “vipassanupagatakiriyaamayacittan”ti vadanti, taṃ tesaṃ matimattaṃ. Tīṇi lakkhaṇāni dassetvā vipassanaṃ ussukkāpetvā arahattassa pāpanavasena desanāya pavattattā.

Ajjhattāniccasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2-3. Ajjhattadukkkhasuttādivaṇṇanā

2-3. Dve (2.0283) **lakkhaṇānī**ti dukkhānattalakkhaṇāni. **Ekaṃ lakkhaṇanti** anattalakkhaṇaṃ. **Sesānī**ti vuttāvasesāni lakkhaṇāni. **Tehī**ti yehi dutiyatatiyāni suttāni desitāni, tehi. **Sallakkhitānī**ti sammadeva upadhāritāni. **Ettakenā**ti dvinnaṃ ekasseva vā lakkhaṇassa kathanena.

Ajjhattadukkkhasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

4-6. Bāhirāniccasuttādivaṇṇanā

4-6. Vuttasadisovāti “dve lakkhaṇāni”ti-ādinā vuttasadiso eva. **Nayoti** atidesanayo.

Bāhirāniccasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

7-12. Ajjhattāniccātītānāgatasuttādivaṇṇanā

7-12. Sallakkhetvāti atītānāgatānaṃ avijjamānattā gāhassa daḷhatāya salla-kkhetvā. **Paccuppanesu** vijjamānattā balavatā taṇhādīgāhena vipassanāvithiṃ paṭipādetuṃ **kilamantānaṃ** vineyyānaṃ **vasena**.

Ajjhattāniccātītānāgatasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

Aniccavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Yamakavaggo

1-4. Paṭhamapubbesambodhasuttādivaṇṇanā

13-16. Dvīsupi suttesu āyatanānaṃ vasena desanā ekarasāvāti “**paṭhamadutiye-sū**”ti ekajjhaṃ paduddhāro kato. Āhito ahaṃmāno etthāti attā, attabhāvo. Attāna-madhi ajjhattaṃ, tappariyāpannattā tattha bhavāni ajjhattikāni, tesam **ajjhattikānaṃ**. **Ajjhattaṅca (2.0284) nāma ajjhattajjhattaṃ, niyakajjhattaṃ, gocarajjhattaṃ, visaya-jjhattanti catubbidhaṃ. Tattha ajjhattajjhattaṃ ajjhatte bhavanti ajjhattikanti āha “ajjhattajjhattavasena ajjhattikānaṃ”**ti. Tesam cakkhādīnaṃ ajjhattesupi ajjhattika-bhāvo adikasinehavatthutāyāti āha “**chandarāgassa adhimattabalavatāyā**”ti. Idāni tattha tamatthaṃ paṭiyoginā saddhiṃ udāharaṇavasena dassento “**manu-ssānaṃ hī**”ti-ādimāha. Taṃ uttānameva. **Bāhirānī**Ti ajjhattikato bahi bhavāni.

Paṭhamapubbesambodhasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

5-6. Paṭhamanoce-assādasuttādivaṇṇanā

17-18. **Nikkhantā**Ti lokato nikkhantā. Viśaṃyuttā saṃyogahetūnaṃ kilesānaṃ pahīnattā **no saṃyuttā. No adhimuttā**ti na ussukkaḷātā. **Vimariyādī ...pe... ceta-sā**ti vigatakilesavaṭṭamariyādatāya nimmariyādīkatena cittaena. **Catusaccameva kathitaṃ** cakkhādīnaṃ assādādino kathitattā.

Paṭhamanoce-assādasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

7-10. Paṭhamābhinandasuttādivaṇṇanā

19-22. **Vaṭṭavivaṭṭameva kathitaṃ** abhinandanānaṃ uppādanirodhānaṅca vasena desanāya pavattattā. **Anupubbakathā**ti ādito paṭṭhāya padatthavaṇṇanā. **Nesanti** sutānaṃ.

Paṭhamābhinandasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

Yamakavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Sabbavaggo

1. Sabbasuttavaṇṇanā

23. Sabba-saddo (2.0285) pakaraṇavasena katthaci sappadesepi pavattatīti tato nivattanatthaṃ anavasesavisayena sabba-saddena visesetvā vuttaṃ “**sabba-sabban**”ti, sabbameva hutvā sabbanti attho. Āyatanabhāvaṃ sabbam **āyatana-sabbaṃ**, sesadvayepi eseva nayo.

Tassa avisayābhāvato **na addiṭṭhamidhatthi kiñcīti. Idhāti** nipātamattaṃ, idha vā sadevake loke, dassanabhūtena ñāṇena adiṭṭhaṃ nāma kiñci natthīti attho. Yadi evaṃ anumānavisayaṃ nu kho kathanti āha “**atho aviññātan**”ti. Aññesaṃ apaccakkhampi aviññātaṃ tassa kiñci natthīti adiṭṭhaṃ aviññātaṃ natthi. Paccuppannaṃ atītameva ñeyyaṃ gahitaṃ, anāgataṃ nu kho kathanti āha- “**ajānitabban**”ti, tassa kiñci natthīti ānetvā sambandho. Jānituṃ ñātuṃ asakkuṇeyyaṃ nāma tassa kiñci natthīti dassento āha “**sabbaṃ abhiññāsī**”ti-ādi.

Sakalassa sakkāyadhammassa pariggahitattā **sakkāyasabbaṃ. Sabbadhammesūti** pañcannaṃ dvārānaṃ ārammaṇabhūtesu sabbesu dhammesu. Yasmā chasupi ārammaṇesu gahitesu padesasabbaṃ nāma na hoti, tasmā “**pañcārammaṇamattan**”ti vuttaṃ. Padesasabbaṃ sakkāyasabbaṃ na pāpuṇāti tassa tebhūmakadhammesu ekadesassa asaṅgaṇhanato. Sakkāyasabbaṃ āyatanasabbaṃ na pāpuṇāti lokuttaradhammānaṃ asaṅgaṇhanato. Āyatanasabbaṃ sabbasabbaṃ na pāpuṇāti. Yasmā āyatanasabbena catubhūmakadhammāva pariggahitā, na lakkhaṇapaññattiyo, yasmā sabbasabbaṃ dassentena buddhañāṇavisayo dassito, tasmā “sabbasabbaṃ na pāpuṇāti”ti etthāpi “**kasmā ...pe... natthitāyā**”ti sabbam ñātārammaṇeneva pucchāvissajjanaṃ kataṃ. “Āyatanasabbepi idha vipassanupagadhammāva gahetabbā abhiññeyyaniddesavasenapi sammasanacārasseva icchitattā”ti vadanti.

Paṭikkhipitvāti “idaṃ sabbam nāma na hoti”ti evaṃ paṭikkhipitvā. **TassāTi** “aññaṃ sabbam paññāpessāmi”ti vadantassa. **Vācāya vattabbavatthumattakamevāti** vañjhāputtagaganakusumādivācā viya etassa vācāya kevalaṃ vattabbavatthukameva bhavēyya, na attho, vacanamattakamevāti attho (2.0286). **Atikkamitvāti** anāmasitvā aggahetvā. **Tam kissa hetūti** vighātāpajjanaṃ kena hetunā. **Yathā tam avisayasminti** yathā aññopi koci avisaye vāyamanto, evanti attho. Aṭṭhakathāyaṃ pana yasmā pāḷiyaṃ “tam kissa hetū”ti vuttakāraṇameva upanayanavasena dassetuṃ “**yathā tan**”ti-ādi vuttaṃ. Kāraṇopanayanañca kāraṇamevāti “**yathāti kāraṇavacanan**”ti vuttanti daṭṭhabbaṃ. Tenevāha “**evaṃ imasmimpi avisaye**”ti-ādi.

Sabbasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Pahānasuttavaṇṇanā

24. Sabbassāti dvārārammaṇehi saddhiṃ dvārappavattassa. **Pahānāyāti** tappa-
ṭibaddhachandarāgapahānavasena pajahanāya. **Cakkhusamphassanti** cakkhusa-
nnissitaphassaṃ. **Mūlapaccayanti** mūlabhūtaṃ paccayaṃ katvā, sahaḷāvedana-
nāya cakkhusamphassapaccayabhāve vattabbameva natthi. **Eseva nayoti** apade-
sena “sotasamphassaṃ mūlapaccayaṃ katvā”ti-ādinā vattabbanti dasseti.
Manoti bhavaṅgacittaṃ manodvārassa adhippetattā. **Ārammaṇanti** dhammāra-
mmaṇaṃ. **Sahāvajjanakajavananti** sahamanodvārāvajjanakaṃ javanaṃ. Taṃpu-
bbakattā manoviññāṇaphassavedanānaṃ mūlapaccayabhūtā sabbesveva
cakkhudvārādīsu vuttittā tadanurūpato “**bhavaṅgasahajāto samphasso**”ti vuttaṃ.
Sahāvajjanavedanāya javanavedanā “vedayitaṃ”ti adhippetā, **bhavaṅgasampayu-
ttāya pana** vedanāya gahaṇe **vattabbameva natthi**. **Bhavaṅgato amocetvā** bhava-
ṅgacittena saddhiṃyeva āvajjanaṃ gahetvā manodvārāvajjanaṃ **bhavaṅgaṃ
daṭṭhabbaṃ**. **Yā panettha desanāti** yā ettha “pahānāyā”ti-ādinā pavattadesanā
satthu anasiṭṭhi āṇā. **Ayaṃ paṇṇatti nāma** tassa tassa atthassa pakārato ñāpanato.
Ettha sabbaggahaṇena sabbe sabhāvadhammā gahitā, paññatti pana katamāti
vicāraṇāya taṃ dassetuṃ “**yā panetthā**”ti-ādi vuttanti daṭṭhabbaṃ.

Pahānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Abhiññāpariññāpahānasuttavaṇṇanā

25. **Abhiññāti** (2.0287) abhiññāya. Ya-kāralopavasenāyaṃ niddeso “sayam abhiññā”ti-ādīsu (dī. ni. 1.28, 405; ma. ni. 1.154) viya, tathā “pariññā”ti etthāpi. **Sabbanti** āyatanasabbaṃ. Tañhi abhiññeyyaṃ. **Abhijānitvāti** abhiññāya jānitvā. **Parijānitvāti** tīraṇapariññāya aniccādito parijānitvā. **Pajahanatthāyāti** pahānapariññāya anavasesato pajahanāya.

Abhiññāpariññāpahānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Paṭhama-aparijānanasuttavaṇṇanā

26. “Abhijānan”ti-ādinā ettha bhagavā paṭhamaṃ kaṇhapakkhaṃ dassetvā sukkaṇṇapakkhaṃ dasseti veneyyajjhāsayaवासena. Tenettha vaṭṭavivaṭṭaṃ kathitaṃ.

Paṭhama-aparijānanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Duttiya-aparijānanasuttavaṇṇanā

27. Cakkhuvīññāṇaviññātabbadhammo nāma rūpāyatanaevāti āha “**heṭṭhā gahitarūpamevā**”ti. **Idha anāpāthagataṃ** “cakkhuvīññāṇaviññātabbā dhammā”ti vuttattā. **Heṭṭhā āpāthagatampi anāpāthagatampi gahitameva** “ye ca rūpā”ti anavasesato vuttattā. **Te hi** vedanāsaññāsañkhārakkhandhā **saha cakkhuvīññāṇena viññātabbattā**. Tathā hi cakkhuvīññāṇaṃ tehi ekuppādaṃ ekavatthukaṃ ekanirodhaṃ ekārammaṇameva. **Sesapadesūti** sesesu “yañca sotaṃ ye ca saddā”ti-ādinā āgatesu kaṇhapakkhe pañcasu, sukkaṇṇapakkhe chasupi padesu. **Eseva nayoti** yvāyaṃ “heṭṭhā gahitarūpameva gaṇhitvā”ti attho vutto. Eso eva tatthapi atthavaṇṇanāyā.

Duttiya-aparijānanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Ādittasuttavaṇṇanā

28. Gayānāmikāya (2.0288) nadiyā avidūre pavatto gāmo gayā nāma, tassaṃ **gayāyaṃ viharatīti** samīpatthe cetaṃ bhummavacanaṃ. Gayāgāmassa hi āsanne gayāsīsanāmake piṭṭhipāsāṇe bhagavā tadā vihāsi. Tenāha “**bhagavā tattha viharatī**”ti.

Tatrāti “bhikkhū āmantesī”ti ye bhikkhū āmantesi, yathā cāyaṃ desanā tesaṃ

sappāyā jātā, tatra tasmim atthadvaye vibhāvetabbe **ayaṃ anupubbikathā** samudāgamato paṭṭhāya anupaṭipāṭikathā. **Ito** Ti imasmā kappato. **Kirāti** anussavanatthe nipāto. Pāramitāparibhāvanāya **paripākagate**. **Ñāṇeti** bodhiñāṇe. **Kaniṭṭhaputto** vemātikabhātā bhagavato. **Velubhittikuṭikāhi parikkhipivā** bahiddhā, anto pana paṭasāṇīhi.

Sabbesaṃ sattānaṃ. **Puññacetanaṃ** anto abbhantare **paveseti**. Bhagavāpi tassa puttoti katvā “**aññe tayo puttā**” ti vuttaṃ. **Avippakiritvāti** parājayena avippakiriya apalāyivā. **Pidahīti** dātuṃ na sakkomīti tathā akāsi. **Saccavāditāya gaṇhiṃsūti** rājakulassa saccavāditāya attano varam gaṇhiṃsu.

Vinivattitunti paṭiññāya nivattituṃ. **Antarāti** tumhehi paricchinnakālassa antarā eva matā. Aṭṭhavīsatihatthaṭṭhānaṃ **usabhaṃ** nāma. **Usabhe** aṭṭhavīsatihatthappa māṇe ṭhāne. **Dānagge byāvaṭoti** pasuto.

Soti bhagavā. Tathārūpañhi buddhānaṃ desanāpāṭihāriyaṃ, yathā desanāya gahito attho paccakkhato vibhūto hutvā upaṭṭhāti. Tenāha “**imesaṃ ...pe... dese-ssāmi**” ti. **Sanniṭṭhānanti** cirakālaparicitāditta-aggikānaṃ ādittapariyāyadesanāva sappāyāti nicchayamakāsi. **Padittanti** padīpitaṃ ekādasahi aggīhi ekajālībhūtaṃ. Tenāha “**sampajjalitaṃ**” ti. **Dukkhalakkaṇaṃ kathitaṃ** cakkhādīnaṃ ekādasahi aggīhi ādittabhāvena dukkhamatāya dukkhassa kathitattā.

Ādittasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Addhabhūtasuttavaṇṇanā

29. Adhisaddena (2.0289) samānattho addhasaddoti āha “**addhabhūtanti adhibhūtaṃ**” ti-ādi. Sesam vuttanayameva.

Addhabhūtasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Samugghātasārūppasuttavaṇṇanā

30. Maññitaṃ nāma taṇhāmānadiṭṭhīhi gahetabbaṃ maññitaṃ. Sabbasmim maññitanti sabbamaññitaṃ, tassa samugghāto setughāto, tadāvahaṃ **sabbamaññitasamugghātasārūppaṃ**. Aṭṭhakathāyaṃ pana “maññitaṃ nāma cakkhādīsu eva uppajjati, nāññasmin” ti dutiyanayo vutto. **Anucchavikanti** anurūpaṃ avilomaṃ. **Idhāti** idheva sāsane aññattha tadabhāvato. “Taṇhā-mānadiṭṭhimaññitānaṃ” ti vuttaṃ maññitattayaṃ sapaasantānesu paṭipakkhavasena yojetvā dassetuṃ “**cakkhuṃ ahanti vā**” ti-ādi vuttaṃ. Tattha “cakkhuṃ ahan” ti iminā ajjhattavisayaṃ diṭṭhimaññitañca dasseti attābhinivesāhaṃkārādīpanato. “Maman” ti iminā taṇhāmaññitaṃ mānamaññitampi vā, pariggahamukhenapi seyyādito mānuppajjanato. Sesapadadvayepi iminā nayena maññitavibhāgo veditabbo. **Ahanti** attāva, so ca

cakkhussimim tadadhīnavuttittā “paro”ti na maññati. **Mama kiñcanapalibodho cakkhussimim** sati labbhanato, asati na maññati tathāmaññitassa paccayaghātato. Sesapadadvayepi eseva nayo.

Ahaṃ cakkhuto niggatoti “ahan”ti vattabbo ayaṃ satto cakkhuto niggato tattha sukhumākārena upalabbhanato. **Mama kiñcanapalibodho cakkhuto niggato** tasmim sati eva upalabbhanato. Sesadvayepi eseva nayo. Tattha **paroti** paro satto. **Mama cakkhūti na maññati** yassa taṃ cakkhu, tassa “ahan”ti vattabba-sseva abhāvato. **Mamattabhūtanti** mama kāraṇaṃ. Sesam uttānameva. Evame-tasmim sutte cakkhurūpa-cakkhuvīññāṇa-cakkhusamphassa-sukhadukkhādu-kkhamasukhavasena satta vārā cakkhudvāre, tathā sotadvārādīsūti cha sattakā dvecattālisa. Puna sakkāyavasena “sabbam na maññati”ti-ādinā vuttaṃ, tena tecattālisa. Puna tebhūmakavaṭṭaṃ “loko”ti gahetvā “na kiñci loke upādiyati”ti (2.029 vuttaṃ, tena catucattālisa honti. Evaṃ sabbathāpi **catucattālīsāya ṭhānesu arahattaṃ pāpetvā vipassanā kathitāti** veditabbā. “Catucattālīsādhikasatesū”ti kesuci potthakesu likhanti, sā ca pamādalekhā.

Samugghātasārūppasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Paṭhamasamugghātasappāyasuttavaṇṇanā

31. Upakārabhūtā tadāvahattā. **Tatoti** maññitākārato. **Tanti** maññanāvattum. **Aññenākārenāti** yathā maññati aniccādi-ākārato, aññena aniccādinā ākārena hoti. **Aññathābhāvaṃ vipariṇāmaṃ** uppādavayatāya aññathābhāvaṃ jarāya maraṇena ca dvedhā vipariṇāmetabbaṃ. Taṃ **upagamanena aññathābhāvī**, evaṃ bhūto **hutvāpi** jiraṇabhijjanasabhāvesu. **Bhavesu satto loko** uparipi **bhavaṃyeva abhinandati**. **Heṭṭhā gahitameva saṅkaḍḍhitvāti** “cakkhum na maññati”ti-ādinā heṭṭhā gahitameva khandhadhātu-āyatanāti khandhādipariyāyena ekato gahetvā punapi maññanāvattum dasseti. Avasāne “tato taṃ hoti”ti vuttapadena saddhim sabbavāresu aṭṭha aṭṭha hontīti “**aṭṭhacattālīsāya ṭhānesū**”ti vuttaṃ.

Paṭhamasamugghātasappāyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Dutiyasamugghātasappāyasuttavaṇṇanā

32. Dassetvāti ettha lakkhaṇe ayaṃ **tvā**-saddo, hetumhi vā. Anādisattasantāna-gatagāhattayalakkhitā hi satthu, tiparivaṭṭadesanā taṃnimittaṃ yāvadeva tappahā-nāya pavattitabhāvato. Arahattaṃ pāpetvā vipassanā kathitāti aṭṭhakathāyaṃ vuttaṃ “**saha vipassanāya cattāropi maggā kathitā**”ti.

Dutiyasamugghātasappāyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Sabbavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Jātidhammavaggavaṇṇanā

33-42. Nibbattanasabhāvanti (2.0291) hetupaccayehi uppajjanasabhāvaṃ. Uppādānantaraṃ buddhippattiyā **jīraṇasabhāvaṃ**. Yattha cakkhādayo, tattheva visabhāgasamuṭṭhānalakkhaṇena byādhino **uppattipaccayabhāvena byādhisa-**
bhāvaṃ. Maraṇasabhāvanti vināsasabhāvaṃ. **Sokasabhāvanti** ñātibyasanādinā
ḍayhamānadukkhasabhāvaṃ. **Samkilesikasabhāvanti** taṇhādivasena samkilissana-
nasabhāvaṃ.

Jātidhammavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Sabba-aniccavaggavaṇṇanā

43-52. Nātapariññā āgatā visayavasena tabbisayassa dhammassa jotitattā. **Itarā**
dve tīraṇapahānapariññāpi āgatā evāti veditabbā, tāsāṃ abhiññeyyadhammavisa-
yattā ñāṇassa ca tīraṇapahānapariññāsambhavato. Pariññeyyapade tīraṇapari-
ññāva āgatā, pahātabbapade pahānapariññāva āgatāti yojanā. **Itarāpi dve gahitā-**
yeva tāhi vinā atthasiddhiyā abhāvato. **Paccakkhaṃ kātabbaṃ** ārammaṇato asa-
mmohato paṭivijjhanena. **Avuttāpi gahitāyeva** parijānanassa yāvadeva pahāna-
tthattā. Ekasabhāvena vinābhāvo **anekaggaṭṭho**. Upasaṭṭharogena viya anto eva
abhihata-sabbatā **upahataṭṭho**.

Sabba-aniccavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Paṭhamo paṇṇāsako.

6. Avijjāvaggavaṇṇanā

53-62. Catūsu saccesu aññāṇaṃ tappaṭicchādakasammoho. Avindiyaṃ vindati,
vindiyaṃ na vindatīti katvā vijjāya paṭipakkhova **avijjā**. Vijjāya uppannāya anavase-
sato avijjā pahiyati, taṃ dassento “**vijjāti arahattamaggavijjā**”ti (2.0292) āha. Na
kevalaṃ aniccānupassanāvaseneva maggavuṭṭhānaṃ, atha kho itarānupassanā-
vasenapīti dassento “**dukkhā ...pe... pahiyatiyevā**”ti āha. **Sabbatthā**Ti uparisu-
ttante sandhāyāha. Tato aparepi taṃ-atthalakkhaṇavasena kathitasuttantepi.

Tānipi hi tathā bujghanakapuggalānamajjhāsayena vuttānīti.

Avijjāvaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Migajālavaggo

1. Paṭhamamigajālasuttavaṇṇanā

63. Cakkhuvīññāṇaṃ dassanakiccanti vuttacakkhuvīññāṇena passitabbanti āha “**iṭṭhārammaṇabhūtā**” ti. **Kamanīyā**ti kāmetabbā. Manaṃ appāyantīti **manāpā**ti āha “**manavaḍḍhanakā**” ti. Piyāyitabbasabhāvā **piyarūpā**.

Kāmūpasamhitāti kāmapaṭisaṃyuttā. Ālambitabbatā eva cettha upasamhitatāti “**ārammaṇaṃ katvā**” ti-ādimāha. Taṇhāsaṅkhātā nandī **taṇhānandī**, na tuṭṭhinandī-yeva “nandiṃ caratī” ti-ādīsu viya. **Gāmantanti** gāmasamīpaṃ. “**Anupacāraṭṭhānan**” ti vatvā taṃ dasseti “**yatthā**” ti-ādinā.

Etthāti yathānīhate pāṭhe. “**Imaṃ ekaṃ pariyāyaṃ ṭhapetvā**” ti vuttaṃ tassa “pantānī” tipadena saṅgahitattā. **Appasaddāni appanigghosānī** ti ettha **appa**-saddo abhāvattho.

Paṭhamamigajālasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Samiddhilokapañhāsuttavaṇṇanā

68. Āyācanasuttato paṭṭhāyāti migajālavagge dutiyasuttato paṭṭhāya. Paṭhamasutte pana dutiyakavīhārādibhāvo vuttoti.

Samiddhilokapañhāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Upasena-āsivisasuttavaṇṇanā

69. Gahetvāti (2.0293) pārupanassa sithilakaraṇena vīmaṃsato mocetvā. **Leṇacchāyāyāti** purimadisāya leṇacchāyāyaṃ. **Patitvāti** leṇacchadanato bhassitvā. **Phuṭṭhavisoti** catūsu āsivisesu so phuṭṭhavisō. Tenāha “**tasmā**” ti-ādi. **Pariyādiyamānamevāti** khepentameva, vināsentamevāti attho. **Yathāparicchedenāti** attano visa-paricchedānurūpaṃ. **Aññathābhāvanti** vaḍḍhabhāvādīpakatijahanaṃ. **Sabhāvavi-gamoti** vināso.

Upasena-āsivisasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Upavāṇasandiṭṭhikasuttavaṇṇanā

70. Rūpaṃ paṭisaṃviditaṃ karoti ñātapariññāvasena. **Rūparāganti** nīlādibhede rūpadhamme rāgaṃ. **Paṭisaṃviditaṃ karoti** “ayaṃ me rāgo appahīno” ti. Etena sekkhānaṃ paccavekkhaṇā kathitā. Tena vuttaṃ “evampi kho, upavāṇa, sandiṭṭhiko dhammo hoti” ti-ādi. **Rūparāgaṃ paṭisaṃviditaṃ karoti** “natthi me ajjhattaṃ rūpesu rāgo” ti pajānāti. Asekkhānaṃ hāyaṃ paccavekkhaṇā.

Upavāṇasandiṭṭhikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Paṭhamachaphassāyatanasuttavaṇṇanā

71. **Phassākarānanti** channaṃ phassānaṃ ākarānaṃ uppattiṭṭhānānaṃ, cakkhādīnanti attho. **Natṭho nāma ahanti vadati**, yo channaṃ phassāyatanānaṃ samudayādiṃ yathābhūtaṃ pajānāti, so vusitavā, itaro avusitavā ahañca tādīsoti. **Ayamevā** Ti ayam cakkhusmiṃ “netam mamā” ti-ādinā tiṇṇaṃ gāhānaṃ abhāvo eva.

Paṭhamachaphassāyatanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Dutiyachaphassāyatanasuttavaṇṇanā

72. **Apunabbhavoti** (2.0294) punabbhavābhāvo.

11. Tatiyachaphassāyatanasuttavaṇṇanā

73. **Panassasanti** ekaṃsena natṭhoti ayamettha atthoti āha “**atinaṭṭho**” ti, dhurato eva natṭhoti attho.

Tatiyachaphassāyatanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Migajālavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Gilānavaggo

1-5. Paṭhamagilānasuttādivaṇṇanā

74-78. **Appaññātoti** nāmagottato ceva silādiguṇehi ca appaññāto avissuto. Theramajjhimabhāvaṃ appattatāya **navo**.

Paṭhamagilānasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Dutiya-avijjāpahānasuttavaṇṇanā

80. Aniccādivasena abhinivisanaṃ **abhiniveso**, so eva dhammasabhāvaṃ atikkamitvā parato āmasanato **parāmāso**, so eva **gāho**. Tena abhinivesaparāmāsa-ggāhena **gaṇhituṃ na yuttā** aniccādisabhāvattā. Saṅkhārā eva pavattiyā kāraṇa-

bhāvato **saṅkhāranimittāni**. Yo saṅkhāresu aperiññātābhinivesena passitabbo attākāro, so na hotīti añño anattākāro, **tato aññato passati**. **Pariññātābhinivesoti** tīraṇapariññāya paricchijja ñātamicchābhiniveso. **Pariññātābhinivesoti** vā pariññā-tavipassanābhiniveso. **Vipassanāti** arūpasattakavasena vipassanāya pariṇānī-tabbā.

Dutiya-avijjāpahānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Sambahulabhikkhusuttavaṇṇanā

81. **Kevalanti** (2.0295) itaralakkhaṇehi avomissaṃ.

10. Phaggunapañhāsuttavaṇṇanā

83. Taṇhāya pahīnāya diṭṭhimānāpi pahīnā evāti “**taṇhāpapañcassa chinnattā chinnapapañce**” ti vuttaṃ. Dutiya-padepi eseva nayo. Idha sattavohāro cakkhādīsu vijjamānesu eva hoti, tasmā parinibbutānañca vohāro cakkhādīsu sannissaye-neva, nāññathāti **atikkantabuddhehi pariharitāni cakkhusotādīni pucchāmīti pucchati** “atthi nu kho bhante” ti-ādinā. **Cakkhusotādivaṭṭaṃ** vaṭṭe pavatteyya.

Phaggunapañhāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Gilānavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Channavaggo

1. Palokadhammasuttavaṇṇanā

84. **Aniccalakkhaṇameva kathitaṃ**, tañca pariyāyena, aniccalakkhaṇe kathite itaralakkhaṇāni kathitāneva honti byabhicārabhāvato.

2. Suññatalokasuttavaṇṇanā

85. Attano idanti **attaniyanti** āha “**attano santakenā**” ti.

3. Saṃkhittadhammasuttavaṇṇanā

86. **Vuttanayeneva veditabbanti** khandhiyavagge khandhavasena āgataṃ, idha

āyatanavasenāti ayameva viseso.

4. Channasuttavaṇṇanā

87. Sabbanimittehi paṭisalliyati etenāti **paṭisallānaṃ**, phalasaṃpatti. **Jīvitahāra-kasatthaṃ** jīvitassa haraṇato, sattānañca sasanato hiṃsanato (2.0296). **Paricari-toti** payirupāsito. Tena yathānusiṭṭhaṃ paṭipajjinti dīpeti.

Anupavajjanti parehi na upavaditabbaṃ. Taṃ panettha āyatim appaṭisandhibhāvato hotīti āha “**appavattikaṃ**” ti. “Netam mamā” ti-ādīni vadanto **arahatte pakkhipitvā kathesi**. **Puthujjanabhāvameva dīpento vadati** akatakkiccabhāvadīpanena. Kiñcāpi thero pucchitaṃ pañhaṃ arahatte pakkhipitvā kathesi, “na samanupassāmi” ti pana vadanto kiñci nipphattiṃ na kathesi, tasmā “idampi manasi kātabban” ti idaṃ ānetvā sambandho.

Kilesapassaddhīti kilesapariḷāhavūpasamo. **Bhavatthāya** puna bhavattāya. **Ālayanikanti pariyaṭṭhāneti** bhavantare apekkhāsaññite ālaye nikantiyā ca pariyaṭṭhānappattiyā. **Asati** avijjamānāya. Paṭisandhivasena aññabhavato idhāgamaṃ **āgati nāma**. **Cutivasena gamananti** cavanavasena ito gati. Anurūpagamaṃ gati nāma tadubhayaṃ na hoti. Cutūpapāto aparāparabhavanavasena **cuti**, Upapajjanavasena **upapāto**, tadubhayampi na hoti. Evaṃ pana cutūpapāte asati **nevidha** na idha loke. **Na huram** na paraloke hoti. Tato eva **na ubhayattha hoti**. **Ayameva anto** ayaṃ idhaloke paraloke ca abhāvoyeva dukkhassa pariyoṣānaṃ. **Ayamevāti** yathāvutto eva- **ettha** etasmiṃ pāṭhe paramparāgato pamāṇabhūto attho.

Ye panāti sammavādino sandhāya vadati. **Antarābhavaṃ icchanti** “evaṃ bhavena bhavantarāsambandho yujjeyyā” ti. **Niratthakaṃ** antarābhavassa nāma kassaci abhāvato. Cutikkhandhānantarañhi paṭisandhikkhandhānaṃyeva pātubhāvo. Tenāha “**antarābhavassa ...pe... paṭikkhittoyevā**” ti. Tattha **bhāvoti** atthitā. **Abhidhamme kathāvattuppakaraṇe** (kathā. 505-507) **paṭikkhittoyeva**. Yadi evaṃ “antarenā” ti idaṃ kathanti āha “**antarenā**” ti-ādi. Vikappato aññaṃ **vikappantaram**, tassa dīpanaṃ “antarenā” ti vacanaṃ. Na antarābhavadīpanaṃ tādissa anupalabbhanato payoanābhāvato ca. Yattha hi vipākaviññāṇassa paccayo, tathassa nissayabhūtassa vatthussa sahabhāvīnañca (2.0297) khandhānaṃ sambhavoti saddhiṃ attano nissayena viññāṇaṃ uppajjatevāti nāssa uppattiyā desadūratā veditabbā. “Neva idha na huran” ti vuttadvayato aparaṃ vikappena “na ubhan” ti, tatthapi na hotiyevāti adhippāyo. “**Antarenā**” ti vā “**vinā**” ti iminā samānattho nipāto, tasmā nevidha, na huram, ubhayaṃ vināpi nevāti attho.

Āharīti chinnavasena gaṇhi. Tenāha “**kaṇṭhanāḷaṃ chindī**” ti. **Pariggaṇhantoti** sammasanto. **Parinibbuto** dīgharattaṃ vipassanāyaṃ yuttapayuttabhāvato. “**Anupavajjaṃ channena bhikkhunā satthaṃ āharitan**” ti, **kathesīti** asekkhakāle byākaraṇaṃ viya katvā kathesi.

Imināti “upavajjakulānī” ti iminā vacanena. **Theroti** sārīputtatthero. **Evanti** evaṃ pubbakālesu saṃsatṭhavihārī hutvā ṭhito pacchā arahattaṃ pāpuṇissatīti āsa-

ñkanto pucchati. Sesam uttānameva.

Channasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5-6. Puṇṇasuttādivaṇṇanā

88-89. Tanti cakkhurūpadvayaṃ. Tenāha “cakkhuñceva rūpañcā” ti. Nandisamudayāti nandiyā samudayataṇhāya sesakāraṇehi nandiyā samuditi samodhānaṃ nandisamudayo, tasmā nandisamudayā. Tenāha “taṇhāya samodhānenā” ti. Pañcakkhandhasaṅkhātassa dukkhassa samodhānena samuditi pavattiyevāti saha samudayena dukkhassa dassitattā “vaṭṭaṃ matthakaṃ pāpetvā” ti vuttaṃ. Nirodhūpāyena saddhiṃ nirodhassa dassitattā “vivaṭṭaṃ matthakaṃ pāpetvā” ti. Pucchānusandhi-ādīsu aññataro na hotīti āha- “pāṭiyekko

anusandhī” ti.

Caṇḍāti kodhanā. **Duṭṭhā**ti dosavantoti attho. **Kibbisā**ti pāpā. **Kakkhaḷā**ti dāruṇā. **Ghaṭṭikamuggarenā**ti ekasmiṃ pakkhe ghaṭṭikaṃ dassetvā katena rassadaṇḍena. Sattānaṃ sasanato satthaṃ, tato eva jīvitassa haraṇato hārakañcāti **satthahārakaṃ**. **Indriyaṃvarō “damo”ti vutto** manacchaṭṭhānaṃ indriyānaṃ damanato. **Paññā “damo”ti vuttā** kilesavisevitānaṃ damanato vūpasamanato. **Uposathakammaṃ “damo”ti (2.0298) vuttaṃ** kāyadvārādīhi uppajjanaka-asamassa damanato. **Khanti “damo”ti veditabbā** akkhantiyā damanato vūpasamanato. Tenāha **“upasamoti tasseva vevacanan”** ti.

Etthāti sunāparantajanapade. **Ete dveti** ayaṃ puṇṇatthero tassa kaniṭṭhoti ete dve bhātaro. **Āhacca aṭṭhāsi** uḷāraṃ buddhārammaṇaṃ pītiṃ uppādetvā. **Satta sīhanāde naditvā**ti mammacchedakānampi akkosaparibhāsānaṃ khamane santosābhāvadīpanaṃ, pāṇippahārassa, leḍḍuppahārassa, daṇḍappahārassa, satthappahārassa, jīvitavoropanassa, khamane santosābhāvadīpanañcāti evaṃ satta sīhanāde naditvā. Catūsu ṭhānesu vasitattā pāḷiyaṃ vasanaṭṭhānaṃ anuddesikaṃ katvā **“sunāparantasmim janapade viharati”** icceva vuttaṃ.

Catūsu ṭhānesūti abbuhatthapabbate, samuddagirivihāre, mātulagirimhi, makuḷakārāmahāretī imesu catūsu ṭhānesu. **Tanti** caṅkamaṃ āruya koci bhikkhu caṅkamituṃ samattho natthi mahatā samuddaparissayena bhāvanāmanasikārassa anabhisambhuṇanato. **Uppātikanti** uppātakamaṃ mahāsaṅkhobhaṃ uṭṭhapetvā. **Sammukheti** anilapadese. **Paṭivedesunti** pavedesuṃ.

Āraddhakālato paṭṭhāyāti maṇḍalamāḷassa kātuṃ pathavīmitakālato pabhuti. Saccabandhena pañcasatāni paripūretuṃ **“ekūnapañcasatāna”** ti vuttaṃ. **Gandhakuṭinti** jetavanamahāvihāre mahāgandhakuṭiṃ.

Saccabandhanāmoti saccabandhe pabbate ciranivāsītāya “saccabandho” tveva laddhanāmo. **Arahattaṃ pāpuṇī**ti pañcābhiññāparivāraṃ arahattaṃ adhigacchi. Tenāha **“maggenevassa abhiññā āgatā”** ti.

Tasmiṃ sannipatitā mahājanā keci sotāpannā, keci sakadāgāmino, keci anāgāmino, keci arahanto ahesuṃ. Tatthāpi keci tevijjā, keci chaḷabhiññā, keci paṭisambhidappattā ahesuṃ. Taṃ sandhāya vuttaṃ **“mahājanassa bandhanamokkho jāto”** ti. Ye pana tattha saraṇagamanapañcasīladasasīlasamādānena laddhānuggahā, tesu devatānañca vasena **“mahantaṃ buddhakoḷāhalaṃ aho”** ti vuttaṃ.

Aruṇaṃ (2.0299) pana mahāgandhakuṭiyaṃyeva uṭṭhapesi devatānuggahatthāñceva kulānudayāya ca. **Apāyamagge otārīto** “koci lokassa sajītā atthi, tassa vasena pavattisaṃhārā honti, tenevāyaṃ pajā sanāthā hoti, taṃ yuñjati ca tasmiṃ tasmiṃ kamme” ti micchāgāhehi. **Paricaritabbaṃ yāci** “ettha mayā ciraṃ vasitabban” ti.

Chaṭṭhanti bāhiyasuttaṃ. Taṃ **uttānameva** heṭṭhā vuttanayattā.

Puṇṇasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

7-8. Paṭhama-ejāsuttādivaṇṇanā

90-91. Ejati chaḷārammaṇanimittam kampaṭṭi **ejā**. Tenāha “**calanaṭṭhena**” ti. **Ābā-dhanaṭṭhena** Piḷanaṭṭhena. **Anto dosanaṭṭhena**ti antocitte eva padussanaṭṭhena. **Nikantaṭṭhena**ti chindanaṭṭhena. **Heṭṭhā gahitamevā**ti heṭṭhā maññitasamu-
gghātasārappasutte āgatameva. **Vuttanayameva** maññitasamugghātasutte.

Paṭhama-ejāsuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

9-10. Paṭhamadvayasuttādivaṇṇanā

92-93. **Dvayanti** dukam. Pāḷiyam āmeditalopena niddesoti āha “**dve dve koṭṭhāse**” ti. **Evametanti** evam aniccādhāvena etaṃ cakkhurūpañcāti dvayam. **Calatīti** ana-
vaṭṭhānena pacalati. **Byathatīti** jarāya maraṇena ca pavedhati. **Hetu ceva** uppatti-
nimittattā. **Sahagatīti** sahappavatti, tāya gahetabbattā “saṅgati”ti phasso vutto. Esa nayo sesapadadvayepi. Yasmā ca saṃgacchamānadhammavimuttā saṅgati
nāma natthi, tathā sannipātasamavāyā, tesam vasena nibbatto phasso tathā
vuccatīti. Tenāha “**iminā**” ti-ādi.

Vatthūti (2.0300) cakkhu nissayapaccayādhāvena. **Ārammaṇanti** rūpam āra-
mmaṇapaccayādhāvena. **Sahajātā tayo khandhā** vedanādayo, te sahajātādipa-
ccayabhāvena. **Ayam hetūti** ayam tividho hetū. **Phassenāti**-ādīsu ayam saṅkhe-
pattho- yasmā rūpārammaṇe phasse attano phusanakiccam karonte evam
vedanā anubhavanakiccam, saññā sañjānanakiccam karoti, tasmā “**phassena**
phuṭṭhamevā” ti-ādivuttameva attham idāni puggalādhiṭṭhānena dassetuṃ “**phuṭṭho**”-
ti-ādi vuttam. Pañceva khandhā bhagavatā samatiṃsāya ākārehi vuttā. Kasmāti
āha “**kathan**” ti-ādi. Rukkhasākhāsu rukkhavohāro viya ekekadhammepi khandha-
vohāro hotiyeva. Tenāha bhagavā- “viññāṇam viññāṇakkhandho” ti (yama.
kandhayamaka 2).

Paṭhamadvayasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

Channavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Saḷavaggo

1. Adanta-aguttasuttavaṇṇanā

94. **Adamitāti** damam nibbisevanabhāvam anītā. **Agopitāti** satisaṅkhātāya

vatiyā na rakkhitā. **Apihitā**ti satikavāṭena na pihitā. Catūhipi padehi indriyānaṃ anāvaraṇamevāha. Adhikaṃ vahantīti adhivāhā, dukkhassa adhivāhā **dukkhādhi-vāhā**. Nirayesu uppajjanakaṃ **nerayikaṃ**. **Ādi**-saddena sesapāḷiṃ saṅgaṇhāti.

Salevāti cha-kārassa sa-kāro, ḷa-kāro padasandhikaro. **Yatthā**ti nimittatthe bhummaṃ. **Anavassutā atintā**ti rāgena atemitā.

Assāditanti assādaṃ itaṃ upagataṃ. Tenāha “**assādavantā**”ti. **Sukhadu-kkhanti** iṭṭhāniṭṭhaṃ. Anvayatīti anvayo, hetu. Phassoti anvayo etassāti **phassanva-yanti** āha- “**phassahetukan**”ti. “**Aviruddha**”iti vibhattilopena niddeso.

Papañcasaññāti (2.0301) taṇhādisamadhūpasamhatasaññā. Tenāha “**kilesasa-ññāya papañcasaññā nāma hutvā**”ti. Papañcasaññā etesaṃ atthīti **papañcasaññā**, Itaritarā narā. **Papañcayantā**ti saṃsāre papañcaṃ cirāyanaṃ karontā. **Saññinoti** gehassitasaññāya saññāvanto. **Manomayaṃ vitakkanti** kevalaṃ manasā sambhā-vitaṃ micchāvitakkaṃ. **Iriyatīti** iriyaṃ paṭipattīti iriyati paṭipajjati.

Suṭṭhu bhāvitoti suṭṭhubhāvaṃ subhāvanaṃ ito bhāvitaḥ bhāvito. **Phuṭṭhassa cittanti** tena yathāvuttaphassena phuṭṭhaṃ assa cittaṃ. **Na vikampate kvacīti** kismiñci iṭṭhāniṭṭhārammaṇe na kampati. **Pāragā**ti pāragāmino bhavatha.

Adanta-aguttasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Mālukyaputtasuttavaṇṇanā

95. Apasādetīti tajjeti. **Ussādetīti** ukkaṃseti. **Ayaṃ kira** thero mālukyaputto. **Pamajjitvā**ti yonisomanasikārassa ananuyujjanena pamajjitvā.

Yatrāti paccattaṃ vacanālaṅkāre. **Nāmā**ti asambhāvane apasādanapakkhe, ussādanapakkhe pana sambhāvane. **Kiṃ jātanti** kiṃ tena mahallakabhāvena jātanti mahallakabhāvaṃ tiṇāyapi amaññamāno vadati. Tenāha “**yadi ...pe... anu-ggaṇhanto**”ti. **Anuggaṇhanto**ti acintento. Mādisānaṃ bhagavato ovādo upakārāva-hoti etarahi **ovādañca pasamsanto**.

“**Adiṭṭhā adiṭṭhapubbā**”ti-ādinā parikappavasena vuttanidassanaṃ “yathā etesu chandādayo na honti, evamita-resupi pariññātesū”ti nayapaṭipajjanatthaṃ, tesampi imehi samānetabbattā. Tena vuttaṃ “supinakūpamā kāmā”ti (ma. ni. 1.234; 2.46; pāci. 417; cūḷava. 65).

Cakkhuvīññāṇena diṭṭhe diṭṭhamattanti cakkhuvīññāṇassa rūpāyatanaṃ yattako gahaṇākāro, tattakaṃ. Kittakaṃ pamāṇanti attasaṃvediyaṃ parassa na (2.0302) disitabbaṃ, kappanāmattaṃ rūpaṃ. Tenāha “**cakkhuvīññāṇaṃ hi**”ti-ādi. **Rūpeti** rūpāyatane. **Rūpamattamevā**ti nīlādibhedam rūpāyatanaṃ mattaṃ, na nīlādi. Visesa-nivattanattho hi ayaṃ matta-saddo. Yadi evaṃ, **eva**-kāro kimatthiyo? Cakkhuvī-ññāṇaṃhi rūpāyatane labbhamānampi nīlādivisesaṃ “idaṃ nīlaṃ nāma, idaṃ pītaṃ nāmā”ti na gaṇhāti. Kuto nīcānīcādisabhāvatthanti saṃhitassapi nivatta-natthaṃ evakāraggahaṇaṃ. Tenāha “**na nīcādisabhāvan**”ti. **Sesaviññāṇehipi**ti javanaviññāṇehipi.

Diṭṭhaṃ nāma cakkhaviññāṇaṃ rūpāyatanassa dāssananti katvā. Tenāha “**rūpe rūpavijānanan**” ti. **Cakkhaviññāṇamattamevā**ti yattakaṃ cakkhaviññāṇaṃ rūpāyatane gahaṇamattaṃ, taṃmattameva me sabbaṃ cittaṃ bhavissatīti attho. “Rāgādirahenā” ti vā pāṭho. **Diṭṭhaṃ nāma** padatthato cakkhaviññāṇena diṭṭhaṃ rūpaṃ. **Tatthevā**ti cakkhaviññāṇena diṭṭhamatte rūpe. **Cittattayaṃ** diṭṭhamattaṃ nāma cakkhaviññāṇaṃ viya rāgādivirahena pavattanato. Tenāha “**yathā tan**” ti ādi.

Manodvārāvajjanena viññātārammaṇaṃ viññātanti adhippetamaṃ rāgādivirahena viññeyyato. Tenāha “**yathā āvajjanenā**” ti-ādi.

Tadāti tasmimṃ kāle, na tato paṭṭhāyāti ayamettha atthoti dasseti. “Diṭṭhamattan”-ti-ādinā yesaṃ rāgādīnaṃ nivattanaṃ adhippetamaṃ, te “tenā” ti ettha ta-saddena paccāmasīyantīti “**tena rāgena vā ratto**” ti-ādi vuttaṃ. **Tatthā**ti visaye bhummaṃ, visayabhāvo ca visayinā sambandhavasena icchitabboti vuttaṃ “**paṭibaddho**” ti-ādi.

Satīti rūpassa yathāsabhāvasallakkaṇā sati **muṭṭhā** piyanimittamanasikārena anuppajjanato na dissati nappavattati. **Ajjhosā**ti ajjhosāya. **Gilitvā** pariniṭṭhapetvā attaniyakaraṇena.

Abhijjhā ca vihesā cāti karaṇatthe paccattavacananti āha- “**abhijjhāya ca vihesāya cā**” ti. Atthavasena vibhattipariṇāmoti āha- “**abhijjhāvihesāhī**” ti. **Ācinanta-ssā**ti vaḍḍhentassa. **Paṭissatoti** patissato sabbattha satiyā yutto. **Sevato cāpī**ti ettha **ca**-saddo **api**-saddo ca nipātamattanti “**sevantassa**” icceva attho vutto.

Mālukyaputtasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Parihānasuttavaṇṇanā

96. Parihānasabhāvanti (2.0303) anavajjadhammehi parihāyanasabhāvaṃ. **Abhibhavitānīti** abhibhūtāni nibbisevanabhāvākārena. **Sarasaṅkappāti** tasmim̐ tasmim̐ visaye anavaṭṭhitabhāvena saṅkappā. **Samyojanīyāti** samyojetabbā. Samyojanānañhi punappunaṃ uppattiyā okāsaṃ dento kilesajātaṃ adhivāseti nāma. Kilesa eva **kilesajātaṃ**. **Ārammaṇaṃ** Pana citte karonto adhivāseti nāma. **Chandarāgappahānena na pajahati** ārammaṇaṃ, kilesaṃ pana anuppattidhamma-tāpādanena eva. **Abhibhaviṃ āyatananti kathitaṃ** adhivāsanādinā. “Kathañca, bhikkhave, parihānadhammo hoti”ti **dhammaṃ pucchitvā** taṃ **vibhajantena bhagavatā** “tañce bhikkhu adhivāseti”ti-ādinā **puggalena** puggalādhiṭṭhānena **dhammo dassito**.

Parihānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Pamādavihārīsuttavaṇṇanā

97. Na pidahitvā cakkhundriyaṃ na pidahitvā sañchāditvā ṭhitassa. **Byāsiñcatīti** kilesehi visesena āsiñcati. **Kilesatintanti** kilesehi avassutaṃ. **Dubbalapīti** taruṇā na balappattā. **Balavapīti** ubbegā pharaṇappattā ca pīti. **Darathappassaddhīti** kāya-cittadarathavūpasamalakkhaṇā passaddhi. **Na uppajjanti** paccayaparamparāya asiddhattā. “Kathañca, bhikkhave, pamādavihārī hoti”ti-ādinā **puggalaṃ pucchitvā** “pāmojjaṃ na hoti, pāmojjaṃ jāyati”ti-ādinā ca, **dhammena** “pamādavihārī appamādavihārī”ti ca **puggalo dassito**.

Pamādavihārīsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Saṃvarasuttavaṇṇanā

98. Idanti “kathañca, bhikkhave, asaṃvaro”ti? Idaṃ vacanaṃ. **Pahātabbadhammakkhānavasenāti** pahātabbadhammasseva kathanaṃ vuttaṃ. “Kathañca, bhikkhave, asaṃvaro (2.0304) hoti”ti **dhammaṃ pucchitvā** “santi, bhikkhave, cakkhuviññeyyā rūpā”ti-ādinā **dhammova vibhatto**.

Saṃvarasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Samādhisuttavaṇṇanā

99. **Cittekaggatāyā**ti samathavasena cittekaggatāya. **Parihāyamāneti** tassa alābhena parihāyamāne. **Kammaṭṭhānanti** vipassanākammaṭṭhānaṃ, samathameva vā.

7. Paṭisallānasuttavaṇṇanā

100. **Kammaṭṭhānanti** samathavipassanākammaṭṭhānaṃ.

8-9. Paṭhamanatumhākaṃsuttādivaṇṇanā

101-102. **Upamaṃ parivāretvā**ti upamaṃ pariharitvā. **Suddhikavasena**ti upamāya vinā kevalameva.

10. Udakasuttavaṇṇanā

103. **Udakoti** tassa nāmaṃ. **Vedaṃ** ñāṇaṃ. **Sabbaṃ jitavāti sabbaji**. **Avakha-**
tanti nikhataṃ. **Ucchādanadhammoti** ucchādetabbasabhāvo. **Parimaddanadha-**
mmoti parimadditabbasabhāvo. **Parihatoti** pariharito. **Odanakummāsūpacayucchā-**
danaparimaddanapadehīti vattabbaṃ. **Ucchādanaṃ vā** parimaddanamattamevāti
katvā na gahitaṃ.

Udakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Saḷavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Dutiyo paṇṇāsako.

11. Yogakkhemivaggo

1. Yogakkhemisuttavaṇṇanā

104. **Catūhi** (2.0305) **yogehīti** kāmayogādīhi catūhi yogehi. **Kheminoti** khema-
vato kusalino. **Kāraṇabhūtanti** kattabba-upāyassa kāraṇabhūtaṃ. **Pariyāyati**
pavattiṃ nivattiñca ñāpetīti pariyāyo, dhammo ca so pariyattidhammattā pariyāyo
cāti dhammapariyāyo, taṃ **dhammapariyāyaṃ**. **Yasmā** pana so tassādhigamassa

kāraṇaṃ hoti, tasmā vuttaṃ “**dhammakāraṇaṃ**” ti. **Yuttinti** samathavipassanādhammānīti vā catusaccadhammānīti vā. “Tasmā” ti padaṃ uddharitvā- “kasmā” ti kāraṇaṃ pucchanto “**kiṃ akkhātattā, udāhu pahīnattā**” ti vibhajitvā pucchi. Yasmā pana chandarāgappahānaṃ yogakkhemibhāvassa kāraṇaṃ, na kathanaṃ, tasmā “**pahīnattā**” ti-ādi vuttaṃ.

Yogakkhemisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2-10. Upādāyasuttādivaṇṇanā

105-113. Vedanāsukhadukkanti vedanāsaṅkhātāṃ sukhañca dukkhañca kathitaṃ. “Ajjhattaṃ sukhaṃ dukkhaṃ” ti vuttattā vimuttisukhassa ca saḷāyatanadu-kkhassa ca kathitattā vivaṭṭasukhaṃ cettha kathitamevāti sakkā viññātuṃ. Kāmaṃ khandhiyavagge khandhavasena desanā āgatā, na āyatanavasena. Ettha pana vattabbaṃ atthajātaṃ khandhiyavagge vuttanayamevāti.

Upādāyasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

Yogakkhemivaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

12. Lokakāmaguṇavaggo

1-2. Paṭhamamārapāsasuttādivaṇṇanā

114-115. Āvasati ettha kilesamāroti **āvāso**. Kāmaguṇa-ajjhattikabāhirāni āyatanāni. Kilesamārassa āvāsaṃ gato (2.0306) **vasaṃ gato. Tividhassāti** papañcasa-ññāsaṅkhātassa tividhassapi māraṇassa. Tato eva devaputtamāraṇassapi vasaṃ gatoti sakkā viññātuṃ.

Paṭhamamārapāsasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Lokantagamanasuttavaṇṇanā

116. Lokiyanti ettha sattakāyabhūtagāmādīti **loko**, cakkavāḷo. Saṅkhāro pana lujjanapalujjanaṭṭhena **loko. Antanti** osānaṃ. **Sabbaññutaññāṇena saṃsanditvāti** sabbaññutaññāṇagatiyā samānetvā avirodhetvā. **Thomessāmīti** pasaṃsissāmi.

Evamsampattikanti evaṃsappajjanakaṃ evaṃpassitabbaṃ idaṃ mama ajjhe-

sanaṃ. Tenāha “**īdisanti attho**” ti. **Jānaṃ jānātī**ti sabbaññutaññāṇena jānitabbaṃ jānāti eva. Na hi padesaññāṇe ṭhito jānitabbaṃ sabbaṃ jānāti. Ukkatṭhanidde-sena hi avisesaggahaṇena ca “jānaṃ”ti iminā niravasesaṃ ñeyyajātaṃ parigga-yhatīti tabbisayāya jānanakiriyāya sabbaññutaññāṇameva karaṇaṃ bhavituṃ yuttaṃ. Pakaraṇavasena “bhagavā”ti padasannidhānena ca ayamattho vibhāve-tabbo. **Passitabbameva passatī**ti dibbacakkhu-paññācakkhu-dhammacakkhu-buddhacakkhu-samantacakkhu-saṅkhātehi ñāṇacakkhūhi passitabbaṃ passati eva. Atha vā **jānaṃ jānātī**ti yathā aññe savipallāsā kāmarūpapariññāvādino jānantāpi vipallāsavasena jānanti, na evaṃ bhagavā. Bhagavā pana pahīnavipallāsattā jānanto jānāti eva, diṭṭhidassanassa abhāvā passanto passati evāti attho.

Dassanapariṇāyakaṭṭhenā Ti yathā cakkhu sattānaṃ dassanatthaṃ pariṇeti sādheti, evaṃ lokassa yāthāvadassanasādhanatopi dassanakiccapariṇāyaka-ṭṭhena **cakkhubhūto**, paññācakkhumayattā vā sayambhūñāṇena paññācakkhuṃ bhūto pattoti vā **cakkhubhūto**. **Ñāṇabhūto**ti etassa ca evameva attho daṭṭhabbo. Dhammā vā bodhipakkhiyā, tehi uppannattā lokassa ca taduppādanato anaññasā-dhāraṇaṃ vā dhammaṃ patto adhigatoti **dhammabhūto**. “Brahmā”vuccati seṭṭha-ṭṭhena maggañāṇaṃ, tena uppannattā lokassa (2.0307) ca taduppādanato tañca sayambhūñāṇena pattoti **brahmabhūto**. Catusaccadhammaṃ vadatīti **vattā**. Ciraṃ saccapaṭivedhaṃ pavattento vadatīti **pavattā**. **Atthaṃ nīharitvā**ti dukkhādi-atthaṃ uddharitvā. Paramatthaṃ vā nibbānaṃ pāpayitā. Amatasacchikiriyāṃ sattesu uppādentō amataṃ dadātīti **amatassa dātā**. Bodhipakkhiyadhammānaṃ tadāyatta-bhāvato **dhammassāmī**. Punappunaṃ yācāpentō bhāriyaṃ karonto **garuṃ karoti** nāma, tathā duviññeyyaṃ katvā kathentopi.

Cakkhunā vijjamānena **lokasaññī hoti**, na tasmim asati. Na hi ajjhattikāyatānavi-rahena lokasamaññā atthi. Tenāha “**cakkhuñhi loko**” ti-ādi. **Appahīnadiṭṭhī**ti asamū-hatasakkāyadiṭṭhiko ghanavinibbhogaṃ kātuṃ asakkonto samudāyaṃ viya avā-yavaṃ “loko”ti sañjānāti ceva maññati ca. Tathāti iminā “lokoti sañjānāti ceva maññati cā”ti padattayaṃ ākaḍḍhati. **Tassā**ti puthujjanassa, cakkavāḷalokassa vā. Cakkhādimeva hi sahokāseṇa “cakkavāḷo”ti puthujjano sañjānāti. **Gamanenāti** padasā gamanena. **Na sakkā** Tesāṃ anantattā. **Lujjanaṭṭhenāti** abhisāṅkhāraloka-vasena lokassa antaṃ dassetuṃ vuttaṃ. Tassa **anto** nāma nibbānaṃ. Taṃ pattuṃ sakkā sammāpaṭipattiyā pattaḃbattā. Cakkavāḷalokassa pana anto nāma, natthi tassa gamanena appattaḃbattā.

Imehi padehīti imehi vākyavibhāgehi padehi. Tāni pana akkharasamudāyala-kkhaṇānīti āha “**akkharasampiṇḍanehī**” ti. **Pāṭiyekka-akkharehī**ti tasmim tasmim pade paṭiniyatasannivesehi visuṃ visuṃ cittena gayhamānehi akkharehīti attho.

Gamaṇaṭṭhena “paṇḍā” vuccati paññā, tāya ito gato pattoti **paṇḍito**, paññavā. Mahāpaññatā nāma paṭisambhidāvasena veditabbāti āha “**mahante atthe**” ti-ādi. **Yathā tanti** ettha **tanti** nipātamattaṃ paṭhamavikappe, dutiyavikappe pana paccā-masananti āha “**taṃ byākatan**” ti.

Lokantagamanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Kāmaguṇasuttavaṇṇanā

117. Cetasoti (2.0308) karaṇe sāmivacanaṃ. Cittena saṃphusanaṃ nāma anubhavoti āha “**cittena anubhūtapubbā**” ti. Ututtayānurūpatāvasena **pāsādattayaṃ**, taṃ vasena **tividhanāṭakabhedo**. Manorammatāmattena kāmaguṇaṃ katvā dassitaṃ, na kāmavasena. Na hi abhinikkhamanato uddhaṃ bodhisattassa kāma-vitakkā bhūtapubbā. Tenāha māro pāpimā-

“Satta vassāni bhagavantaṃ, anubandhiṃ padāpadaṃ;
otāraṃ nādhigacchissaṃ, sambuddhassa satīmato” ti. (su. ni. 448);

uppajjatīti. Attā piyāyitabbarūpo etassāti attarūpo, uttarapade purimapadalope-
Metteyyo nāmāti-ādi anāgatārammaṇadassanamattaṃ, na bodhisattassa evaṃ
uppajjatīti. Attā piyāyitabbarūpo etassāti **attarūpo**, uttarapade purimapadalope-
nāti “**attano hitakāmajātikenā**”ti attho vutto. **Attarūpenā**ti vā pītisomanassehi gahi-
tasabhāvena tuṭṭhapahaṭṭhena udaggudaggena. **Appamādoti** appamajjanaṃ kusa-
ladhammesu akhaṇḍakāritāti āha “**sātaccakiriyā**”ti. **Avossaggoti** cittassa kāmagu-
ṇesu avossajjanaṃ pakkhandituṃ appadānaṃ. Purimo vikappo kusalānaṃ
dhammānaṃ karaṇavasena dassito, pacchimo akusalānaṃ akaraṇavasena. **Dve**
dhammāti appamādo satīti dve dhammā. Appamādo sati ca tathā pavattā cattāro
kusaladhammakkhandhā veditabbā. **Kattabbā**ti pavattetabbā.

Tasmiṃ āyataneti tasmiṃ nibbānasaññite kāraṇe paṭivedhe. **Taṃ kāraṇanti**
channaṃ āyatanānaṃ kāraṇaṃ. Saḷāyatanaṃ nirujjhati etthāti **saḷāyatana**nirodho
vuccati nibbānaṃ. Tenāha “**nibbānaṃ. Taṃ sandhāyā**”ti-ādi. **Nibbāna**sinti
nibbānamhi.

Kāmaguṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5-6. Sakkapañhasuttādivaṇṇanā

118-119. Diṭṭheti paccakkhabhūte. **Dhammeti** upādānakkhandhadhamme.
Tattha hi attāti bhavati saññā diṭṭhi cāti attabhāvasaññā. Tenāha- “**diṭṭheva** (2.0309)
dhammeti imasmimyeva attabhāve”ti. “**Tannissitan**”ti ettha **taṃ**-saddena heṭṭhā
abhinandanādipariyāyena vuttā taṇhā paccāmaṭṭhāti āha- “**taṇhānissitan**”ti. Taṃ
upādānaṃ etassāti **tadupādānaṃ**. Tenāha- “taṃgahaṇaṃ”ti-ādi. Taṃhupādānasa-
ñkhātaṃ gahaṇaṃ etassāti **taṃgahaṇaṃ**. **Chaṭṭhaṃ uttānameva** pañcame vutta-
nayatā.

Sakkapañhasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Sāriputtasaddhivihārikasuttavaṇṇanā

120. Ghaṭessatīti pubbenāparaṃ ghaṭitaṃ sambandhaṃ karissati. **Vicchedanti**
brahmacariyassa virodhipaccayasamuppattiyā ucchedaṃ.

8. Rāhulovādasuttavaṇṇanā

121. Ye dhammā sammadeva bhāvitā bahulikatā vimuttiyā arahattassa sacchi-
kiriyaṃ saṃvattanti, te saddhādayo sambhārā **vimutti**paripācāniyāti adhippetā.
Paripācentīti paripākaṃ pariṇāmaṃ gamenti. **Dhammā**ti kāraṇabhūtā dhammā.

Visuddhikāraṇavasenāti visuddhikāraṇatāvasena, sā pana saddhindriyādīnaṃ kāraṇato visuddhi. Yathā nāma jātisampannassa khattiyakumārassa vipakkhaviga-
mena pakkhasaṅgahena pavattiṭṭhānasampattiyā ca parisuddhi hoti, evamevaṃ
daṭṭhabbāti dassento “**vuttaṃ hetan**”ti-ādimāha.

Assaddhādayopi puggalā saddhādīnaṃ yāvadeva parihānāya honti, saddhā-
dayo pāripūriyāva, tathā pasādaniyasuttantādipaccavekkhaṇā, **pasādaniyasuttantā**
nāma sampasādaniyasuttādayo. **Sammappadhāneti** sammappadhānasuttante.
Satipaṭṭhāneti cattāro satipaṭṭhāne. **Jhānavimokkhe**ti jhānāni ceva vimokkhe ca
uddissa pavattasuttante. **Gambhīrañānacariyeti** khandhāyatanadhātupaṭṭicasamu-
ppādapāṭisaṃyuttasuttante.

Kalyāṇamittatādayoti kalyāṇamittatā sīlasaṃvaro abhisallekhakathā vīriyā-
rambho nibbedhikapaññāti ime kalyāṇamittādayo **pañca dhammā**, ye “idha,
meghiya, bhikkhu kalyāṇamitto hoti”ti-ādinā **udāne** (2.0310) (udā. 31) kathitā.
Lokaṃ volokentassāti āyasmato rāhulassa tāsāṅca devatānaṃ indriyaparipākaṃ
passantassa. Tato yena andhavanaṃ, tattha divāvihārāya mahāsamāgamo bhavi-
ssatīti. Tathā hi vakkhati “**ettakāti gaṇanāvasena paricchedo natthi**”ti.

Rukkhapabbatanissitā **bhūmaṭṭhakā**, ākāśacārivimānavāsino **antalikkhaṭṭhakā**.
Dhammacakkhunti veditabbāni catusaccadhammānaṃ dassanaṭṭhena.

Rāhulovādasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Lokakāmaguṇavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

13. Gahapativaggo

1-3. Vesālīsuttādivaṇṇanā

124-126. Dvīsūti imasmiṃ gahapativagge paṭhamadutiyesu **tatiye ca vuttattha-**
meva pāṭhajātaṃ apubbaṃ natthīti attho.

4-5. Bhāradvājasuttādivaṇṇanā

127-128. Kāmaṃ aññepi pabbajitā yuttakāle piṇḍaṃ ulamānā carantiyeva, ayaṃ
pana odarito, teneva kāraṇena pabbajitoti dassento “**piṇḍaṃ ulamāno**”ti-ādimāha.
Ghaṃsantovāti bhūmiyaṃ ghaṃsanto eva pattaṃ ṭhapeti. **Parikkhīṇanti** sama-
ntato parikkhīṇaṃ. **Nāliko ...pe... jātaṃ**, atirekapattaṭṭhapanassa paṭikkhittatā
aññaṃ na gaṇhāti. “**Indriyabhāvananti** cakkhādipañcindriyabhāvanan”ti keci
vadanti, tathā vipassanābhinivesaṃ katvā uparivipassanaṃ vaḍḍhitvāti adhi-
ppāyo. Apare pana “saddhāpañcamānaṃ indriyānaṃ vasena vipassanābhini-

vesaṃ katvā tena sukkena abhiññāpahānānaṃ sampādanavasena indriyaṃ bhāvetvā”ti vadanti.

Upasaṅkamatīti (2.0311) ettha yathā so rājā upasaṅkami, taṃ āgamanato paṭṭhāya dassetuṃ “**thero kirā**”ti-ādi āraddhaṃ. **Mahāpānaṃ** nāma aññaṃ kammaṃ akatvā pānapasuto hutvā sattāhaṃ tadanurūpaparijanassa surāpivanaṃ. Tenāha “**mahāpānaṃ nāma pivivā**”ti. **Sāliṭhusehī**Ti rattasāliṭhusehi. **Ḍayhamānaṃ viya** kipillikadaṃsanajātāhi dukkhavedanāhi. **Mukhasattīhi vijjhiṃsu** vallabhatāya. Itthilolo hi so rājā.

Paveṇinti tesam samādānapaveṇiṃ brahmacariyapabandhaṃ. **Paṭipādentīti** sampādentī. **Garukārammaṇanti** garukātabba-ārammaṇaṃ, avitikkamitabbārammaṇanti attho. **Assāti** rañño. **Cittaṃ anotarantanti** pasādavīthiṃ anotarantaṃ anupagacchantaṃ. **Viheṭhetunti** vibādhituṃ.

Lobhassa aparāparuppattiyā bahuvacanavasena “**lobhadhammā**”ti vuttaṃ. **Uppajantītipi attho yeva**, yasmā uppajamāno lobhadhammo attano hetupaccaye pariggahāpento jānāpento viya sahati pavattatīti. **Imameva kāyanti** ettha samūhatthe eva **kāya**-saddo gabbhāsayaḍḍiṭṭhānesu uppajjanadhammasamūhavisayattā, itare pana kāyūpalakkhitatāya “kāyo”ti veditabbā. **Uttānameva** heṭṭhā vuttanayattā.

Bhāradvājasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Ghositasuttavaṇṇanā

129. Rūpā ca manāpāTi nīlādibhedā rūpadhammā ca manasā manuññā piya-rūpā saṃvijjanti, idaṅca sukhavedaniyassa phassassa sabhāvadassanattaṃ. Evaṃ “**rūpā ca manāpā upekkhāvedaniyā**”ti etthāpi yathārahaṃ vattabbaṃ. **Cakkhuvīññāṇa ...pe... phassanti** vuttaṃ. Upanissayaakoṭiyā hi cakkhuvīññāṇasampayuttaphasso sukhavedaniyo, na sahaḍḍākoṭiyā. Tenāha- “**ekaṃ phassaṃ paṭicca javanavasena sukhavedanā uppajati**”ti. **Sesapadesūti** “saṃvijjati kho, gahapati, sotadhātū”ti āgatesu pañcasu koṭṭhāsesu.

Tevisati (2.0312) **dhātuyo kathitā** channaṃ dvārānaṃ vasena vibhajjagahaṇena. **Vatthunissitanti** hadayavatthunissitaṃ. Pañcadvāre vīsati, manodvāre tisso evaṃ tevīsati.

Ghositasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7-8. Hālidikānisuttādivaṇṇanā

130-131. Taṃ itthetanti cakkhunā yaṃ rūpaṃ diṭṭhaṃ, taṃ itthanti attho. **Taṃ sukhavedaniyanti** taṃ sukhavedanāya upanissayaakoṭiyā paccayabhūtaṃ cakkhu-

viññāṇaṅceva, yo ca yathārahaṃ upanissayaakoṭiyā vā, anantaro ce anantarakoṭiyā vā, sahaṅgato ce sampayuttakoṭiyā vā, sukhavedanāya paccayo phasso. Taṃ sukhavedaniyaṅca phassaṃ paṭicca uppajjati sukhavedanāti yojanā. **Esa nayo sabbattha** sabbesu sesesu sattasu vāresu. **Manodhātuyeva vā samānā** Ti abhidhammanayena. Suttantanayena pana suññataṭṭhena nissattanijjivaṭṭhena ca manodhātusamaññaṃ labhateva. **Aṭṭhamam uttānameva** heṭṭhā vuttanayattā.

Hālidikānisuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Lohiccasuttavaṇṇanā

132. Tepi māṇavakātveva vuttā, na brāhmaṇakumārā eva. **Seleyyakānīti** añña-maññaṃ silissanalaṅghanakīḷanāni.

Upaṭṭhānavasena ibhaṃ harantīti **ibbhā**, hatthigopakā. Te pana nihīnakuṭumbassa bhoggaṃ upādāya gahapatibhāvaṃ upādāya “gahapatikā” tipī vuccantīti āha “**gahapatikā**” ti. **Kaṇhāti** kaṇhābhijātikā. **Raṭṭhaṃ bharantīti** yasmim raṭṭhe vasanti, tassa raṭṭhassa balim bharaṇena, attano vā kuṭumbassa bharaṇena bharatā. **Pariyāyantāti** parito saṃcarantā kīḷanti.

Sīlajetṭhakāti sīlappadhānā. Ye purāṇaṃ saranti, te sīluttamā ahesuṃ. **Dvārāni** Cakkhādidvārāni.

Apakkamivā (2.0313) apeta virahitā hutvā. **Visamānīti** vigatasamāni duccharita-sabhāvāni. **Nānāvidhandaṇḍā** nānāvidhandaṇḍanipātā.

Anāhārakāti kiñci abhuñjanakā. Paṅko viya **paṅko**, malaṃ. Dantapaṅko purimā-padalopena paṅkoti vuttoti “**paṅko nāma dantamalan**” ti vuttaṃ. Ajehi kātābbakānaṃ akopetvā karaṇaṃ samādānavasena **vataṃ**. Esa nayo sesesupi. Kohaññaṃ nāma attani vijjamānadosaṃ paṭicchādetvā asantaguṇapakāsanāti āha- “**paṭicchanna ...pe... kohaññaṅceva**” ti. **Parikkhārabhaṇḍakavaṇṇāti** parikkhārabhaṇḍā kappakāti. Te ca kho attano jīvikatthāya āmisakiñjakkhassa attanibandhanatthāya amocanatthāya katā.

Akhilanti cetokhilarahitaṃ brahmavihāravasena. Tenāha “**mudu athaddhan**” ti.

Adhimuttoti abhirativasena yuttapayutto. **Parittacittoti** parito khaṇḍitacitto. **Appamāṇacittoti** ettha “ko ayan” ti paṭikkhituṃ sakkuṇeyyacitto.

Lohiccasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Verahaccānisuttavaṇṇanā

133. Brāhmaṇim dhammasavanāya codento māṇavako “**yagge**” ti avoca. Tenāha “**yaggheti codanatthe**”

nipāto”ti.

Verahaccānisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Gahapativaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

14. Devadahavaggo

1. Devadahasuttavaṇṇanā

134. Manaṃ ramayantāti āpāthagatā manassa ramaṇavasena piyāyitabbatāvasena pavattantā.

2. Khaṇasuttavaṇṇanā

135. Chaphassāyatanikāti (2.0314) chahi phassāyatanehi anīṭṭhasaṃvedaniyā. **Chadvārapphassapaṭivīññattīti** चाहिपि द्वारेहि ārammaṇassa paṭisaṃvedanā hotiyeva sabbaso dukkhānubhavanatthaṃ. **Tāvatiṃsapuranti** sudassanamahānagaram. **Abhāvo nāma natthi** sabbathā sukhānubhavanato. **Nirayeti** iminā duggati bhavasāmañña itarāpāyāpi gahitā eva. **Maggabrahmacariyavāsaṃ vasituṃ na sakkāti** iminā pana sabbesampi acchindikaṭṭhānānaṃ gahaṇaṃ daṭṭhabbaṃ. **Imevāti** imasmim manussaloke eva. **Apāyopi paññāyati** apāyadukkhasadisassa dukkhassa kadāci paṭisaṃvedanato. **Saggopi paññāyati** devabhogasadisasampattiyā kadāci paṭilabhitabbato.

Ayaṃ kammabhūmīti ayaṃ manussaloko purisathāmakaraṇāya kammabhūmi nāma tāsamaṃ yogyaṭṭhānabhāvato. Tatha padhānakammaṃ dassento “**idha magga-bhāvanā**”ti āha. **Ṭhānānīti** kāraṇāni. **Samvejaniyānīti** saṃvegajananāni bahūni jāti-ādīni. Tathā hi jāti, jarā, byādhi, maraṇaṃ, apāyabhavaṃ, tatthapi nirayūpapattihetukaṃ, tiracchānupapattihetukaṃ, asūrakāyūpapattihetukaṃ, atite vaṭṭamūlakaṃ, anāgate vaṭṭamūlakaṃ, paccuppanne āhārapariyeṭṭhimūlakanti bahūni saṃvegavatthūni paccavekkhitvā **saṃvegajāto** sañjātasamvego yoniso padhānamanuyuñjassu. **Samvegāti** saṃvegamaṃpajjassu.

Khaṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Paṭhamarūpārāmasuttavaṇṇanā

136. Sammuditā sammodappattā, **pamoditā** sañjātapamodā. **Dukkhā**Ti dukkha-

vanto sañjātadukkhā. Tenāha “**dukkhitā**”ti. Sukhaṃ etassa atthīti **sukho**, sukhī. Tenāha “**sukhito**”ti. **Yattakā** rūpādayo dhammā loke **atthīti vuccati**. **Passantānanti** saccapaṭivedhena sammadeva passantānaṃ. “**Paccanīkaṃ hoti**”ti vatvā taṃ paccanīkabhāvaṃ dassetuṃ “**loko hī**”ti-ādi (2.0315) vuttaṃ. **Asubhā**ti “āhū”ti-padaṃ ānetvā sambandho. **Sabbametanti** “sukhaṃ diṭṭhamariyebhi ...pe... tada-riyā sukhato vidū”ti ca vuttaṃ. Sabbametaṃ nibbānameva sandhāya vuttaṃ. Nibbānameva hi ekantato sukhaṃ nāma.

Pañcanavuttipāsaṇḍino tesañca pāsaṇḍibhāvo papañcasūdaniṭṭhakathāyaṃ pakāsito eva. **Kilesanīvaraṇena nivutānanti** kilesakhandhā kilesanīvaraṇaṃ, tena nivāritānaṃ. **Nibbānadassanaṃ** nāma ariyamaggo, tena tassa paṭivijjhanañca **kāḷa-megha-avacchāditaṃ viya candamaṇḍalaṃ**.

Paricchinditvāti asubhabhāvaparicchindanena sammāviññāṇadassanena ca paricchinditvā. **Maggadhammassā**ti ariyamaggadhammassa.

Anupannehīti anu anu avihāya paṭipannehi. **Ko nu añño jānituṃ arahati**, Añño na jānātīti dasseti.

Paṭhamarūpārāmasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4-12. Dutiyarūpārāmasuttādivaṇṇanā

137-145. Suddhikaṃ katvā gāthābandhanena vinā kevalaṃ cuṇṇiyapadavase-
neva. **Tathā tathā**ti ajjhattikāni bāhirāni ca āyatanāni aniccalakkhaṇena dukkhāna-
ttalakkhaṇehi ca yojetvā dassanavasena.

Dutiyarūpārāmasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

Devadahavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

15. Navapurāṇavaggo

1. Kammanirodhasuttavaṇṇanā

146. Sampati vijjamānassa cakkhussa taṃnibbattassa kammaṃ ca adhippe-
tattā “**na cakkhu purāṇaṃ, kammameva purāṇaṃ**”ti vatvā yathā tassa cakkhussa
purāṇapariyāyo (2.0316) vutto, taṃ dassento āha- “**kammato panā**”ti-ādi. **Paccaya-**
nāmenāti purimajātisaṃsiddhattā “purāṇaṃ”ti vattabbassa paccayabhūtaṃ
kammaṃ nāmena. **Evaṃ vuttanti** “purāṇakammaṃ”ti evaṃ vuttaṃ. **Paccayehi**
abhisamāgantvā katanti taṃhāvijjādipaccayehi abhimukhabhāvena samāgantvā

samecca nibbattitaṃ. **Cetanāyā**ti kammacetanāya. **Pakappitanti** abhisamīhitaṃ. **Vedanāyā**ti attānaṃ nissāya ārammaṇaṃ katvā pavattāya vedanāya. **Vatthū**ti nibbattikāraṇaṃ pavattaṭṭhānanti vipassanāpaññāya **passitabbaṃ**. **Kamma**ssa nirodhenāti kilesānaṃ anuppādanirodhasiddhena kamma nirodhena. **Vimuttiṃ phusatī**ti arahattaphalavimuttiṃ pāpuṇāti. **Ārammaṇabhūto nirodho** nibbānaṃ “**kammanirodho**”ti vuccati, “kammaṃ nirujjhati etthā”ti katvā. “Jhāyatha, bhikkhave, mā pamādatthā”ti vuttattā “**pubbabhāgavipassanā kathitā**”ti vuttaṃ.

Kammanirodhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2-5. Aniccanibbānasappāyasuttādivaṇṇanā

147-150. NibbānassāTi nibbānādhigamassa, kilesanibbānasseva vā. **Upakārapaṭipadanti** upakārāvahaṃ paṭipadaṃ. **Catūsū**ti dutiyādīsu catūsu. Nibbānasappāyā paṭipadā desitāti katvā “**saha vipassanāya cattāro maggā kathitā**”ti vuttaṃ.

Aniccanibbānasappāyasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

6-7. Antevāsikasuttādivaṇṇanā

151-152. Anta-saddo samīpatthe vattati “udakantaṃ vanantaṃ”ti-ādīsu, kilesa pana ati-āsanne vasati abhantaravuttitāyāti “**antevāsikan**”ti vutto vibhatti-alopena yathā “vanekusalo, kūlerukkhā”ti. Tenāha- “**anantevāsikanti antovasanakilesavirahitaṃ**”ti. **Ācaraṇakakilesavirahitanti** samudācaraṇakilesarahitaṃ. **Anto** (2.0317) **assa vasantī**ti assa puggalassa anto abhantare citte vasanti pavattanti. **Te etaṃ adhibhavanti**ti te kilesā etaṃ puggalaṃ abhibhavitvā attano vase vattenti. Tenāha- “ajjhottharanti sikkhāpenti vā”ti. **Tehi ācariyehī**ti tehi kilesasaṅkhātehi satte attano gatiyaṃ ṭhapentehi ācariyehi. **Sattamaṃ heṭṭhā kathitanayamevā**ti yasmā heṭṭhā khandhavasena desanā āgatā, idha āyatanavasenāti ayameva viseso.

Antevāsikasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Atthinukhopariyāyasuttavaṇṇanā

153. Pariyāyati parigacchati phalaṃ etassāti **pariyāyo** hetūti āha- “**yaṃ pariyāyanti yaṃ kāraṇaṃ**”ti. Paccakkhaditṭhe aviparīte atthe pavattasaddhā **paccakkhasaddhā** yathā “sammāsambuddho bhagavā, svākhāto dhammo”ti (ma. ni. 1.288) ca. **Evaṃ kirāti**iti kirāya uppanno saddahanākāro saddhāpatirūpako. **Etanti** “añña-treva saddhāyā”ti etaṃ vacanaṃ. **Rucāpetvāti** kiñci atthaṃ attano matiyā rocetvā.

Khamāpetvāti tasseva vevacanaṃ, cittaṃ tathā khamāpetvā. Tenāha- “**atthetanti gahaṇākāro**”ti. Paramparāgatassa atthassa evaṃ kirassāti **anussavanaṃ**. **Kāraṇaṃ cintentassā**ti yuttiṃ cintentassa. **Kāraṇaṃ upaṭṭhātī**ti “sādhū”ti attano cittassa upatiṭṭhati. **Atthetanti** “etaṃ kāraṇaṃ evamayamattho yujjati”ti cittena **gahaṇaṃ**. **Ākāraparivitakkoti** yuttiparikappanā. **Laddhī**ti nicchayena gahaṇaṃ, sā ca kho diṭṭhi ayāthāvaggahaṇena aññāṇamevāti daṭṭhabbaṃ. **Tanti** laddhiṃ. **Atthesā**ti esā laddhi mama uppannā atthi yuttarūpā hutvā upalabbhati. Evaṃ gahaṇākāro **diṭṭhinijjhānakkhanti nāma**, paṭhamuppannaladdhisañkhātāya diṭṭhiyā nijjhānaṃ khamanākāro **diṭṭhinijjhānakkhanti nāma**. **Pañca ṭhānānī**ti yathāvuttāni saddhādīni pañca kāraṇāni. **Muñcitvā** aggahetvā. Heṭṭhimamaggavajjhānaṃ rāgādīnaṃ abhāvaṃ sandhāya “natthi me ajjhataṃ rāgadosamoho”ti ayaṃ sekkhānaṃ paccavekkhaṇā, sabbaso abhāvaṃ sandhāya asekkhānanti āha- “**sekkhāsekkhānaṃ paccavekkhaṇā kathitā**”ti. “Santaṃ (2.0318) vā ajjhattan”ti-ādinā **sekkhānaṃ**, “asantaṃ vā ajjhattan”ti-ādinā **asekkhānaṃ paccavekkhaṇā kathitā**ti daṭṭhabbaṃ.

Atthinukhopariyāyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9-10. Indriyasampannasuttādivaṇṇanā

154-155. “Sampannasīlā, bhikkhave, viharathā”ti-ādīsu (ma. ni. 1.64) viya paripuṇṇattho idha **sampanna**-saddoti āha “**paripuṇṇindriyo**”ti. Indriyehi samannāgatattā paripuṇṇindriyo nāma hotīti sambandho. Evaṃ sati samannāgamasampatti vuttā hotīti āsaṅkanto “**cakkhādīni vā**”ti-ādimāha. **Taṃ sandhāyā**ti dutiyavikappena vuttamatthaṃ sandhāya. Heṭṭhā khandhiyavagge khandhavasena desanā āgatā, idha āyatanavasenāti āha “**vuttanayamevā**”ti.

Indriyasampannasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

Navapurāṇavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Tatiyo paṇṇāsako.

16. Nandikkhayavaggo

1-4. Ajjhattanandikkhayasuttādivaṇṇanā

156-159. **Atthato** Ti sabhāvato. Ñāṇena ariyato ñātabbato **attho**, sabhāvoti. Evañhi abhijjanasabhāvo nandanatṭhena **nandī**, rañjanatṭhena **rāgo**. **Vimuttivase-**
nāti vimuttiyā adhigamavasena. **Etthā**ti imasmim paṭhamasutte. **Dutiyādīsū**ti duti-
yatatiyacatutthesu. **Uttānameva** heṭṭhā vuttanayattā.

Ajjhattanandikkhayasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

5-6. Jīvakambavanasamādhisuttādivaṇṇanā

160-161. Samādhivikalānaṃ (2.0319) cittekaggataṃ labhantānaṃ, paṭisallāna-
vikalānaṃ kāyavivekañca cittekaggatañca labhantānanti yojanā. **Pākaṇaṃ hotī**ti
vibhūtaṃ hutvā upaṭṭhāti. **Okkhāyati paccakkhāyatī**ti catusaccadhammānaṃ
vibhūtabhāvena upaṭṭhānassa kathitattā vuttaṃ- “**dvīsūpi ...pe... kathitā**” ti.

Jivakambavanasamādhisuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

7-9. Koṭṭhika-aniccasuttādivaṇṇanā

162-164. Aniccānupassanādayo eva **vimutti-paripācaniyā dhammā** nāma. Therassa tadā saddhādīni indriyāni na paripākaṃ upagatāni, thero imāhi desanāhi indriyaparipākamagamāsi.

Koṭṭhika-aniccasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

10-12. Micchādiṭṭhipahānasuttādivaṇṇanā

165-167. Pāṭiyekanti visuṃ visuṃ. **Vuttanayenevā**ti heṭṭhā vuttanayeneva apubbassa vattabbassa abhāvā.

Micchādiṭṭhipahānasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

Nandikkhayavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

17. Saṭṭhipeyyālavaggo

1-60. Ajjhata-aniccachandasuttādivaṇṇanā

168-227. “Yaṃ, bhikkhave, aniccaṃ, tatra vo chando pahātabbo”ti-ādinā tesam tesam puggalānaṃ ajjhāsayavasena saṭṭhi suttāni kathitāni (2.0320), tāni ca peyyālanayena desanaṃ āruḥhānīti “**saṭṭhipeyyālo nāma hotī**”ti vuttaṃ. Tenāha “**yāni panetthā**”ti-ādi.

Ajjhata-aniccachandasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

Saṭṭhipeyyālavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

18. Samuddavaggo

1. Paṭhamasamuddasuttavaṇṇanā

228. Yadi “duppūraṇaṭṭhena samuddanaṭṭhenā”ti iminā atthadvayena sāgaro “samuddo”ti vuccati, cakkhussevetamaṃ nippariyāyato yujjati dassetuṃ “yadi-”ti-ādi vuttaṃ. Tatha **duppūraṇaṭṭhenā**ti pūretuṃ asakkuṇeyyabhāvena. **Samuddanaṭṭhenā**ti sabbaso uparūparipakkhittagamanena. Mahāgaṅgādīmahānadīnaṃ mahatā udakoghena anusaṃvacchamaṃ anupakkhandamānopi hi samuddo pāripūriṃ na gacchati, yañca bhūmipadesaṃ ottharati, taṃ samuddabhāvaṃ neti, abhāvaṃ vā pāpuṇāti apayāte samuddodake, taṃ vā anudakabhāvapattiyā atathameva hoti. Kāmañesa duppūraṇaṭṭho samuddanaṭṭho sāgare labbhati, tathāpi taṃ dvayaṃ cakkhusmimyeva visesato labbhatīti dassento “**tassa hi**”ti-ādimāha. **Samosarantanti** sabbaso nīlādibhāgehi osarantaṃ, āpāthaṃ āgacchantanti attho. **Kātuṃ na sakkoti** duppūraṇiyattā. **Sadosagamanena gacchati** sattasantānassa dussanato. Dussanaṭṭhatā cassa cakkhudvārikataṇhāvasena veditabbā. Yathā samudde aparāparaṃ parivattamāno ūmiyā vego samuddassāti vuccati, evaṃ cakkhusamuddassa purato aparāparaṃ parivattamānaṃ nīlādibhedaṃ rūpārammaṇaṃ cakkhussāti vattabbaṃ arahati anaññasādhāraṇattāti vuttaṃ “**rūpamayo vego**”ti. **Asamapekkhite**ti sammādasane rūpe manāpabhāvaṃ amanāpabhāvañca gahetvā, “idaṃ nāma mayā diṭṭhaṃ”ti anupadhārentassa kevalaṃ samūhaghanavasena gaṇhantassa gahaṇaṃ asamapekkhanaṃ. **Sahatī**ti adhibhavati, taṃnimittaṃ kañci vikāraṃ nāpajjati.

Ūmīti (2.0321) vīciyo. **Āvaṭṭo** āvaṭṭanavasena pavattaṃ udakaṃ. Gāharakkhasa-makarādayo **gāharakkhaso**. Yathā samudde ūmiyo uparūpari vattamānā attani patitapuggalaṃ ajjhottharivā anayabyasanaṃ āpādeti, tathā āvaṭṭagāharakkhasā. Evamete rāgādayo kilesā sayamaṃ uppannakasatte ajjhottharivā anayabyasanaṃ āpādeti, kilesuppattinimittatāya sattānaṃ anayabyasanaṃ pattihetubhūtassa ūmibhayassa ārammaṇavasena cakkhusamuddo “sa-ūmisāvaṭṭo sagāho sarakkhaso”ti vutto.

Ūmibhayanti ettha bhāyati etasmāti bhayaṃ, ūmīva bhayaṃ ūmibhayaṃ. Kujjhanaṭṭhena **kodho**. Sveva cittassa ca abhimaddanavasenuppādanatthena daḥhaṃ āyāsaṇaṭṭhena **upāyāso**. Ettha ca anekavāraṃ pavattitvā satte ajjhottharivā sīsaṃ ukkhipituṃ adatvā anayabyasanaṃ nipphādanena kodhūpāyāsassa **ūmisadisatā** daṭṭhabbā. Tathā kāmaguṇā kilesābhībhūte satte māne viya rūpādivisayasaṅkhāte attani saṃsāretvā yathā tato bahībhūte nekkhamme cittampi na upajjati, evaṃ āvaṭṭetvā byasanaṃ nipphādanena **āvaṭṭasadisatā** daṭṭhabbā. Yadā pana gāharakkhaso ārakkharahitaṃ attano gocara bhūmigataṃ purisaṃ abhibhuyya gahetvā agocare tītipi gocaraṃ netvā bheravarūpadassanādinā attano upakkamaṃ kātuṃ asamattaṃ katvā anvāsitvā vaṇṇabalabhoga-āyusukhehi viyojjetvā mahantaṃ anayabyasanaṃ āpādeti, evaṃ mātugāmaṃ yonisomanasikārarahitaṃ avīrapurisaṃ attano rūpādīhi palobhanavasena abhibhuyya gahetvā vā vīrajātipi itthikuttabhūtehi attano hāvabhāvavilāsehi itthimāyāya anvāsitvā vā

avasam attano upakāradhamme silādayo sampādetum asamattham karonto guṇavaṇṇādīhi viyojetvā mahantaṃ anayabyasanaṃ āpādeti, evaṃ mātugāmassa **gāharakkhasasadisatā** daṭṭhabbā. **Ūmibhayanti** lakkhaṇavacanaṃ. Yathā hi ūmi bhāyitabbaṭṭhena bhayaṃ, evaṃ āvaṭṭagāharakkhasāpīti ūmi-ādibhayena sabhayanti attho veditabbo. **Antaṃ** avasānaṃ gato, evaṃ pāraṃ nibbānaṃ gatoti vuccati.

Paṭhamasamuddasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2-3. Dutiyasamuddasuttādivaṇṇanā

229-230. Kilesānaṃ (2.0322) allabhāvūpanayananti āha “**temanatṭhenā**” ti. **Ariyasāvaketi** anāgāmino. Te hi kāmabhavavasena atintatāya na samunnā. **Tayo maccūti** kilesābhisaṅkhāradevaputtamāre. **Tīhi upadhīhīti** kilesābhisaṅkhārakāmaguṇānaṃ vasena tīhi upadhīhi. Khandhupadhinā pana so na nirūpadhi sa-upādise-sasseva nibbānassa adhigatattā. **Gatoti** paṭipattigamanena gato.

Dutiyasamuddasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

4-6. Khīrarukkhopamasuttādivaṇṇanā

231-233. **Appahīnatṭhenāti** maggena asamugghāṭitabhāvena. **AtthīTi** vijjati. Sati paccaye vijjamānakiccakaraṇato pariyuṭṭhānaṃ appakaṃ mūsikāvisaṃ viya **parittaṃ nāma hoti** appānubhāvattā. **Evarūpāpīti** appakāpi. **Assāti** appahīnakilesassa. **Adhimattānanti** iṭṭhānaṃ rajaniyānaṃ, vatthuvaseṇa parittakampi iṭṭhārammaṇaṃ adhimattameva. Tenāha “**nakhapiṭṭhippamāṇampi**” ti-ādi. **Daharoti-ādīni tīṇipi** padāni. **Ābhindeyyāti** bhindeyya. **Taṃ ubhayanti** taṃ cakkhurūpanti ubhayampi āyatanaṃ.

Khīrarukkhopamasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Udāyīsuttavaṇṇanā

234. **Itipīti** imināpi kāraṇena. **Aniccenāti** aniccabhāvena anattalakkhaṇaṃ kathitaṃ. Yasmā hetupaccayā viññāṇassa uppatti sati ca uppāde nirodhena bhavitabbaṃ, uppādavayavantatāya aniccaṃ viññāṇaṃ, yadi ca attā siyā paccayehi vinā sījheyya, na ca tathāssa siddhi, tasmā “viññāṇaṃ anattā” ti aniccatāya anattatā kathitā.

Udāyīsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Ādittapariyāyasuttavaṇṇanā

235. Kilesānaṃ (2.0323) anu anu byañjanato paribyattiyā uppattipaccayabhāvato **anubyañjanaṃ**, hatthapādādi-avayavāti āha- “hatthā sobhanā” ti-ādi. **Nimittaggāhoti** kilesuppattiyā nimittabhūto gāho. **Samśandetvā gahaṇanti** avayave samodhānetvā “itthipuriso” ti-ādinā ekajjhaṃ gahaṇaṃ. **Vibhattigahaṇanti** vibhāgena anavasesaggahaṇaṃ. **Kumbhīlasadisoti** kumbhīlagāhasadiso. Tenāha- “**sabba-meva gaṇhāti**” ti hatthapādādisu taṃ taṃ koṭṭhāsaṃ vibhajitvā **gahaṇaṃ rattapāsādiso** jalūkagāhasadiso. **Ekajavanavārepi labbhantīti** idaṃ cakkhudvārānusārena uppannamanodvārikajavanaṃ sandhāya vuttaṃ.

Nimittassādena ganthitanti yathāvutte nimitte assādagāhena ganthitaṃ sambaddhaṃ. **Bhavaṅgenevāti** mūlabhavaṅgeneva. **Kilesabhayaṃ dassentoti** tathā kilesuppattiyā sati akusalacittena antaritaṃ ce maraṇacittaṃ bhaveyya, ekantato niraye vā tiracchānayaniyā vā uppatti siyāti kilesānaṃ bhāyitabbaṃ dassento. “**Samayavasena vā evaṃ vuttan**” ti vatvā tamatthaṃ vivaranto “**cakkhudvārasmiñhī**” ti-ādimāha. **Rattacittaṃ vāti** rāgavasena rattacittaṃ vā. Duṭṭhacittena kathaṃ ārammaṇarasānubhavananti? Domanassavedanuppatti eva tassa ārammaṇarasānubhavanaṃ daṭṭhabbaṃ. **Imassa samayassāti** maraṇasamayassa.

Ubhinnaṃ nāsacchiddānaṃ majjhe ṭhita-aṭṭhitudanaṃ saha khuraṭṭhena chindanaṃ. **Daṇḍakavāsīti** dīghadaṇḍakā mahāvāsi. **Nipajjitvā niddokkamananti** iminā pacalāyikaniddaṃ paṭikkhipati. Tattha hi kadāci antarā micchāvitakkānaṃ sallakānaṃ avasaro siyā, nattheva nipajjitvā mahāniddaṃ okkantakāle. **Vitakkānanti** micchāvitakkānaṃ.

Ādittapariyāyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9-10. Paṭhamahatthapādopamasuttādivaṇṇanā

236-237. Navamaṃ (2.0324) “paññāyati” ti vuccamāne bujjanakānaṃ ajjhāsayavasena vuttanti āha- “**dasame na hotīti vuccamāne**” ti-ādi. Ettakameva hi dvinnaṃ suttānaṃ visesoti.

Paṭhamahatthapādopamasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

Samuddavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

19. Āsīvisavaggo

1. Āsīvisopamasuttavaṇṇanā

238. Ye bhikkhū tadā bhagavantam parivāretvā nisinnā, tesu keci ekavihārino, keci attadutiyā, keci attatatiyā, keci attacatuṭṭhā, keci attapañcamā hutvā araññāyatanesu viharantīti vuttaṃ- “**ekacārika ...pe... pañcacārike**” ti. Samānājjhāsayatā **sabhāgavuttino**. Kammaṭṭhānānuyuñjanassa **kārake**. Tato eva tattha **yuttapayutte**. **Puggalajjhāsayena** kāraṇabhūtena. **Paccayabhūtanti** apassayabhūtaṃ. “Seyyathāpi, bhikkhave” ti ārabhitvā yāva “tiṇṇo pāraṅgato thale tiṭṭhati brāhmaṇo” ti ayaṃ mātikānikkhepo. Tesam mātikāya vitthārabhājanaṃ. **Vāsanā bhavissatīti** vāsanāvahaṃ bhavissati. **Sineruṃ ukkhipanto viyāti-**ādi imissā desanāya anaññasādhāraṇatāya sudukkarabhāvadassanaṃ.

Mañcaṭṭhesu mañcasamaññā viya mukhaṭṭhaṃ viyaṃ “mukhan” ti adhippetam. Sukkhakaṭṭhasadisabhāvāpādanato “kaṭṭhan” ti vuccatīti kaṭṭhaṃ mukhaṃ etaṃ ssāti **kaṭṭhamukho**, daṃsanādinā kaṭṭhasadisabhāvakaro sappo. Atha vā kaṭṭhasadisabhāvāpādanato kaṭṭhaṃ viyaṃ vā mukhe etaṃ ssāti **kaṭṭhamukho**. Iminā nayena sesapadesupi attho veditabbo. **Ime cattāro** ti ime visakiccabhedenā cattāro. Idāni taṃ nesaṃ visakiccabhedaṃ dassetaṃ “**tesū**” ti-ādi vuttaṃ. **Ayasūla-samappitaṃ viyā** Ti abbhantare ayasūlaṃ anuppavesitaṃ viya.

Pakkapūtipanasam viyāti paccitvā kālātikkame kuthitapanasaphalam (2.0325) viya. **Caṅgavāreti** rajakānaṃ khāraparissāvane surāparissāvane vā. Anavasesam chijjanena **asanipātaṭṭhānaṃ viya**. **Mahānikhādanenāti** mahantena nikhādanena.

Visavegavikārenāti visavegagatena vikārena. **Vātenāti** tassa sappassa sarīraṃ phusitvā uggatavātena. Nāsavāte pana vattabbameva natthi. **Puggalapaṇṇattivase-nāti** tesamyeva soḷasannaṃ sappānaṃ āgatavisoti-ādipuggalanāmassa vasena **catusaṭṭhi honti** paccekam catubbidhabhāvato. **Āgatavisoti** āgacchavisō, sīghataram abhiruṇavisoti attho. **Ghoravisoti** kakkhaḷavisō, duttikicchavisō. **Ayam sīta-udakam viya hoti** gāḷhadubbinimmocayabhāvena. Udakasappo hi ghoravisō hoti yevāti vuttaṃ- “**udakasappādīnaṃ visam viyā**” ti. **Paññāyatīti** gaṇḍapiḷakādivasena paññāyati. **Anelakasappo** nāma mahā-āsivisō. **Nilasappo** nāma sākhaṇṇo rukkhaggādīsu vicaraṇakasappo. **Iminā upāyenāti** yoyam kaṭṭhamukhesu daṭṭhavisānaṃyeva “āgatavisō no ghoravisō” ti-ādīnā catubbidhabhāvo vutto, iminā upāyena. **Kaṭṭhamukhe daṭṭhavisādayoti** kaṭṭhamukhesu daṭṭhavisō, phuṭṭhavisō, vāta-vibhoti tayo, **pūtimukhādīsu ca daṭṭhavisādayo** cattāro cattāro veditabbo.

Ekekanti catusaṭṭhiyo ekekam. **Catudhāti** aṇḍajādivibhāgena catudhā vibhajitvā. **Chapaṇṇāsānīti** chapaṇṇāsādhikāni. **Gatamaggassāti** yathāvuttasaṅkhyāgatamaggassa **paṭilomato samkhippamānā** Anukkamena cattārova honti. **Kulavasenāti** kaṭṭhamukhādijātivāsena.

Sakalakāye āsiñcitvā viya ṭhapitavisāti hi tesam phuṭṭhavisatā, vātavisatā vuccati. **Evanti** “āsittavisā” ti-ādīnā. **Etthāti** āsivisasadde **vacanattho** niruttinayena **veditabbo**. **Uggatatejāti** udaggatejā, attano visatejena nesam kurūradabbatā vā. **Dunnimmaddanavisāti** mantāgadehi animmaddanīyavisā. **Cattāro āsivisāti** ettha iti-saddo ādi-attho. Tenettha avasesapāḷiṃ saṅgaṇhāti.

Āsivisesūti (2.0326) ime āsivisā daṭṭhavisā evāti veditabbā. **Sarīraṭṭhakesuye-vāti** tena purisena tesam kassaci aṇiṭṭhassa akatattā āyusesassa ca vijjamānattā naṃ na daṃsiṃsūti daṭṭhabbam. **Pucchi** yathābhūtam pavedetukāmo. **Durupaṭṭhā-hāti** durupaṭṭhānā. **Sothhimaggoti** sothhibhāvassa upāyo.

Antaracaroti antaram caro sukhasattu vissāsaghāti. Tenāha “**vadhako**” ti. Idāni tāsam pesane kāraṇam dassetuṃ “**paṭhaman**” ti-ādi vuttaṃ. Abhimukhagatam viya **abhimukhagatam**. Īdisīpi hi vacoyutti loke nirūpiyati santiyam purisam ṭhape-tīti viya. Tasmā **abhimukhagatanti** abhimukham tena sampattanti attho. **Vaṅkasa-ṇṭhānaṃ phalakam** rukkhāmūle āgatāgatānaṃ nisīdanatthāya **atthataṃ**.

Aritthattho puriso santāreti etāyāti **santāraṇī**. Orimatīrato uttaraṇāya setu **uttara-setu**. Ekena dvīhi vā gantabbo rukkhāmāyo setu **rukkhasetu**. Jaṅghasatthena gamanayoggo setu **jaṅghasetu**. Sakaṭena gantum sakkuṇeyyo **sakaṭasetu**. **Na kho esa brāhmaṇo** paramatthato. Tadattho pana ekadesena sambhavatīti tathā vuttanti dassento “**ettakānaṃ paccatthikānaṃ bāhitattā**” ti āha. **Desananti** uddesa-desanaṃ. **Vinivattentoti** paṭisaṃharanto. **Na laddho vatāsīti** na laddho vata āsi.

Rājā viya kammaṃ sattesu issariyassa vattāpanato. **Rājā ...pe... puthujano** Vaṭṭadukkhasaṅkhātāparādhatāya. **Nāṇapalāyanenāti** mahābhūtehi nibbinditvā virajjitvā vimuccitukāmatāvasena uppannañāṇapalāyane maggādhigamasiddhe-

neva ñāṇapalāyanena. Evañhettha upamāsaṃsandanaṃ matthakaṃ pāpitameva hoti.

Yatheva hīti-ādinā ekadesanāsamudāyassa nidassanaṃ āraddhaṃ. Yathāvuttavacanaṃ aṭṭhakathācariyānaṃ vacanena samattheti “**patthaddho bhavati**” ti-ādinā. Tattha **kaṭṭhamukhena vāti vā**-saddo upamattho. Yathā kaṭṭhamukhena sappena daṭṭho patthaddho hoti, evaṃ pathavīdhātuppakopena so (2.0327) kāyo kaṭṭhamukheva hoti, kaṭṭhamukhagato viya patthaddho hotīti attho. Atha vā **vā**-saddo avadhāraṇattho. So “pathavīdhātuppakopena vā” ti evaṃ ānetvā sambandhitabbo. Ayañhettha attho- kaṭṭhamukhena daṭṭhopi kāyo pathavīdhātuppakopeneva patthaddho hoti, tasmā pathavīdhātuyā aviyutto so kāyo sabbadā kaṭṭhamukhagato viya hotīti. **Vā**-saddo vā aniyamattho. Tatrāyamattho- kaṭṭhamukhena daṭṭho kāyo patthaddho hoti vā, na vā mantāgadavasena. Pathavīdhātuppakopena pana mantāgadarahito so kāyo kaṭṭhamukhagato viya hoti ekantapatthaddhoti. Tattha **kāyoti** pakatikāyo. **Pūtikoti** kuthito. **Santattoti** sabbaso tatto mahādāhappatto. **Sañchinnoti** sabbaso chinno cuṇṇavicuṇṇabhūto. Yadā kāyo patthaddhādibhāvappatto hoti, tadā puriso kaṭṭhamukhādisappassa mukhe vattamāno viya hotīti attho.

Visesatoti kaṭṭhamukhādivisesato ca pathavī-ādivisesato ca. **Anatthaggahaṇato**-Ti-ādi acetanesupi bhūtesu sacetanesu viya anatthādīnaṃ paccakkhatāya nibbedajananatthaṃ āraddhaṃ. Tattha **āsayatoti** pavattiṭṭhānato. **Etesanti** mahābhūtānaṃ. **Sadisatāti** vammikāsayasusiragahanasaṅkāraṭṭhānāsayatāya ca sadisatā.

Paccattalakkhaṇavasenāti visuṃ visuṃ lakkhaṇavasena. Pathavī-ādināṃ kakkhaḷabhāvādi, taṃsamaṅgino puggalassa kakkhaḷabhāvāpādanādinā vikāruppādanato **visavegavikārato sadisatā veditabbā**.

Anatthāti byasanā. **Byādhinti** kuṭṭhādibyaḍhiṃ. **Bhave jātābhinandinoti** bhavesu jātiyā abhinandanasīlā. Pañcavokāre hi jātiyā abhinandanā nāma mahābhūtābhinandanā eva.

Durupaṭṭhānatarānīti duppaṭikāratarāni. **Durāsadā** Ti durupasaṅkamanā. “Upaṭṭhāmī” ti **upasaṅkamituṃ na sakkonti**. Parijānāma kammanāmāni, upakārā nāma natthi. **Anantadosūpaddavatoti** aparimāṇadosūpaddavahetuto. **Ekapakkhalanti** ekadukkhaṃ.

Rūpakkhandho (2.0328) **bhijjamāno cattāro arūpakkhandhe gahetvāva bhijjati** arūpakkhandhānaṃ ekanirodhattā. **Vatthurūpampi gahetvāva bhijjanti** pañcavokāre arūpakkhandhesu bhinnesu rūpakkhandhassa avaṭṭhānābhāvato. **Ettāvātā** Ti lobhuppādanamattena. Paññā nāma attabhāve uttamaṅgaṃ paññuttarattā kusaladhammānaṃ, sati ca kilesuppattiyaṃ paññāya anuppajjanato vuttaṃ- “**ettāvātā paññāsisaṃ patitaṃ nāma hoti**” ti. **Yoniyo upaneti** tadupagassa kamma pacca- yassa bhāve. “Jātibhayaṃ, jarābhayaṃ, maraṇabhayaṃ, corabhayan” ti-ādinā āgatāni **pañcavīsati mahābhayāni**, “hatthampi chindati” ti-ādinā āgatāni **dvattiṃsa kammakāraṇāni āgatāneva honti** kāraṇassa samavaṭṭhitattā. **Nandīrāgo saṅkhāra- kkkhandhoti** saṅkhārakkhandhapariyāpannattā vuttaṃ.

Pāḷiyamyeva āgatā “cakkhuto cepi naṃ, bhikkhave” ti-ādinā. **Kiñci alabhitvāti** tasmim suññagāme corānaṃ gayhūpagassa alābhavacaneneva tassa purisassa

attano paṭisaraṇassa alābho vutto eva hotīti na uddhaṭo, purisaṭṭhāniyo bhikkhu, corā pana bāhirāyatanatṭhāniyā. **Abhinivisitvā** Ti vipassanābhinivesaṃ katvā. Ajjhattikāyatanavasena desanāya āgatattā vuttaṃ “**upādārūpakammaṭṭhānavasenā**” ti.

Bāhirānanti bāhirāyatanānaṃ. **Pañca kiccānīti** corehi tadā kātābbāni pañca kiccāni. **Hatthasāranti** attano santake hatthehi gahetabbasārabhaṇḍaṃ. Pātanādivasena **hatthaparāmāsaṃ karonti**. **Pahāraṭṭhāneti** pahaṭṭhāne. Ṭhānaso tasmim eva khaṇeti vadanti. Attano sukhāvahaṃ **kusaladhammaṃ pahāya** dukkhāvahena akusalena samaṅgitā sukhāvahaṃ bhaṇḍaṃ pahāya **bahi nikkhamaṃ viyāti** vuttaṃ sukhanissayattā tassa. **Hatthaparā ...pe... āpajjanakālo** guṇasarīrassa tadā pamādena bādhitattā. **Pahāra ...pe... kālo** tato daḥataraṃ guṇasarīrassa bādhitattā. **Pahāraṃ ...pe... assamaṇakālo** guṇasarīrassa maraṇappattisadisattā. **Avasesajanassa dāsaparibhogena paribhuñjitabbatā** aññhattappattigihbhāvāpatiyā nidassanabhāvena vuttā. Yaṃ “chasu dvāresu ārammaṇe āpāthagate” ti vuttaṃ, tameva ārammaṇaṃ nissāya samparāyiko dukkhakkhandho veditabboti yojanā.

Rūpādīnīti (2.0329) rūpasaddagandharasāni. **Tesanti** yathāvuttabhūtopādārūpānaṃ. **Lahutādivasenāti** tesam lahutādivasena. **Duruttaraṇatṭhoti** uttaritum asa-kkuṇeyyabhāvo **oghaṭṭho**. **Vuttanayenāti** “sampayuttā vedanā vedanākkhandho”-ti-ādinā vuttanayena. **Catumahābhūtādīhīti** ādisaddena upādānakkhandhādīnaṃ gahaṇaṃ. **Cittakiriyadassanatthanti** cittapayogadassanatthaṃ. **Vuttavāyāmamevāti** “sammāvāyāmo” ti yo ariyamagge vutto. **Bhaddekarattādīnīti** “ajjeva kiccaṃ ātappaṃ” ti-ādinā (ma. ni. 3.272, 275, 276) vuttāni bhaddekarattasuttādīni.

Kuṇṭhapādoti chinnapādova hutvā gativikalo. **Mānasaṃ bandhatīti** tasmim citte kiccaṃ nibandhati. “Ayaṃ ariyamaggo mayhaṃ oghuttaranupāyo” ti tattha cittassa sannitṭhānaṃ puna tattha pavattanaṃ vīriyārambho cittabandhanaṃ.

Tassa nāmarūpassa ime nandīrāgādayo taṇhāvijjādayoti katvā paccayo **dhammāyatane kadeso**. Ariyamagganibbānataṇhāvajjo idha dhammāyatane kadesoti ca. **Soḷasahākārehīti** piḷanādīhi soḷasahi ākārehi. Satipaṭṭhānavibhaṅge āgatanayena **saṭṭhinayasahashehi**. **Desanāpariyosāne ...pe... patitṭhahiṃsūti** vipaṅcitanñū evettha gahaṇavasena adhigatavisesā paricchinditā. Te hi tadā dhammapaṭiggāhakabhāvena satthu santike sannisinnā. Ugghaṭitaññūnaṃ pana neyyānaṃca visesādhigamo aṭṭhakathāyaṃ na ruḥhoti idha na gahitoti.

Āsivisopamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Rathopamasuttavaṇṇanā

239. Susaṃvutindriyassa bhojane mattaññuno satassa sampajānassa viharato kilesanimittaṃ dukkhaṃ anavasaranti **sukhasomanassabahulatā** vuttā. Yavati tena phalaṃ missitaṃ viya hotīti **yoni**, ekantikaṃ kāraṇaṃ. **Assāti** bhikkhuno. **Pari-**

puṇṇanti avikalaṃ. Anavasesaṃ āsave khepetīti **āsavakkhayo**, aggamaḅḅo. **Yaṃ yanti** dandhaṃ majjhaṃ javoti javādīsu yaṃ yaṃ **gamaṇaṃ**. **Rakkaṇaṭṭhāyāti** kilesa-corehi rakkaṇaṭṭhāya (2.0330). **Veganiggahaṇaṭṭhāyāti** kilesa-hetukassa indriya-vegassa niggaṇhanaṭṭhāya. **Nibbisevanatthāyāti** visevanassa vipphanditassa nirodhanāya. **Kilesūpasamatthāyāti** kilesānaṃ uparūpari samanaṭṭhāya vūpasamaṭṭhāya.

Samaṇarati nāma samathavipassanāmagga-phalasukhāni. Dantānampi sindhavaṇaṃ sārathino payogena siyā kāci visevanamattāti tadabhāvaṃ dassento “**nibbisevane katvā pesento**”ti vuttaṃ. **Ñāṇaṃ gacchatīti** asaṅgamaṇaṃ pavattati pageva indriyabhāvanāya katattā, kilesaniggahassa sukheneva siddhattā. **Dāyaka**ssa ajjhāsaya **vaso** uḷāro lāma-ko. **Deyyadhamma**ssa pamāṇaṃ **vaso** appakaṃ bahukaṅca.

Mahāmaṇḍapaṭṭhānaṃ nāma lohapaśāda-ssa purato eva mahābhikkhusaṅghassa sannipātakāle te-ṣaṃ pahonakavasena mahāmaṇḍapa-ssa katta-bbaṭṭhānaṃ. **Gahaṇamānanti** parivisa-gahaṇabhājanaṃ.

Pakatiyā bhattakāra-kicce adhi-gato **upaṭṭhākupāsako**.

Mudusamakharasaññitehi, dahanapacanabhajjanasaññitehi vā tīhi pākehi.

Parisodhetvāti rañño anucchavikabhāvaṃ parisodhetvā. **Bhūmiyaṃ chaḍḍesi** “bhikkhūnaṃ adatvā mayā mukhe pakkhittan”ti. **Mukhena gaṇhi** tassa niddosa-bhāvaṃ dassetuṃ. **Mattaṃ jānāpetuṃ pamajji**. “Tvam kuto āgato”ti pucchane **pamādaṃ āpajji**. **Anubhāgoti** avasiṭṭhabhāgo. **Idamatthiyanti** idaṃ payojanaṃ. **Itaranti** pāliyaṃ anāgatampi āhāre pamāṇajānaṃ.

Sayanaṃ seyyā, kāmabhogīnaṃ seyyā **kāmabhogiseyyā**. **Dakkiṇapassena sayāno nāma natthi** dakkiṇahatthena kātabbakiccakaraṇato. **Tejussadattā**ti idaṃ anutrāsasseva sihassa sayananti dassetuṃ vuttaṃ. **Dve purimapāde ekasmiṃ, pacchimapāde ekasmiṃ thāne thapetvā**ti hi idaṃ pādānaṃ avikkhittabhāvakaraṇadassanaṃ.

Catutthajjhānaseyyāti catutthajjhānikaṃ phalasaṃpattiṃ vadati. Yebhuyyena hi tathāgatā phalasaṃpattiṃ saṃpajjitvāva sayanti. Sā ca nesaṃ catutthajjhānato vuṭṭhāya, kilesapariniḅbānassa ca katattāti vadanti (2.0331). **Idha sīhaseyyā āgatā** pādaṃ accādhāya pubbenāparaṃ ajahitasamḷakkhaṇā seyyāti katvā. Tenāha “**ayaṃ hī**”ti-ādi. **Evanti** “dakkiṇena passenā”ti-ādinā vuttākārena seyyaṃ kappeti.

Kathaṃ niddāyanto sato sampajāno hoti? Bhavaṅgacittena hi niddūpagama-nanti adhippāyo. **Appahānenā**ti tadadhimuttatāya tadappahānaṃ daṭṭhabbaṃ. Tathā tesu niddokkamanassa ādipariyosānesu ajahitasatisampajāññaṃ hoti. Tenāha- “**niddaṃ okkamantopi sato sampajāno hoti**”ti. **Etaṃ panāti** “niddaṃ okkamantopi sato sampajāno hoti”ti vuttanayaṃ vadati. **Ñāṇadhātukanti na rocayim-sū**ti niddokkamanepi jāgaraṇe pavattañāṇasabhāvamevāti na rocayim-su porāṇā. Nirantaraṃ bhavaṅgacittesu vattamānesu satisampajāññasambhavoti adhippāyo. Purimasmiñhi naye satisampajāññassa asaṃvaro, na bhavaṅgassa. Indriyasam-varo, bhojane mattaññutā, jāgariyānuyogoti imehi **tivaṅgikā**, nimittānubyañjanaparivajjanādi sabbaṃ vipassanāpakkhikamevāti adhippāyo.

Tānevāti vipassanākkhaṇe pavattāni indriyādīni. **Yāva arahattā desanā** vitthā-rato **kathetabbā**. Pāliyaṃ pana “yoni cassa āraddhā hoti āsavānaṃ khayāyā”ti saṅkhepena kathitā.

Rathopamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Kummopamasuttavaṇṇanā

240. Atṭhikummoti piṭṭhiyaṃ tikkiṇaṭṭhiko kummo. **Tantibandhoti** byāvaṇo. **Samugge viya** attano kapāle **pakkhipitvā**. **Samodahanto** sammā odahanto ajjhatta-meva dahanto. **Ārammaṇakapāleti** ārammaṇakataṇhe. **Samodahantoti** diṭṭhamatta-sseva ca gahaṇato manovitaḷke tattheva sammadeva odahanto. Tañhi visayava-sena pavattituṃ adento. **Pañca dhammeti** “kālena vakkhāmi”ti-ādinā (pari. 362) vuccamāne.

Kummopamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Paṭhamadārukkhandhopamasuttavaṇṇanā

241. Vilāsamāno (2.0332) viya **sāgaram patvā. Antosākhoti** gaṅgāya tīrassa anto onatasākho. **Temetīti** tinto hoti. **Tiriyam patito** daṇḍasetu viya ṭhitattā mahājanassa **paccayo jāto**, tathā mahantabhāvena gaṅgāsotaṃ otaraṇādi natthi.

Ayam hīti anantaram vuttapuggalo. **Ariyamaggaṃ oruyhāti** catubbidham ariyamaggavīthiṃ otarivā. “Cittam nāmetan”ti-ādinā cintetvā ghibandhanam na vissajjetīti sambandho. **Attano bhajamānake**ti attano bhajante. Jīvikatthāya payujjita-bbato **payogo**, khattavatthādi. Tato payogato **uṭṭhitam āyam. Kiñcāpi bhikkhūnam kāyasāmaggiṃ deti** bhikkhatthāya.

Muḍaghaṭanti bhinnotṭham ghaṭam. **Kandheti** aṃse. **Saṅghabhoganti** saṅghasantakam bhogagāmaṃ **gantvā. Atthato evaṃ vadantīti** tathā atthassa sambhavato evaṃ vadantā viya honti. **Yāgumattake yāgunti** yāguṃ pivivā tāya aparipakkāya eva aññam yāguṃ ajjhoharivāti sambandho.

Kilesānurañjitovāti yonisomanasikārassa abhāvena kilesānugatacitto eva. **Akkhīni nīharivāti** kodhavasena akkhike karonto akkhīni nīharivā **vicarissati. Uddhato hoti** avūpasanto.

Diṭṭhigatikoti sāsaniko evaṃ ayoniso ummujjivā sāsanam uddhammam ubbinayam katvā dīpento aritṭhasadiso. Tenāha “**so hī**”ti-ādi. **Arūpabhava rūpaṃ atthi**, aññathā tato cutassa kuto rūpakkhandhassa sambhavo. **Asaññībhava cittaṃ atthīti** etthāpi eseva nayo. **Bahucittakkaṇiko lokuttaramaggo** “yo ime cattāro satipaṭṭhāne bhāveyya sattavassānī”ti-ādivacanato (dī. ni. 2.404; ma. ni. 1.137). **Anusayo cittavippayutto**, aññathā sāvajjānavajjadhammānam ekajjam uppatti siyā. **Te ca sattā sandhāvanti saṃsaranti**, aññathā kammaphalānam sambandho na siyāti. **Iti vadanto** evaṃ micchāvādam paggayha vadanto.

Temanarukkho viya ...pe... dullabhadhammassavano ca puggalo saddhāsinehena atemanato. **Katavinayo** sikkhitavinayo yathā “katavijjo”ti. **Dhammakathikānam** (2.0333) **vicārethāti** idaṃ deyyadhammam dhammakathikānam ayyānam tassa tassa yuttavasena vicārethāti niyyātanavasena **vatvā. Divākathiko sarabhāṇako** sāyanhe katheti, purimayāmaṃ kathento **rattikathiko** bhāṇakapuggalo.

Nandanavanābhirāmeti nandanavanaṃ viya manorame. **Assa bhārahārabhikkhūti** assa kiccavāhakabhikkhū upajjhāyādayo. **Sukhanisinnakathanti** paṭisanthārakathāpubbakaṃ upanisinnakatham **sutvā.**

Ṭhitasañṭhāneneva ṭhitākāreneva **ṭhitam**, nappayuttanti attho. Cittakammamūlādīni ṭhitasañṭhāneneva ṭhitāti yojanā. **Mudutāyāti** muduhadayatāya sāpekkhatāya.

Paṭipadanti samathavipassanāpaṭipattiṃ. **Dīpetvā** pakāsetvā pakaṭam katvā. **Tatruppādoti** tatra uppajjanaka-āyuppādo. Khettaṃ sandhāya vadati. **Tela ...pe... hatthāti** telaghaṭa-madhughaṭaphāṇitaghaṭādihatthā. **Apakkamiṃsu** dubbicāritattā.

Pūresīti heṭṭhā ca tattha tattha atītāni kālavacanāni porāṇaṭṭhakathāya āgatattā kira vuttāni.

Upagamanānupagamanādīni Orimassa pārimassa ca upagamanānupagamanāni ceva majjhe saṃsīdanāni ca. **Paṭivijjhanti** jānitum. **Etanti** yathāvuttaṃ cakkhusabhāvaṃ. **Domanassanti** tasseva mandabhāvapaccayaṃ domanassaṃ. **Āpajjantopi upagacchati nāma** Tannimittasaṃkilesassa uppāditattā. **Tiṇṇaṃ lakkhaṇānti** hutvā abhāvato ādi-antavantato tāvakālikato niccapaṭikkhepatoti-ādīnaṃ tiṇṇaṃ lakkhaṇānaṃ sallakkhaṇavasena.

Vāmatoti micchā. **Dakkhinatoti** sammā. Yathā tassa tassa sattassa orabhāvattā ajjhantikāni āyatanāni **orimaṃ tīraṃ** katvā vuttāni, evaṃ nesaṃ parabhāvattā bāhirāni āyatanāni **pārimaṃ** vuttāni. Apāyamajjhe saṃsaraṇahetutāya nandīrāgo va “majjhe saṃsādo” ti vutto.

Unnatoti “seyyohamasmi” ti-ādīnā unnatiṃ upagato. Attukkaṃsane paṃsukūlikabhāvena attānaṃ dahanato aññākāratāgahetabbo. **Pāsāṇo nu kho esa khāṇukoti** gahetabbadārukkhandhasadiso vutto.

Cuṇṇavicuṇṇaṃ (2.0334) **hoti** āvaṭṭavegassa balavabhāvato. **Catūsu apāyesūti** pañcakāmaguṇāvaṭṭe patitapuggalo manussalokepi guṇasarīrabhedanena dīgharattaṃ cuṇṇavicuṇṇaṃ āpajjatiyeva, tassa tathā āpannattā. Evañhi so apāyesu tādisesu jāyati.

Sīlassa duṭṭhaṃ nāma natthi, tasmā abhāvatto idha du-saddoti āha “**nissīlo**” ti. “Pāpaṃ pāpena sukaran” ti-ādīsu (udā. 48) viya pāpa-saddo nihīnapariyāyoti āha “**lāmakadhammo**” ti. **Na sucīti** kāyavācācīttehi na suci. **Saṅkāya vāti** attano vā saṅkāya paresaṃ samācārakiriyaṃ sarati āsaṅkati. Tenāha “**tassa hī**” ti-ādi. **Tāni kammāni pavisatīti** tāni kammāni karontānaṃ antare pavisati. **Guṇānaṃ pūtibhāvenāti** guṇabhāvena gahitānaṃ sīladhammānaṃ saṃkiliṭṭhabhāvappattiyā. **Kacavara-jātoti** abhantaraṃ sañjātakacavaro, kacavarabhūto vā.

Aṇaṇā pabbajjāti aṇaṇasseva pabbajjā. Orimatīrādīnaṃ upagamanānupagamanānādīnaṃ jotitattā **vaṭṭavivaṭṭaṃ kathitaṃ**.

Paṭhamadārukkhandhopamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Dutiyadārukkhandhopamasuttavaṇṇanā

242. Yā āpatti vuṭṭhānagāminī desanāgāminī, taṃ paṭicchāditakālato paṭṭhāya **saṃkiliṭṭhā** nāma antarāyikabhāvato. Āvīkatā pana anāpattiṭṭhāne tiṭṭhatīti **asaṃkiliṭṭhā nāma**. Tenāha- “**āvīkatā hissa phāsu hotī**” ti. **Evarūpaṃ saṃkiliṭṭhanti** paṭicchāditatāya vā duṭṭhullabhāvena vā saṃkiliṭṭhaṃ.

Dutiyadārukkhandhopamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Avassutapariyāyasuttavaṇṇanā

243. **Santhāgāranti** saññāpanāgāraṃ. Tenāha “**uyyogakālādīsū**”ti-ādi. **Ādi-sa-**ddena maṅgalamahādīnaṃ saṅgaho daṭṭhabbo. **Santharantīti** vissamanti (2.0335), parissamaṃ vinodentīti attho. **Sahāti** sannipātavasena ekajjhaṃ. **Saha atthānusā-****sanam agāranti** tasmim atthe **ttha-kārassa ntha-kāraṃ** katvā “santhāgāran”ti vuccatīti daṭṭhabbaṃ, paṭhamaṃ tattha sammantanavasena santharanti vicārentīti attho.

Tepiṭakam buddhavacanaṃ āgatameva bhavissatīti buddhavacanassa āgama-nasīsenā ariyaphaladhammānampi āgamaṃ vuttameva. Tiyāmarattim tattha vasantānaṃ phalasamāpattivaḷaṅjanaṃ hotīti. Tasmīṅca bhikkhusaṅghe kalyāṇa-dhammā kalyāṇaputhujjanā vipassanaṃ ussukkāpentā hortīti ariyamaggadhammānampi tattha āgamaṃ hotiyeva.

Allagomayenāti acchena allagomayarasena. **Opuñjāpetvāti** vilimpetvā. **Catujjāti-****yagandhehīti** kuṅkumaturukkhayavanapupphatamālapattagandhehi. **Nānāva-****ṇṇeti** nīlādivasena nānāvaṇṇe, bhittivisesavasena nānāsaṅṭhānarūpe. “**Mahāpiṭṭhi-****kakojaveti** hatthipiṭṭhi-ādīsū attharitabbatāya ‘mahāpiṭṭhikā’ti laddhasamaññe kōja-ve”ti vadanti. Kuttake pana sandhāyetaṃ vuttaṃ, “caturaṅgulādhikapupphā mahā-piṭṭhikakojavā”tipi vadanti. **Hatthathara-assattharā** hatthi-assapiṭṭhīsū attharitabbā hatthi-assarūpavicittā ca attharakā. **Sihattharakādayo** pana sīharūpādivicittā eva attharakā. **Cittattharakam** nānāvidharūpehi ceva nānāvidhamālākammādīhi ca vicittaṃ attharakam.

Gandhehi katamālā gandhadāmaṃ. Tamālapattādīhi katamālā pattadāmaṃ. Ādi-
Upadhānanti apassayaṃ. **Upadahitvā**ti apassayayoggabhāvena ṭhapetvā.
Gandhehi katamālā **gandhadāmaṃ**. Tamālapattādīhi katamālā **pattadāmaṃ**. Ādi-
saddena hiṅgulatakkolajātiphalajātipupphādīhi katadāmaṃ saṅgaṇhāti. Pallāṅkā-
kārena katapīṭhaṃ **pallāṅkapīṭhaṃ**. Tīsu passesu ekapasse eva vā sa-upassayaṃ
apassayapīṭhaṃ. Anapassayaṃ **muṇḍapīṭhaṃ**. **Yojanāvatteti** yojanaparikkhepo-
kāse.

Samvidhāyāti antaravāsakassa koṇapadesaṃ itarapadesaṅca samaṃ katvā
vidhāya. Tenāha- “**kattariyā padumaṃ kantento viyā**”ti, “**timaṇḍalaṃ paṭicchāde-
nto**”ti ca. Yasmā buddhānaṃ rūpasampadā viya ākappasampadāpi paramukkaṃ-
sataṃ gatā, tasmā tadā bhagavā evaṃ sobheyyāti dassento “**suvaṇṇapāmaṅgena**”-
ti-ādimāha. Tattha “asamena buddhavesenā”ti-ādinā (2.0336) tadā bhagavā
buddhānubhāvassa niguhane kāraṇābhāvato tattha sannipatitadevamanussanā-
gayakkhagandhabbādīnaṃ pasādajananatthaṃ attano sabhāvapakatīyāva kapila-
vatthum pāvīsīti dasseti. Buddhānaṃ kāyapabhā nāma pakatīyā asītihatthamatta-
padesaṃ visaratīti āha “**asītihatthaṭṭhānaṃ aggahesī**”ti. Nīlapītalohitodātamañji-
ṭṭhapabhassarānaṃ vasena **chabbaṇṇā buddharasmiyo**.

Sabbapāliphulloti mūlato paṭṭhāya yāva sākhaḅgā samantato phullo vikaṣito.
Paṭipāṭiyā ṭhapitānanti-ādi parikappūpamā, **yathā taṃ ...pe... alaṅkataṃ** Aññaṃ
virocati, evaṃ virocittha, samatiṃsāya pāramitāhi abhisāṅkhatattā evaṃ virocī-
tthāti vuttaṃ hoti. “**Pañcavīsatiyā gaṅgānanti** satamukhā hutvā samuddaṃ pavī-
ṭṭhāya mahāgaṅgāya mahantamahantānaṃ gaṅgānaṃ pañcavīsati”ti vadanti.
Papañcasūdaniyaṃ (ma. ni. aṭṭha. 2.22) “pañcavīsatiyā nadīnaṃ”ti vuttaṃ, gaṅgā-
dīnaṃ candabhāgāpariyosānānaṃ pañcavīsatiyā mahānadīnanti attho. Parikappa-
vacanañhetam. **Sambhijjāti** sambhedaṃ missībhāvaṃ patvā **mukhadvāreti**
samuddaṃ pavīṭṭhatṭhāne.

Nāgasupaṇṇagandhabbayakkhādīnanti-ādi parikappavasena vuttaṃ. **Sahas-
sena**ti padasahassena, bhāṇavārappamāṇena ganthenāti attho.

Kampayanto vasundharanti attano guṇavisesehi pathavīkammaṃ unnādentō,
evaṃbhūtopi aheṭṭhayanto pāṇāni. Sabbapadakkhiṇattā buddhānaṃ **dakkhīnaṃ
paṭhamam pādamaṃ uddharanto**. **Samaṃ samphusate bhūmiṃ** suppatiṭṭhitapāda-
tāya. Yādipi bhūmiṃ samaṃ phusati, **rajasā nupalippati** sukhumattā chaviyā. **Ninna-
ṭṭhānaṃ unnamatīti**-ādi buddhānaṃ suppatiṭṭhitapādatāsaṅkhātamaḅpurisala-
kkhaṇapaṭilābhassa nissandaphalaṃ. **Nātidūre uddharatīti** atidūre ṭhapetum na
uddharati. **Naccāsanne ca nikkhipanti** accāsanne ca ṭṭhāne anikkhipanto niyyāti.
Hāsayaṃto sadevake loke tosentō. Catūhi pādehi caratīti **catucārī**.

Buddhānubhāvassa pakāsanavasena gatattā **vaṇṇakālo nāma esa**. Sarīra-
vaṇṇe vā guṇavaṇṇe vā kathiyamāne **dukkathitanti na vattabbaṃ**. Kasmā? **Appa-
māṇavaṇṇā hi buddhā** bhagavanto, buddhaguṇasaṃvaṇṇanā jānantassa yathāra-
ddhasaṃvaṇṇanaṃyeva (2.0337) anupavisati. **Dukūlacumbaṭakenāti** ganthitvā
gahitadukūlavatthena.

Nāgavikkantacāraṇoti hatthināgasadisapadanikkhepo. **Satapuññalakkhaṇoti** anekasatapuññābhinibbattamahāpurisalakkhaṇo. **Maṇiverocano yathāti** caturāsī-tisahassamaṇiparivārīto ativiya virocamaṇo vijjotamaṇo maṇi viya. “Verocano nāma eko maṇī”ti keci. **Mahāsālovāti** mahanto sālārukkho viya, suddhaṭṭhito kovi-ḷārādi mahārukkho viya vā. **Padumo kokanado yathāti** kokanadasaṅkhātaṃ mahā-padumaṃ viya, vikasamānapadumaṃ viya vā.

Ākāsaṅgaṃ otārento viyā Ti-ādi tassā pakiṇṇakakathāya aññesaṃ sudukkara-bhāvadassanañceva suṇantānaṃ accantasukhāvahabhāvadassanañca. **Patha-vojaṃ ākaḍḍhanto viyāti** nāḷiyantaṃ yojetvā mahāpathaviyā heṭṭhimatale pappāṭa-kojaṃ uddhaṃ mukhaṃ katvā ākaḍḍhanto viya. **Yojanikanti** yojanapamaṇaṃ. **Madhubhaṇḍanti** madhupaṭalaṃ.

Mahantanti vipulaṃ uḷārapuññaṃ. **Sabbadānaṃ dinnameva hotīti** sabbameva paccayaḷātaṃ āvāsadāyakena dinnameva hoti. Tathā hi dve tayo gāme piṇḍāya caritvā kiñci aladdhā āgatassapi chāyūdakasampannaṃ ārāmaṃ pavisitvā nhāyitvā paṭissaye muhuttaṃ nipajjitvā uṭṭhāya nisinnassa kāye balaṃ āharitvā pakkhittaṃ viya hoti. Bahi vicarantassa ca kāye vaṇṇadhātu vātātapehi kilamati, paṭissayaṃ pavisitvā dvāraṃ pidhāya muhuttaṃ nisinnassa visabhāgasantati vūpasammati, sabhāgasantati patiṭṭhāti, vaṇṇadhātu āharitvā pakkhittā viya hoti, bahi vicarantassa ca pāde kaṇṭakā vijjhanti, khāṇu paharati, sarīsapādi-parissayā ceva corabhayañca uppajjati, paṭissayaṃ pavisitvā dvāraṃ pidhāya nisinnassa pana sabbepe te parissayā na honti. Sajjhāyantassa dhammapīṭisukhaṃ, kamma-ṭṭhānaṃ manasikarontassa upasamasukhaṃ uppajjati bahiddhā vikkhepābhāvato. Bahi vicarantassa ca kāye sedā muccanti, akkhīni phandanti, senāsanaṃ pavisa-nakkhaṇe mañcapīṭhādīni na paññāyanti, muhuttaṃ nisinnassa pana akkhipasādo āharitvā pakkhitto viya hoti, dvāravātapānamañcapīṭhādīni paññāyanti. Etasmiñca āvāse vasantaṃ disvā manussā catūhi paccayehi sakkaccaṃ upaṭṭhahanti. Tena vuttaṃ- “**āvāsadānasmiñhi dinne sabbadānaṃ dinnameva hotīti**” ti. **Bhūmaṭṭhaka ...pe... na** (2.0338) **sakkāti** ayamatto mahāsudassanavattunā (dī. ni. 2.241 ādayo) dīpetabbo. **Mātukucchi asambādhova hotīti** ayamatto antimabhavikānaṃ mahābodhisattānaṃ paṭisandhivasena dīpetabbo.

Sītanti ajjhantaṃ dhātukkabhavasena vā bahiddhā utuvipariṇāmasena vā uppajjanakasītaṃ. **Uṇhanti** aggisantāpaṃ, tassa ca davadhādisu sambhavo daṭṭhabbo. **Paṭihantīti** paṭihanati. Yathā tadubhayavasena kāyacittānaṃ ābādhō na hanati, evaṃ karoti. Sītuṇhabbhāhate hi sarīre vikkhittacitto bhikkhu yoniso padahituṃ na sakkoti. **Vāḷamigānīti** sīhabyagghādivāḷamige. Guttasenāsanañhi pavisitvā dvāraṃ pidhāya nisinnassa te parissayā na honti. **Sarīsapeti** ye keci sarantā gacchante dīghajātike sappādike aññe ca tathārūpe. **Makase** Ti nidassana-mattamaṃ, ḍaṃsādīnaṃ eteneva saṅgaho daṭṭhabbo. **Sisireti** sītakālavasena sattāhavaddalikādivasena ca uppanne sisirasamphasse. **Vuṭṭhiyoti** yadā tadā uppannā vassavuṭṭhiyo paṭihanatīti yojanā.

Vātātapo ghoroti rukkhagacchādīnaṃ ubbahaṇḍaṇḍādivasena pavattiyā ghorō saraja-arajādibhedo vāto ceva gimhapariḷāhasamayesu uppattiyā ghorō

sūriyātapo ca. **Paṭihaññatīti** paṭibāhīyati. **Leṇatthanti** nānārammaṇato cittaṃ niva-
ttitvā paṭisallāṇārāmatthaṃ. **Sukhatthanti** vuttaparissayābhāvena phāsuvihā-
ratthaṃ. **Jhāyitunti** aṭṭhatimsāya ārammaṇesu yattha katthaci cittaṃ upaniba-
ndhitvā samādahanavasena jhāyituṃ. **Vipassitunti** aniccādivasena saṅkhāre
sammāsituṃ.

Vihāreti paṭissaye. **Kārayeti** kārāpeyya. **Rammeti** manorame. **Vāsayettha bahu-
ssuteti** kāretvā pana ettha vihāresu bahussute sīlavante kalyāṇadhamme nivā-
seyya. Te nivāsento pana **tesaṃ** bahussutānaṃ yathā paccayehi kilamatho na
hoti. Evaṃ **annañca pānañca vatthasenāsanāni ca dadeyya ujubhūtesu** ajjhāsaya-
sampannesu kammaphalānaṃ ratanattayaguṇānañca saddahanena **vippasa-
nnena cetasā**. Idāni gahaṭṭhapabbajitānaṃ aññamaññūpakārataṃ dassetuṃ “**te
tassā**” ti gāthamāha. Tattha **teti** bahussutā. **Tassā** Ti upāsakassa. **Dhammaṃ dese-
ntīti** sakalavaṭṭadukkhapanūdanaṃ (2.0339) niyyānikaṃ dhammaṃ kathenti. **Yaṃ
so dhammaṃ idhaññāyā** Ti so puggalo yaṃ saddhammaṃ imasmiṃ sāsane
sammāpaṭipajjanena jānitvā aggamaggādhiḡamena anāsavo hutvā parinibbāyati.

Āvāseti āvāsadāne. **Ānisaṃsoti** udrayo. Pūjāsakkāravasena paṭhamayāmo
khepito, satthu dhammadesanāya appāvaseso majjhimayāmo gatoti pāḷiyaṃ
“bahudeva rattin” ti vuttanti āha “**atirekataraṃ diyadḡhayāman**” ti. **Saṅgahaṃ nāro-
hati** vipulavitthārabhāvato. Buddhānañhi bhattānumodanāpi thokaṃ vaḡḡhetvā
vuccamānā dīghamajjhimapamāṇāpi hoti. Tathā hi suphusitaṃ dantāvaraṇaṃ,
jivhā tanukā, bhavaṅgaparivāso paritto, natthi vegāyitaṃ, natthi vitthāyitaṃ, natthi
abyāvaṭamano, sabbaññutaññāṇaṃ samupabyūḷhaṃ, aparikkhayā paṭisambhidā.

Sandassetvā ti-ādīsu sandassetvā āvāsadānapaṭisaṃyuttaṃ dhammiṃ kathaṃ
katvā. Tato paraṃ, mahārāja, itipi sīlaṃ, itipi samādhī, itipi paññāti sīlādiguṇe
tesaṃ sammā dassetvā hatthena gahetvā viya paccakkhato pakāsetvā. **Samādape-
tvā** ti evaṃ sīlaṃ samādātappaṃ, sīle paṭiṭṭhitena evaṃ samādhipaññā bhāveta-
bbāti yathā te sīlādiguṇe sammā ādiyanti, tathā gaṇhāpetvā. **Samuttejetvā** ti yathā-
samādinnaṃ sīlaṃ suvisuddhaṃ hoti, samathavipassanā ca bhāviyamānā yathā
suṭṭhu visodhitā uparūpari viśesāvahā honti, evaṃ samuttejetvā nisāmanavasena
vodāpetvā. **Sampahaṃsetvā** ti yathānusitṭhaṃ ṭṭhisīlādiguṇehi sampati paṭila-
ddhaguṇānisamaṃsehi ceva upariladdhabbaphalavisesehi ca cittaṃ sampahaṃ-
setvā laddhassāsavasena suṭṭhu tosetvā. Evametesaṃ padānaṃ attho veditabbo.
Sakyaṛājāno yebhuyyena bhagavato dhammadesanāya sāsane laddhassādā
laddhappatiṭṭhā ca.

Upasaggasaddānaṃ anekatthattā abhi-saddo ati-saddena samānatthopi hotīti
vuttaṃ “**abhikkantāti atikkantā**” ti.

Tatra kirāti-ādi kecivādoti baddhopi na hoti. Tenāha “**akāraṇametana**” ti-ādi. **Kāya-
cittalahutādayo uppajantīti** idaṃ kāyikacetasika-aññathābhāvassa kāraṇava-
canaṃ, lahutādi-uppanne savanānuttariyapaṭilābhena laddhabbadhammatthave-
dasamadhiḡamato. Vuttañhettaṃ-

“Yathā (2.0340), yathāvuso, bhikkhuno satthā vā dhammaṃ deseti aññataro
vā garuṭṭhāniko sabrahmacārī, tathā tathā so tasmīṃ dhamme labhati attha-

vedaṃ, labhati dhammavedaṃ, labhati dhammūpasamḥitaṃ pāmojjan”ti-ādi (dī. ni. 3.322, 355; a. ni. 5.26).

Piṭṭhivāto uppajji upādinnaśarīrassa tathārūpattā saṅkhārānañca aniccatāya dukkhānubandhattā. **Akāraṇaṃ vā etanti** yenādhippāyena vuttaṃ, tameva adhippāyaṃ vivarituṃ “**pahoti**”ti-ādi vuttaṃ. **Ekapallaṅkena nisīdituṃ pahoti** yathā taṃ veluvagāmake. **Ettake ṭhāneti** ettake ṭhāne ṭhānaṃ nipphannanti yojanā. **Tañca khoti** vuṭṭhānasaññaṃ citte ṭhapanāṃ. **Dhammakathaṃ suṇamāno** dhammagāra-vena.

Avassutassāti avassutabhāvassa rāgādivasena. **Avassutassa kāraṇanti** tinta-bhāvakāraṇaṃ. **Kilesādhimuccanenāti** kilesavasena paripphanditavasena. **Nibbāpanaṃ viyāti** vūpasamo viya. **Nibbisevanānanti** paripphandanarahitānaṃ.

Avassutapariyāyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Dukkhadhammasuttavaṇṇanā

244. **Dukkhadhammānanti** dukkhakāraṇānaṃ. Tenāha “**dukkhasambhavadhammānan**”ti-ādi. Tattha kiṃ dukkhaṃ, kā dukkhadhammāti tadubhayaṃ dassetuṃ “**pañcasu hī**”ti vuttaṃ. **Teti pañcakkhandhā. Dukkhasambhavadhammattāti** dukkhuppattikāraṇattā. **Assāti** tena. Karaṇe hetuṃ sāmivacanaṃ. **Kāmeti** vatthukāme kilesakāme ca. Puna **assāti** sāmi-atthe eva sāmivacanaṃ. **Cāranti** cittācāraṃ. **Vihāranti** pañcadvārappavatticāravihāraṃ. “**Ekaṭṭhā**”ti ca vadanti. Teneva hi “**anubandhitvā carantaṃ**”icceva vuttaṃ. **Anubandhitvāti** ca vīthiccittappavattito paṭṭhāya yāva tatiyajavanavārā anu anu bandhitvā. **Pakkhandanādīti ādi**-saddena kasigorakkhādivasena pi kāmānaṃ pariyesanadukkhaṃ saṅgaṇhāti.

disaṃ vanaṃ. Nāmapadaṃ nāma kiriyāpadāpekkhanti “vijjhi”ti vacanasesena Dāyatīti (2.0341) **dāyo**, vanaṃ. Tenāha “**aṭavin**”ti. **Kaṇṭakagabbhanti** ovarakasa-disaṃ vanaṃ. Nāmapadaṃ nāma kiriyāpadāpekkhanti “**vijjhi**”ti vacanasesena kiriyāpadaṃ gaṇhāti.

Dandhāyitattaṃ uppannakilesānaṃ avaṭṭhānaṃ. Tenāha “**uppannamattāyā-**”ti-ādi. **Tāyāti** satiyā. **Kāci kilesāti** cuddasavidhe cittassa kicce javanacicce eva cittakilesānaṃ uppattiṃ katvā tathā vuttaṃ. **Niggahitāva honti** pavattituṃ appadānavasena. Tenāha “**na saṅghātuṃ sakkontī**”ti. **Cakkhudvārasminti** pāḷiyaṃ tassa paṭhamaṃ gahitatāya vuttaṃ, tena nayena sesadvārānipi gahitāneva honti. **Rāgādīsu uppannesu** paṭhamajavanavāre. Satisammosena “**kilesā me uppannā**”ti **ñatvā** tathā paccāmāsasatiyā labbhanato. Tenāha- “**anacchariyaṃ cetan**”ti. **Āvaṭṭetvāti** ayoniso āvaṭṭetvā. **Āvajjanādīsūti** tato eva ayoniso āvajjanādīsu uppannesu iṭṭhārammaṇassa laddhattā paccayasiddhiyā sampattaṃ pavattanārahaṃ. **Nivattetvāti** dutiyajavanavārepi kilesuppattiṃ nivattetvā. Kathaṃ panassa evaṃ laddhuṃ sakkāti āha “**āraddhavipassakānaṃ hī**”ti-ādi. **Bhāvanāpaṭisaṅkhāneti** bhāvanāyaṃ paṭisaṅkhāne ca yogino patiṭṭhitabhāvo. Tassa **ayamānisamaṃso-** yaṃ paccayalābhena uppajjituṃ laddhokāsāpi kilesā pubbe pavattabhāvanānubhāvena vikkhambhitā tathā tathā niggahitā eva hutvā nivattanti, kusalā dhammāva laddhokāsā uparūpari vaḍḍhanti.

Abhihaṭṭhanti abhiharitvā. **Anudahantīti** anudahantā viya honti. **Anusentīti** etthāpi eseva nayo. **Anāvaṭṭanteti** anivattante sāmāññatoti adhippāyo. **Vipassanā-balameva dīpitaṃ** maggaphalādhiḡamassa ajotitattā.

Dukkhadhammasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Kiṃsukopamasuttavaṇṇanā

245. Catunnaṃ ariyasaccānaṃ pariññābhisamayādivasena vividhadassananti kiccavasena nānādassanaṃ hotīti vuttaṃ, “**dassananti paṭhamamaggassetam adhivacanan**”ti (2.0342). Tayidaṃ uparimaggesu bhāvanāpariyāyassa niruḷhattā paṭhamamaggassa paṭhamaṃ nibbānadassanato. Tenāha “**paṭhamamaggo hī**”ti-ādi. Koci yathāvuttaṃ aviparītaṃ atthaṃ ajānanto ñāṇadassanaṃ nāma ārammaṇakaraṇassa vasena atippasaṅgaṃ āsaṅkeyyāti taṃ nivattetuṃ “**gotrabhū panā**”ti-ādi vuttaṃ. **Na dassananti vuccatīti** ettha rājadassanaṃ udāharanti. **Cattāropi maggā dassanameva** yathāvuttenatthena, bhāvanāpariyāyo pana upari tiṇṇaṃ maggānaṃ paṭhamamagga-upāyassa bhāvanākārena pavattanato. Dassanaṃ visuddhi etthāti **dassanavisuddhikaṃ**, nibbānaṃ. Phassāyatanaṃ kammaṭṭhānaṃ assa atthīti **phassāyatanakammaṭṭhāniko**. Esa nayo sesesupi padesu.

Padesasaṅkhāresūti saṅkhārekadesesu. Heṭṭhimaparicchedena pathavi-ādike

dhammamatte diṭṭhe rūpapariggaho, cakkhuviññāṇādikē taṃsahagatadhammamatte diṭṭhe arūpapariggaho ca sijjhatīti vadanti.

Adhigatamaggameva kathesīti yena mukhena vipassanābhinivesaṃ akāsi, tamevassa mukhaṃ kathesi. **Ayaṃ panāti** kammaṭṭhānaṃ pucchanto bhikkhu. **Imesanti** phassāyatanakammaṭṭhānikapañcakkhandhakammaṭṭhānikānaṃ vacanaṃ. “Aññamaññaṃ na sametī”ti vatvā tamevatthaṃ pākaṭaṃ karoti **“paṭhamenā”** ti-ādinā. Pañcakkhandhavimuttassa saṅkhārassa abhāvā **“nippadesesū”** ti vuttaṃ. **Tathevāti** yatheva phassāyatanakammaṭṭhānikaṃ, tatheva taṃ pañcakkhandhakammaṭṭhānikaṃ pucchitvā.

Samappavattā dhātuyoti rasādayo sarīradhātuyo samappavattā, na visamākārasaṅghitā ahesuṃ. Tenāha **“kallasarīraṃ balappattan”** ti. **“Atītā saṅkhārā”** ti-ādi vipassanābhinivesavasena vuttaṃ. Sammasanaṃ sabbatthakameva icchitabbaṃ. **Cāribhūminti** gocarattṭhānaṃ.

Kārakabhāvanti bhāvanānuyuñjanabhāvaṃ. **Paṇḍurogapurisoti** paṇḍurogī puriso. **Ariṭṭhanti** suttaṃ. **Bhesajjaṃ katvāti** bhesajjapayogaṃ katvā. **Karissāmīti** bhesajjaṃ karissāmi. **Jhāmathuṇo viyāti** daḍḍhathuṇo viya khārakajālanaddhattā taruṇamakulasantānasañchannattā.

Dakkhinadvāragāmeti dakkhinadvārasamīpe gāme. **Lohitakoti** lohitavaṇṇo. **Ocirakajātoti** jāta-olambamānacirako viya. **Ādinnasipāṭikoti** (2.0343) gahitaphalapotako. **Sandacchāyoti** bahalacchāyo. Yasmā tassa rukkhassa sākhā aviraḷā ghanappattā aññamaññaṃ saṃsanditvā ṭhitā, tasmā chāyāpissa tādisīti vuttaṃ **“sandacchāyo nāma saṃsanditvā ṭhitacchāyo”** ti, ghanacchāyoti attho. **Tatthāti-ādi** upamāsaṃsandanaṃ.

Yena yenākārena adhimuttānanti chaphassāyatanādīmukhena yena yena vipassanābhinivesena vipassantānaṃ nibbānañca adhimuttānaṃ. **Sutṭhu visuddhaṃ** pariññātisamayādisiddhiyā. **Tena tenevākārenāti** attanādhimuttākārena. Idāni taṃ taṃ ākāraṃ upamāya saddhiṃ yojetvā dassetuṃ **“yathā hī”** ti-ādi āraddhaṃ. Taṃ suviññeyyameva.

Idanti nagaropamaṃ. **Taṃ sallakkhanti** kiṃsukopamadīpitaṃ atthajātaṃ sace sallakkhitaṃ. **Assa** Bhikkhuno. **Dhammadesanattanti** yathāsallakkhitaṃ atthassa vasena laddhavisesaṃ upabrūhanāya. **Tassevatthassāti** tassa dassa-
navisuddhisāṅkhātassa atthassa. **Corāsaṅkā na honti** majjhimadesarajjassa pasanna-
bhāvato. **Tipurisubbedhānī** Ti ubbedhena tipurisappamāṇāni nānābhittivici-
ttāni thambhānaṃ upari vividhamālākammādivicittadhanurākāralakkhitāni manora-
māni. Tenāha **“nagarassa alaṅkāratthan”** ti. Nagaradvārassa thirabhāvāpādanava-
sena ṭhapetabbattā vuttaṃ **“coranivāraṇatthānipi hontiyevā”** ti. **Piṭṭhasaṅghāta-**
ssāti dvārabāhassa. “Ime āvāsikā, ime āgantukā, tatthāpi ca imehi nagarassa
nagarasāmikassa ca attho. Imesaṃ vasena anatto siyā”ti jānanaññaṃsaṅkhā-
tena **paṇḍiccena samannāgato**. Aññātanivāraṇe paṭubhāvasaṅkhātena **veyyatti-**
yena samannāgato. **Ṭhānuppattikapaññāsaṅkhātāyāti** tasmīṃ tasmīṃ atthakicce
taṅkhaṇuppajjanakapaṭibhānasaṅkhātāya.

Raññā āyutto niyojito **rājāyutto**, tattha tattha rañño kātabbakicce ṭhapitapuriso.

Katipāheyyevāti katipayadivaseyeva akiccakaraṇena tassa ṭhānaṃ vibbhamo jātoti katvā vuttaṃ- “**sabbāni vinicchayaṭṭhānādīni hāretvā**” ti.

Sīsamassa chindāhīti sīsabhūtaṃ uttamaṅgaṭṭhāniyaṃ tattha tassa rājakiccaṃ chindāti attho. Aññathā tassa pākatike atthe gayhamāne pāṇātipāto (2.0344) āṇatto nāma siyā. Na hi cakkavattirājā tādisaṃ āṇāpeti, aññesampi tato nivāra-kattā. Atha vā **chindāhī**ti mama āṇāya assa sīsaṃ chindanto viya attānaṃ dassehi, evaṃ so tatthovādapaṭīkarattapatto odameyyāti, tathā ceva upari paṭi-patti āgatā. **Tatthā**ti etasmiṃ paccantimanagare.

Uppannenāti samathakammaṭṭhāne uppanna.

Tassevāti sakkāyasaṅkhātassa nagarassa “dvārānī”ti vuttānīti ānetvā sambandho. “Sīghaṃ dūtayugaṃ”ti vuttāti yojanā. Hadayavatthurūpassa majjhe siṅghāṭakabhāvena gahitattā “**hadayavatthussa nissayabhūtānaṃ mahābhūtānaṃ**”-ti vuttaṃ. Yadi evaṃ vatthurūpameva gahetabbaṃ, tadevettha aggahetvā kasmā mahābhūtaggahaṇanti āha “**vatthurūpassa hī**”ti-ādi. **Yādisoti** sammādiṭṭhi-ādīnaṃ vasena yādiso eva pubbe āgatavipassanāmaggo. “**Ayampi aṭṭhaṅgasamannāga-tattā tādiso evā**”ti vatvā ariyamaggo “**yathāgatamaggo**”ti vutto. **Idaṃ tāvetthā**ti ettha etasmiṃ sutte dhammadesanattaṃ ābhatāya yathāvutta-upamāya idaṃ saṃsandanaṃ.

Idaṃ saṃsandanaṃti idāni vakkhamānaṃ upamāya saṃsandanaṃ. **Nagarasā-mi-upamā** pañcakkhandhavasena dassanavisuddhipattaṃ khīṇāsavaṃ dassetuṃ ābhatā. Siṅghāṭakūpamā catumahābhūtavasena dassanavisuddhipattaṃ khīṇā-savaṃ dassetuṃ ābhatāti yojanā. “**Catusaccameva kathitaṃ**”ti vatvā tāni saccāni niddhāretvā dassetuṃ “**sakalenapi hī**”ti-ādi vuttaṃ. Idha nagarasambhāro chadvā-rādayo. Tena hi chaphassāyatanādayo upamitā. Te pana dukkhasaccapariyāpa-nnāti vuttaṃ “**nagarasambhārena dukkhasaccameva kathitaṃ**”ti.

Kimśukopamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Vīṇopamasuttavaṇṇanā

246. Bhikkhussa vā bhikkhuniyā vāti kāmaṃ pāḷiyaṃ parisādvayameva gahitaṃ, sesaparisānaṃ pana tadaññesampi devamanussānanti sabbasādhāraṇovāyaṃ dhammasaṅgahoti imamatthaṃ upamāpubbakaṃ katvā dassetuṃ “**yathā nāmā**”-ti-ādi (2.0345) āradhamaṃ. **Yajantoti** dadanto. **Vinditabboti** laddhabbo, adhiganta-bboti attho.

Chandoti taṇhāchando. Tenāha- “dubbalataṇhā so rañjetuṃ na sakkoti”ti. **Pubbu-ppattikā** ekasmiṃ ārammaṇe paṭhamaṃ uppannā. Sā hi anāsevanattā mandā. **Soti chando. Rañjetuṃ na sakkoti** laddhāsevanattā. **Doso nāma** cittadūsanattā. **Tānī**ti daṇḍādānādīni. **Tammūlakā**ti lobhamūlakā tāva māyāsāṭheyyamānātimāna-diṭṭhicāpalādayo, dosamūlakā upanāhamakkhapalāsa-issāmacchariyathambhasā-rambhādayo, mohamūlakā ahirika-anottappa-thinamiddhavicikicchuddhacca-vipa-

rītamānasikārādayo, saṃkilesadhammā gahitāva honti taṃmūlakattā. Yasmā pana sabbepi saṃkilesadhammā dvādasākusalacittuppādapariyāpannā eva, tasmā tesampettha gahitabhāvaṃ dassetuṃ “**chando rāgoti vā**” ti vuttaṃ.

Bhāyitabbaṭṭhena **sabhayo**. Bheravaṭṭhena **sappaṭibhayo**. Kusalapakkhassa vikkhambhanaṭṭhena **sakaṇṭako**. Kusala-anavajjadhammehi duravagāhaṭṭhena **sagahano**. Bhavasampattibhavanibbānānaṃ appadānabhāvato **ummaggo**. Duggatigāmitāya kilesa eva **kilesamaggo**. **Na sakkā sampattibhavaṃ gantuṃ** kuto nibbānagama-nanti adhippāyo.

Asubhāvajjanādihīti ādi-saddena aniccamaṇasikārādīnampi saṅgaho daṭṭhabbo. **Cittaṃ nivattati** sarāgacittaṃ na uppajjati paṭipakkhamaṇasikārena vinoditattā. **Majjhataṭṭhārammaṇeti aññāṇupekkhaṭṭhāniye ārammaṇe**. **Uddesa ...pe... āvajjanta-ssāti** uddisāpanavasena uddesaṃ, paripucchāpanavasena paripucchaṃ, garūnaṃ santike vasanavasena garuvāsaṃ āvajjantassa. **Cittanti** gambhīraññācariya-paccavekkhaṇa-paññavanta-puggalasevanavasena tadadhimmuttisiddhiyā aññāṇa-cittaṃ nivattati.

Yathā “pujjabhavaphalaṃ puññaṃ” ti vuttaṃ “evamidaṃ puññaṃ pavaḍḍhati” ti (dī. ni. 3.80), evaṃ kiṭṭhasambhavattā “kiṭṭhan” ti vuttanti āha “**kiṭṭhanti kiṭṭhaṭṭhāne uppannasassan**” ti.

Ghaṭāti (2.0346) siṅgayugaṃ idhādhippetanti āha “**dvinnaṃ siṅgānaṃ antare**” ti. **Ghaṭāti** goṇādīnaṃ siṅgantaraṭṭhassa samaññāti vadanti. **Nāsārajjuketi** nāsā-rajju-pātaṭṭhāne.

Dameti puthuttārammaṇato nivāreti. **Nanti** cittaṃ. Yaṃ suttaṃ **subhāsitaṃ** mayā. **Tadassāti** tadā assa bhikkhuno. **Ārammaṇeti** kammaṭṭhānārammaṇe.

Sudujitanti nibbisevanabhāvakaraṇena jitaṃ.

Sutajjanti suṭṭhu dūrakaraṇena jitaṃ, tathābhūtañca tajjitaṃ nāma hotīti tathā vuttaṃ. **Gocarajjhanti** ajjhatabhūto gocaro. Kammatṭhānārammaṇaṇhi bahiddhārūpādi-ārammaṇavidhuratāya ajjhanti vuccati. Samatho anurakkhaṇaṃ etassāti **samathānurakkhaṇaṃ**. Yathā indriyaṣaṃvarasīlaṃ samathānurakkhaṇaṃ hoti, tathā kathitanti attho. Yathā hi indriyaṣaṃvarasīlaṃ samathassa paccayo, evaṃ samathopi tassa paccayoti.

Vādiyamānāya vīṇāya. Cittaṃ rañjetīti rajjanena. Avissajjanīyatāya cittaṃ bandhatīti **bandhaniyo**. **Veṭṭhake**ti tantīnaṃ āsajjanaveṭṭhake. **Koṇanti** kavaṇato vīṇāya saddakaraṇato koṇanti laddhanāmaṃ dārudaṇḍaṃ siṅgādīsu yena kenaci kataṃ ghaṭikaṃ. Tenāha “**caturassaṃ sāradaṇḍakan**” ti.

Yasmā so rājā rājamahāmatto vā saddaṃ yathāsabhāvato na aññāsi, tasmim tassa ajānanākārameva dassetuṃ “**saddaṃ passissāmī**” ti-ādi vuttaṃ.

Asatī kirāyanti pāḷiyaṃ liṅgavipallāsenā vuttanti yathāliṅgameva vadanto “**asā**” ti āha. “**Asatīti lāmakādhivacanan**” ti vatvā tattha payogaṃ dassetuṃ “**asā lokitthiyo nāmā**” ti vuttaṃ, loke itthiyo nāma asatīyoti attho, tattha kāraṇamāha “**velā tāsam na vijjati**” ti. Pakatīyā loke jeṭṭhabhātā kaniṭṭhabhātā mātuloti-ādikā **velā** mariyādā **tāsam na vijjati**. Kasmā? **Sārattā ca pagabbā ca** sabbesampi sambhogavasena viniyogaṃ gacchanti. Kathaṃ? **Sikhī sabbaghaso yathā**. Tenevāha-

“Sabbā (2.0347) nadī vaṅkagatī, sabbe kaṭṭhamayā vanā;

sabbitthiyo kare pāpaṃ, labhamāne nivātake” ti. (jā. 2.21.308);

Aññampi tantibaddhaṃ caturassa-ambaṇavāditādīni. **Vīṇā viya pañcakkhandhā** anekadhammasamūhabhāvato. **Rājā viya yogāvacarō** tappaṭibaddhadhammagavesakattā. **Assāti** yogāvacarassa.

Nirayādito aññasmimpi **gati**-saddo vattati. Tato visesanatthaṃ “**gatigati**” ti vuttaṃ “**dukkhadukkhaṃ, rūparūpan**” ti ca yathā, gatisaññitaṃ pavattitṭhānanti attho. Tenāha- “**etthantare saṃsarati vattati**” ti. Sañjāyanapadeso eva gatīti **sañjātigati**.

Taṃ pana gatiṃ sattānaṃ saṃvegavatthubhūtassa paccakkhassa gabbhāsa-yassa vasena dassetuṃ “**ayamassa kāyo**” ti-ādi vuttaṃ. Rūpadhammassa salakkhaṇaṃ gati niṭṭhā, tato paraṃ aññaṃ kiñci natthīti **salakkhaṇagati**. **Abhāvo** accantābhāvo. Santānavicchedo **vibhavagati** taṃniṭṭhānabhāvā. **Bhedoti** khaṇanirodho, idhāpi taṃniṭṭhānatāyeva pariyāyo. **Yāva bhavaggā**ti yāva sabbabhavaggā. Salakkhaṇavibhavagatibhedagatiyo “eseva nayo” ti imināva pakāsītāti na gahitā. **Tassa khīṇāsavassa na hoti** aggamaggena samucchinnattā.

Sīlaṃ kathitaṃ rūpādīsu chandādinivāraṇassa kathitattā. **Majjhe samādhībhāvanā kathitā** “ajjhattameva santiṭṭhati ...pe... samādhiyati” ti jotitattā. **Pariyosāne ca nibbānaṃ kathitaṃ** “yampissa ...pe... na hotī” ti vacanato.

Vīṇopamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Chappāṇakopamasuttavaṇṇanā

247. Vaṇasarīro Ti vaṇitasarīro. **Pakkattā**ti kuthitattā. Saradaṇḍesu sarasamaññāti kaṇḍa-saddo sarapariyāyoti āha- “**saravananti kaṇḍavanan**” ti. **Arugatto ...pe... veditabbo** Guṇasarīrassa khaṇḍachiddasīlādīhi heṭṭhā majjhe uparibhāge ca bhedavisamacchinnavikāradosattā. Ettha (2.0348) kusā “kaṇṭakā” ti adhippetā kaṇṭakasadisattā, kusatiṇānaṃ eva vā vuttākārapadeso “**kusakaṇṭako**” ti vutto.

Gāmvāsīnaṃ vijjhanatṭhenāti nārahova hutvā tesam kārānaṃ paṭiggahaṇava-sena piḷanaṭṭhena.

Pakkhinti hatthiliṅgasakuṇaṃ. Tassa kira hatthisoṇḍasadisamaṃ mukhaṃ, tasmā “**hatthisoṇḍasakuṇan**” ti vuttaṃ. **Vissajjeyyā**ti rajjuyā yathābaddhaṃ eva vissajjeyya.

Bhogeḥīti attano sarīrabhogehi. **Maṇḍalaṃ bandhitvā**ti yathā sarīraṃ maṇḍalā-kārena tiṭṭhati, evaṃ katvā. **Supissāmī**ti niddaṃ okkamissāmi. **Ḍetukāmoti** uppatitukāmo. **Disā disanti** disato disaṃ.

Cha pānakā viya cha āyatanāni Nānājjhāsayaṭṭā, nānājjhāsayaṭṭā ca nesamaṃ nānāvisayaninnatāya daṭṭhabbā. **Daḷharajju viya taṇhā** tesamaṃ bandhanato. **Majjhe gaṇṭhi viya avijjā** bandhanassa dubbinnimocanahetuto. **Ārammaṇaṃ balavaṃ hoti** manuññabhāvena ceva tattha taṇhābhinivesassa daḷhabhāvena ca.

Sarikkhakena vā upamāya āharaṇapakke. **Appanā**ti saṃsandanā. **Pāliyaṃyeva appitā** upamā “evameva kho” ti-ādinā. Rūpacittādivisamaninnatā **cakkhussa visamajjhāsayaṭṭā**. Esa nayo sesesupi.

Kaṇṇacchiddakūpaketi kaṇṇacchiddasaññite āvāṭe. **Tassā**ti sotassa. **Paccayo hoti**ti upanissayo hoti tena vinā saddaggaṇassa abhāvato. “**Ajaṭākāsopi vaṭṭati evā**” ti vatvā tassa paccayabhāvaṃ dassetuṃ “**antoleṇasmin**” ti-ādi vuttaṃ. **Dhātuparamparā ghaṭṭentoti** bhūtaparamparāsaṅghaṭṭento.

Evaṃ santeti evaṃ bhūtaparamparāvasena sadde sotapathamāgacchante. **Sampattagocarā** hoti sotassa. Ghānādīnaṃ viya “**dūre saddo**” ti **jānaṃ na sambhaveyya** sampattagāhibhāvato. **Tathā tathā jānanākāro hoti** manoviññāṇassa gahaṇākāravisesato. Sotaviññāṇappavatti pana ubhayattha samānāva. Dūre ṭhitopi saddo tādise ṭhāne (2.0349) paṭighosādīnaṃ paccayo hoti ayokanto viya ayocalanassāti daṭṭhabbaṃ. **Dhammatā**ti dhammasabhāvo, saddassa so sabhāvoti attho. **Tato tato savanaṃ hoti** ākāsaññitassa upanissayassa labbhānato. Yadi pana sotaṃ sampattagāhī siyā, cittasamuṭṭhānasaddo sotaviññāṇassa ārammaṇapaccayo na siyā. Paṭṭhāne ca avisesena “saddāyatanamaṃ sotaviññāṇassa ārammaṇapaccayena paccayo” ti vutto, bahiddhā ca cittajassa saddassa sambhavo natthi. Atha vā cittajo saddo dhātuparamparāya sotapasādaṃ ghaṭṭeti, na so cittajo saddo, yo paramparāya pavatto. Utujo hi so, tasmā yathuppanno saddo, tattha ṭhitova sotapasādassa āpāthaṃ āgacchatīti niṭṭhamettha gantabbaṃ. Tena vuttaṃ “**asampattagocamevetan**” ti.

Tadā ekaggacittataṃ āpajjati parissayānaṃ abhāvato. Nāsacchiddasaṅkhāta-ā-kāsasannissaye vattanato **ghānaṃ ākāsaññāsaṃ** vuttaṃ. Vātena vinā gandha-gaṇassa asambhavato **vātūpanissayagandhagocaraṃ**. Tenāha “**tathā hī**” ti-ādi.

Gāmato laddhabbaṃ āhāraṃ gāmaṃ, tanninnatāya **gāmajjhāsayaṭṭā** vuttā.

Tathā hi jīvitanimittaṃ raso jīvitaṃ, tasmim̐ ninnatāya taṃ avhāyatīti **jivhā**. **Na sakkā kheḷena atemitassa rasaṃ jānituṃ**, tasmā **āposannissitarasārammaṇā jivhā**ti.

Āmakasusānato **bahi**. **Upādiṇṇakajjhāsaya**ti upādiṇṇakaninno. Kāyapasādasa-nissayabhūtāya pathaviyā phoṭṭhabbārammaṇe ghaṭṭite eva tattha viññāṇuppatti, na aññathāti vuttaṃ “**pathavisannissitaphoṭṭhabbārammaṇo**”ti. **Tathā hī**ti-ādi kāyassa upādiṇṇakajjhāsayaṭāya sādhaḷkaṃ. **Ajjhattikabāhirā**ti ajjhattikā bāhirā vā. **Assā**ti kāyassa. **Susanthatassā**ti-ādi tassa pathaviyā paccayabhāvadassanaṃ.

Nānajjhāsayati nānārammaṇaninno. Tena manassa makkaṭassa viya anavaṭṭhi-tataṃ dasseti. Tenāha “**diṭṭhapubbepī**”ti-ādi. **Mūlabhavaṅgaggahaṇena piṭṭhibha-vaṅgaṃ nivatteti**. **Assā**ti manassa. Evaṃ kiriyamayaṃ viññāṇaṃ daṭṭhabbaṃ. **Nānattanti** bhedo.

Yathārucippavattiyā (2.0350) nivāraṇavasena **baddhānaṃ**. **Nibbisevanabhā-vanti** lolatāsaṅkhātaparipphandassa abhāvaṃ. **Nākaḍḍhatī**ti savisaye rūpāra-mmaṇe cittasantānaṃ, taṃsamaṅginaṃ vā puggalaṃ nākaḍḍhati. **Pubbabhāgavi-passanāva kathitā** āyatanamukhena “evaṅhi vo, bhikkhave, sikkhitabban”ti vuttatā.

Chappāṇakopamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Yavakalāpisuttavaṇṇanā

248. Yavapuṅjo suparipakkayavasamudāyo. **Kājahatthā**ti daṇḍahatthā. **Pothe-yyunti** yathā yavaṅkhātaṃ dhaññaṃ vaṇṭato muccati, evaṃ potheyyūṃ. **Yave sāveta**vāti yavasīsato yave pothanena mocetvā vivecetvā.

Catumahāpatho viya cha āyatanāni ārammaṇadaṇḍakehi hananaṭṭhānattā. **Yava-kalāpī viya satto** tehi haññaṃānattā. **Cha byābhaṅgiyo viya** sabhāvato chadhāpi paccekaṃ iṭṭhāniṭṭhamajjhattavasena aṭṭhārasa ārammaṇāni yavakalāpaṭṭhāni-yassa sattassa hananato. Bhavapatthanāya aparāparuppattiṃ sandhāya “**bhavapa-tthanā kilesā**”ti bahuvacananiddeso. Bhavapatthanā ca tassa paccayabhūtā kilesā cāti **bhavapatthanākilesā**ti evaṃ vā ettha attho daṭṭhabbo. Yasmā sattānaṃ vaṭṭadukkhaṃ nāma sabbampi taṃ bhavapatthanāmūlakaṃ, tasmā vuttaṃ “**evaṃ sattā**”ti-ādi. **Bhavapatthanakilesā**ti ca bhavapatthanāmūlakaṃ kilesaṃ.

Bhumanti samīpatthe bhumaṃ. Tenāha “**sudhammāya dvāre**”ti. **Na katanti** dukkhuppādanaṃ na kataṃ. **Navagūthasūkaraṃ viyā**ti navagūthabhakkhasū-karaṃ viya. **Cittenevā**ti yo bajjhati, tassa citteneva. **Tasmā**ti yasmā vepacittiba-ndhanassa bandhanamuccanaṃ viya, tasmā “vepacittibandhanan”ti vuttaṃ. **Ñāṇa-mokkhaṃ bandhananti** ñāṇena mucanaṃ bandhanaṃ.

Maññaṃānoti parikappitatanhāvasena “etaṃ mamā”ti, diṭṭhivasena “eso me attā”ti, mānavasena “esohamasmī”ti maññaṃto. Khandhavinimuttassa maññaṃā-navatthuno abhāvā “**khandhe maññaṃto**”ti vuttaṃ. **Etanti** “mārassā”ti (2.0351) etaṃ sāmivacanaṃ. **Kilesamārena baddhoti** kilesamārena teneva kilesabandha-

nena baddho. **Muttoti** etthāpi eseva nayo.

Taṇhāmaññanāya sati diṭṭhimānamaññanānaṃ pasaṅgo eva natthīti yathā “asmī”ti padena diṭṭhimānamaññanā vuttā honti, evaṃ taṇhāmaññitāpīti vuttaṃ “**asmīti padena taṇhāmaññitaṃ vuttan**”ti. **Ayamahamasmīti padena diṭṭhimaññi-**
tanti etarahi labbhamānadiṭṭhivatthuvaseva. **Bhavissanti** anāgatadiṭṭhivatthupa-
rikappanavaseneva diṭṭhimaññitaṃ. Yebhuyyena hi anāgatāliṅganā sassatadiṭṭhi.
Ucchedavasena diṭṭhimaññitamevāti ānetvā sambandho. **Rūpīti-ādīni** padāni.
Sassatassevāti sassatagāhasseva pabhedadīpanāni. Yasmā maññitaṃ ābādhava-
sena **rogo**, antodosavasena **gaṇḍo**, aṅganikantavasena **sallaṃ, tasmā imehi**
taṇhādīhi kilesehi pākaṭacalanavasena **iñjanti ceva**, apākaṭasañcalanavasena
phandanti ca. Papañcitaṃ saṃsāre cirāyanaṃ daṭṭhabbaṃ, khandhasantānassa
vā vitthāraṇaṃ. **Pamattākārappattā** mucchanākārappattā. **Tesanti** taṇhādiṭṭhikile-
sānaṃ. **Ākāradassanattanti** pavatti-ākāradassanattamaṃ.

Māno nāma “seyyohamasmī”ti-ādinā majjanākārappavatti. **Tañhāya sampayutta-mānavasenā**ti kasmā vuttaṃ? Nanu sabbo māno tañhāsampayutto? Sati hi byabhicāre visesanaṃ icchitabbanti. Saccametam, tañhā pana atthi mānassa paccayabhūtā, atthi mānassa appaccayabhūtā, yato māno aniyato vuccati. Tathā hi paṭṭhāne “saṃyojanaṃ dhammaṃ paṭicca saṃyojano dhammo uppajjati hetupaccayā”ti ettha saṃyojanāni saṃyojanehi yathālābham yojetvā dassitayojanāya “kāmarāgasamyojanaṃ paṭicca mānasamyojanaṃ avijjāsamyojanan”ti vatvā “kāmarāgasamyojanaṃ paṭicca avijjāsamyojanan”ti, “mānasamyojanaṃ paṭicca bhavarāgasamyojanaṃ avijjāsamyojanan”ti ca vatvā “bhavarāgasamyojanaṃ paṭicca avijjāsamyojanan”ti vuttaṃ. Ettha ca kāmarāgabhavarāgasamyojanehi mānassa aniyatabhāvo pakāsito. Tattha yā tañhā balavatī, taṃ sandhāya idaṃ vuttaṃ “**tañhāya sampayuttamānavasenā**”ti. Balavatañhāsampayutto hi māno sayampi balavā hutvā asmīti savisesaṃ majjanavasena pavattatīti.

Diṭṭhivasenāti (2.0352) mānamūlakadiṭṭhivasena. “Seyyohamasmī”ti-ādinā hi bahulamānupetassa puggalassa rūpādīsu ekaṃ uddissa ayamahamasmīti diṭṭhiyā uppannāya mānassa appahīnattā mānopi tattha tattheva uppajjati. Iti mānamūlakaṃ diṭṭhiṃ sandhāyāha “**ayamahamasmīti diṭṭhivasena vuttan**”ti. Codako pana imamatthaṃ ajānanto anupalabbhamānameva sampayogattaṃ gahetvā “**nanu cā**”ti-ādinā codeti. Itaro “**āma natthī**”ti tamatthaṃ sampaṭicchitvā “**mānassa panā**”ti-ādinā parihāramāha. Tassattho vutto eva.

Yavakalāpisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Āsīvisavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Catuttho paṇṇāsako.

Saḷāyatanaṣaṃyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Vedanāsaṃyuttaṃ

1. Sagāthāvaggo

1. Samādhisuttavaṇṇanā

249. Vedanā (2.0353) ca pajānātīti saccābhisambodhavasena vuccamānaveda-

nānaṃ pajānaṃ sātisayasamādhānapubbakanti bhagavatā “samāhito”ti vuttanti āha “**upacārena vā appanāya vā samāhito**”ti. **Vedanā**ti tissopi vedanā. **Dukkhasaccavasenā**ti dukkhasaccabhāvena, pari jānana vasenāti attho. **Sambhāvanti** samudayaṃ taṇhāvijjākammaphassādippabhedam upattikāraṇam. Tenāha “**samudayasaccavasena pajānāti**”ti. **Yatthāti** yaṃnimittam, yaṃ āgamma kāmataṇhāvijjādinirodhā vedanānirodho, tesam ayaṃ nirodho. Nibbānaṃ ārabha ariya-maggappavattiyā hi nibbānaṃ vedanānirodhoti vutto. Khayaṃ gametīti khaya-gāmī, taṃ **khayagāminam**. Chātam vuccati taṇhā kāmānaṃ pātukāmatāvasena pavattanato, accantameva samucchinnatā natthi etasmiṃ chātanti **nicchāto**. Tenāha “**nittaṇho**”ti. **Sammasanacāra vedanā**ti sammasanūpacāra vedanā. **Dvīhi padehīti** “samāhito sampajāno”ti imehi dvīhi. “Sato”ti pana idaṃ sampajānapada-sseva upabrūhananti adhippāyo. **Sesehi** catūhi **catusaccam kathitam**, itarehi pana dvīhi catusaccabujjhanameva kathitam. **Sabbasaṅgāhikoti** sabbasabhāvadharmānaṃ saṅgaṇhanako. Tenāha “**catubhūmakadhammaparicchedo vutto**”ti.

Samādhisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Sukhasuttavaṇṇanā

250. Dukkham na hotīti **adukkham**, sukham na hotīti **asukham**, ma-kāro padasandhikaro. **Adukkhamasukhanti** vedayitasaddāpekkhāya napuṃsakaniddeso. Sapparasantānagate sandhāya ajjhatabhiddhāgahaṇanti āha “**attano ca parassa cā**”ti. Tena sabbampi vedayitam gahitanti daṭṭhabbam. **Nassanasabhāvanti** ittara-khaṇatāya (2.0354) bhaṅgato uddham apassitabbasabhāvam. Paloko bhedo etassa atthīti **palokinam**. Tenāha “**bhijjanasabhāvan**”ti. **Ñāṇena phusitvā phusitvāti** pubbabhāge vipassanāñāṇena aniccā pabhaṅgunoti ārammaṇato, uttara-kālam asammo hato maggaparamparāya phusitvā phusitvā **vayam passanto**. **Virajjati** maggavirāgena virajjati. **Sammasanacāra vedanā kathitā** āradhavi passakānaṃ vasena desanāti. Lokiyalokuttarehi ñāṇehi yāthāvato pari jānanaṃ paṭivijjhanam **ñāṇaphusanam**.

Sukhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Pahānasuttavaṇṇanā

251. **Sabbampi** aṭṭhasatapabhedam **taṇham chindi** samuccheda pahānavasena pajahi. Tenāha “**samucchindi**”ti. Yadaggena taṇhā sabbaso samucchinnā, tadaggena sabbānipi saññojanānīti āha “**dasavidhampī**”ti-ādi. **Sammāti** suṭṭhu. Pahānañca nāma upāyena ñāyena pahānanti āha “**hetunā kāraṇenā**”ti. **Dassanābhisa-mayāti** asammo hapaṭivedhā. Arahattamaggo hi uppajjamānova sabbhāvapaṭicchā-

dakaṃ mohaṃ viddhaṃsento eva pavattati, tena māno yāthāvato diṭṭho nāma hoti, **ayamassa dassanābhisamayo**. Yathā hi sūriye uṭṭhite andhakāro viddhaṃsiyamāno vihato, evaṃ arahattamagge uppajjamāne so sabbaso pahīno eva hoti, na tasmim̄ santāne patiṭṭhaṃ labhati, **ayamassa pahānābhisamayo**. Tena vuttaṃ “**arahattamaggo hī**”ti-ādi. **Kiccavasenā**ti asammoḥapaṭivedhasaṅkhātassa dassa-nakiccassa anipphādanavasena.

Ye ime cattāro antāti sambandho. **Mariyādantoti** mariyādasaṅkhāto anto. Esa nayo sesattayepi. **Tesū**ti catūsu antesu. **Aduṃ catutthakoṭisaṅkhātaṃ** sabbas-seva vaṭṭadukkhassa **antaṃ** paricchedaṃ arahattamaggena mānassa diṭṭhattā pahīnattā ca **akāsī**ti yojanā. **Samussayo** attabhāvo.

Na riñcatīti na viveceti na vissajjeti. Tenāha “**sampajaññaṃ na jahatī**”ti, sampajaññaṃ na pariccajatīti attho. **Saṅkhyāṃ nopetī**ti imassa “diṭṭhadhamme anāsavo”-ti (2.0355) imassa vasena atthaṃ vadanto “**ratto duṭṭho**”ti avoca sa-upādisesanibbānavasena. **Saṅkhyāṃ nopetī**ti vā diṭṭhe-dhamme anāsavo dhammaṭṭho vedagū kāyassa bhedaṃ manusso devoti vā paññattiṃ na upetīti anupādisesanibbānavasena attho vattabbo. Ettha ca sukhādīsu vedanāsu yathākkamaṃ rāgānusa-yādayo kathitāti āha- “**imasmim̄ sutte ārammaṇānusayo kathito**”ti. Yo hi rāgādi paccayasamavāye ati-iṭṭhādīsu uppajjanāraho maggena appahīno, so “rāgānusa-yo”ti-ādinā vutto, appahīnattho so maggena pahātabbo, na pariyuṭṭhānābhibhavatthoti.

Pahānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Pātālasuttavaṇṇanā

252. Yattha patiṭṭhā natthi ekantikāti ekantikassa mahato pātassa alanti aya-mettha attho adhippetoti āha “**natthi ettha patiṭṭhā**”ti. **Asambhūtatthanti** na sambhūtatthaṃ, musāti attho. **Soti** assutavā puthujjano. Yaṃ taṃ udakaṃ patatīti yojanā. Yasmā samuddapiṭṭhe antarantarā verambhavātasadiso mahāvāto uṭṭha-hitvā mahāsamudde udakaṃ uggacchāpeti, taṃ kadāci cakkavāḷābhimukhaṃ, kadāci sinerupādābhimukhaṃ gantvā taṃ patihanati, tasmā vuttaṃ “**balavā-mukhaṃ mahāsamuddassā**”ti-ādi. **Vegena pakkhanditvāti** mahatā vātavegena samuddhataṃ teneva vegena pakkhandantañca hutvā. **Mahānarakapapāto viyāti** yojanāyāmavitthāragambhīrasobbhapapāto viya hoti. **Tathārūpānanti** tattha vasitum samatthānaṃ. **Asantanti** abhūtaṃ. Atthavasena hi vācā abhūtaṃ nāma.

Na patiṭṭhāsīti patiṭṭhaṃ na labhi. **Anibaddhanti** anibandhanatthaṃ yaṃkiñci. **Dubbalañāṇoti** ñāṇabalarahito. “Assutavā puthujjano”ti vatvā “sutavā ariyasāvako”-ti vuttattā “**sotāpanno dhuraṇ**”ti vuttaṃ. Itaresu ariyasāvakesu vattabbameva natthi. Tesañhi vedanā supariññātā. **Balavavipassako ...pe... yogāvacaropi vaṭṭati-**mattaso vedanānaṃ pariññātattā.

Pātālasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Daṭṭhabbasuttavaṇṇanā

253. Vipariṇāmanavasena (2.0356) **dukkhato daṭṭhabbā**ti kiñcāpi sukhā, pariṇāmadukkhatā pana sukhavedanāya ekantikāti. **Vinivijjhanatṭhenā**ti pīlanavasena attabhāvassa vijjhanatṭhena. **Hutvā**ti paccayasamāgamena uppajjitvā. Tena pākabhāvapubbako attalābho vutto. **Abhāvākārenā**ti bhaṅgupagamanākārena. Tena viddhaṃsabhāvo vutto. Ubhayena udayabbayaparicchinnatāya sikhappattaṃ aniccataṃ dasseti. Svāyaṃ hutvā abhāvākāro itarāsupi vedanāsu labbhateva, adhiko ca pana dvinnaṃ dukkhasabhāvo. Dukkhatāvasena purimānaṃ vedanānaṃ daṭṭhabbatāya dassitattā pacchimāya vedanāya evaṃ daṭṭhabbatā dassitā. **Addā**ti ñāṇagatiyā sacchikatvā adakkhi. Ñāṇagamanañhettaṃ, yadidaṃ dukkhato dassanaṃ. **Santasabhāvaṃ** sukhadukkhatō upasantarūpattā.

Daṭṭhabbasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Sallasuttavaṇṇanā

254. Dvīsu janesūti sutavanta-assutavantesu dvīsu janesu. **Anugatavedhanti** pubbe pavattavedhassa anugatavedhaṃ. **Balavatarā** diguṇā viya hutvā daḥhatara-pavattiyā. **Evamevā**ti yathā viddhassa purisassa anuvedhanā balavatarā, evameva. **Samādhimaggaḥphalāni nissaraṇaṃ** vikkhambhanasamucchedapaṭippassaddhivasena. Samādhisīsenā hettha jhānañca gahitaṃ. **So na jānāti** Anadhigatattā. **Nissaraṇanti jānāti** anissaraṇameva. **Tāsaṃ** samadhigatānaṃ **sukhadukkavedanānaṃ**. **Na vippayutto** appahīnakilesattā. **Saṅkhātadhammassā**ti saṅkhāya paññāya pariññātacatukkhandhassa. Tenāha “**tulitadhammassā**”ti. **Imasmimpi sutte** purimasutte viya **āramaṇānusayova kathito**, so pana tattha vuttanayeneva veditabbo. Anurodhavirodhapahānassa vuttattā **khīṇāsavo dhuraṃ**. **Anāgāmiḥpi vaṭṭati**, tassa virodhappahānaṃ labbhati.

Sallasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Paṭhamagelaññasuttavaṇṇanā

255. Saddahitvā (2.0357) gilāne upaṭṭhātabbe maññissantīti yojanā. **Tatthāti** tasmim̐ ṭhāne. Kammatṭhānānuyogo sappāyo yesaṃ te **kammattṭhānasappāyā**, Satipaṭṭhānaratāti attho. **Aniccataṃ anupassantoti** kāyaṃ paṭicca uppānāya vedanāya ca aniccataṃ anupassanto. **Vayaṃ anupassantoti**-ādīsipi eseva nayo.

Vayanti pana tāya eva khayasaṅkhātaṃ. **Virāganti** virajjanaṃ. **Paṭinissagganti** pariccāgapaṭinissaggaṃ, pakkhandanapaṭinissaggampi vā.

Āgamanīyapaṭipadāti ariyamaggassa āgamaṇṭṭhānīyā pubbabhāgapaṭipadā. **Pubbabhāgāyeva** na lokuttarā. **Sampajaññaṃ** pubbabhāgiyameva. **Tisso anupassanā** pubbabhāgāyeva vipassanāpariyāpannattā. **Missakāti**

lokiyalokuttaramissakā. **Bhāvanākālo dassito** “nirodhānupassino viharato, paṭini-ssaggānupassino viharato rāgānusayo pahīyati” ti vuttattā.

Paṭhamagelaññasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8-9. Dutiyagelaññasuttādivaṇṇanā

256-257. Phassaṃ paṭiccāti ettha phassasīsenā phassāyatanānaṃ gahaṇaṃ. Na hi phassāyatanehi vinā phassassa sambhavo. Tenāha “**kāyova hi ettha phassoti vutto**” ti, phassasīsenā vuttoti adhippāyo. **Navamaṃ uttānameva** heṭṭhā vuttanayattā.

Dutiyagelaññasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Phassamūlakasuttavaṇṇanā

258. Sukhavedanāya hitaṃ **sukhavedaniyaṃ**. So panesa hitabhāvo paccaya-bhāvenāti āha “**sukhavedanāya paccayabhūtaṃ**” ti. **Imasmimpi suttadvayeti** (2.0358) imasmiṃ navame dasame ca suttepi. **Sammasanacāravedanā**ti sammasanīyavedanā eva kathitā, na lokuttarāti adhippāyo.

Phassamūlakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Sagāthāvaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Rahogatavaggo

1. Rahogatasuttavaṇṇanā

259. Yaṃkiñci vedayitanti “sukhaṃ dukkhaṃ adukkhamasukhaṃ” ti vuttaṃ vedayitaṃ dukkhasmiṃ antogadhaṃ, dukkhanti vattabbaṃ labhati pariyāyenāti attho. Tenāha “**taṃ sabbam dukkhanti attho**” ti. **Yā esāti**-ādīsu yo saṅkhārānaṃ aniccatā-saṅkhāto hutvā abhāvākāro, yā khayasabhāvatā vinassanasabhāvatā jarāya maraṇena cāti dvidhā vipariṇāmanasabhāvatā, etaṃ sandhāya uddissa sabbam vedayitaṃ dukkhanti mayā vuttanti ayaṃ saṅkhepattho. **Sāti** saṅkhārānaṃ aniccatā. **Vedanānampi aniccatā eva** saṅkhārasabhāvattā. Tāsaṃ aniccatā ca nāma maraṇaṃ bhaṅgoti katvā tato uttari dukkhaṃ nāma natthīti **sabbā vedanā “dukkhā”-**

ti vuttā, yathā “yadaniccaṃ taṃ dukkhan” ti ca, “pañcupādānakkhandhā dukkhā” ti ca vuttaṃ. **Idaṃ** suttapadaṃ. **Cattāro āruppāti** catasso arūpasamāpattiyo. **Etthā** Ti ca etasmim paṭippassaddhivāre.

Rahogatasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Agārasuttavaṇṇanā

262. Puratthimāti vibhattilopena niddeso, nissakke vā etaṃ paccattavacanaṃ. **Paṭhamajjhānādivasenāti** paṭhamadutiyaññānavasena. **Anussativasenāti** nidassanamattaṃ aññassapi upacārajjhānaggahitassa savitakkacārassa nirāmisassa sukhassa labbhanato. Tassapi vā **paṭhamajjhānādīti** ettha **ādi-saddena** saṅgaho daṭṭhabbo. Kāmahetu dukkhappattānaṃ dukkhavedanā kāmāmisena (2.0359) **sāmisā vedanā. Anuttaravimokkhā** nāma arahattaphalaṃ. “Kudāssu nāmāhaṃ tadāyatanam upasampajja viharissāmi” ti evaṃ piham upaṭṭhāpayato tasmim anijjhamāne pihappaccayā **uppannadomanassavedanā**. Nekkhammanissitā upekkhāvedanā **nirāmisā adukkhamasukhā** nāma. Savisesaṃ pana dassetuṃ “**catutthajjhānavasena uppannā adukkhamasukhavedanā**” ti vuttaṃ.

Agārasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5-8. Paṭhama-ānandasuttādivaṇṇanā

263-266. Heṭṭhā kathitanayāneva, veneyyajjhāsayato pana tesam desanāti daṭṭhabbaṃ. **Etthāti** etesu catūsu suttesu. **Purimāni dve** “paṭhamaṃ jhānaṃ samāpannassa vācā paṭippassaddhā hoti” ti-ādinā nayena yāva khīṇāsavassa kilesapaṭippassaddhi, tāva desanāya pavattattā “**paripuṇṇapassaddhikāni**” ti vuttāni. Tāva paripūraṃ katvā adesitattā “**pacchimāni upaḍḍhapassaddhikāni, desanāyā**” ti-ādi vuttaṃ.

Paṭhama-ānandasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

9-10. Pañcakaṅgasuttādivaṇṇanā

267-268. Daṇḍamuggaraṃ aggasoṇḍamuggaraṃ. Kālasuttapakkipanaṃ **kāla-suttanāli**. Vāsi-ādīni pañca aṅgāni assāti **pañcakaṅgo**. Vatthuvijjāya vuttavidhinā kattabbanissayāni ṭhapetīti **thapati**. **Paṇḍita-udāyitthero**, na lāḷudāyitthero. **Dvepā-nandāti** aṭṭhakathāya paduddhāro kato- “dvepi mayā ānandā” ti pana pāḷiyaṃ. Pasādakāyasannissitā **kāyikā**, cetosannissitā **cetasikā**. Ādhipaccaṭṭhena sukha-

meva indriyanti **sukhindriyaṃ**. **Upavicāravasenā**ti rūpādīni upecca vicaraṇava-
sena. **Atite** ārammaṇe. **Paccuppanneti** addhāpaccuppanne. **Evam** atthādhikaṃ
sataṃ **aṭṭhasataṃ**.

Pāṭiyekko anusandhīti pucchānusandhi-ādīhi visuṃ tehi asammisso eko anu-
sandhi. **Ekāpi vedanā kathitā** “tatra, bhikkhave, sutavā ariyasāvako”ti āharitvā
“phassapaccayā vedanā”ti. Yasmā bhagavā (2.0360) catutthajjhānupekkhāve-
danaṃ vatvā- “atthānanda, etasmā sukhā aññaṃ sukhan”ti-ādīṃ vadanto **thapa-**
tino vādaṃ upatthambheti nāma. Tena hi upekkhāvedanā “sukhan”teva vuttā
santasabhāvattā. **Abhikkantataranti** ativiya kantataraṃ manoramataṃ. Tenāha
“**sundarataran**”ti. **Paṇītataranti** padhānabhāvaṃ nītatāya uḷarataraṃ. Tenāha “**ata-**
ppakataran”ti. **Sukhanti vuttā** paṭipakkhassa suṭṭhu khādanena, sukaraṃ okāsadā-
namassāti vā. **Nirodho sukhaṃ nāma** sabbaso udayabbayābhāvato. Tenāha
“**niddukkhabhāvasaṅkhātena sukhaṭṭhenā**”ti.

Sukhasmiṃyevāti sukhamicceva paññāpeti. **Nirodhasamāpattiṃ sīsaṃ katvā**ti
nirodhasamāpattidesanāya sīsaṃ uttamaṃ katvā. Desanāya uddesādhimutte
uṭṭhāpetvā vitthāritattā “**neyyapuggalassa vasenā**”ti vuttaṃ. **Dasamaṃ** anantara-
sutte vuttanayattā **uttānathameva**.

Pañcakaṅgasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

Rahogatavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Aṭṭhasatapariyāyavaggo

1. Sīvakasuttavaṇṇanā

269. Cūḷā pana assa mahatī atthi savisesā, tasmā “**moḷiyasīvako**”ti vuccati.
Channaparibbājakoti kambalādīnā kopīnapaṭicchādakaparibbājako. **Pittapaccayā-**
nīti pittahetukāni. “**Tisso vedanā**”ti vatvā tāsamaṃ sambhavaṃ dassetuṃ “**kathan**”-
ti-ādī vuttaṃ. **Kusalavedanā uppajjati** pittapaccayā. **Pittabhesajjaṃ karissāmīti**
bhesajjasambharaṇatthañceva tadatthaṃ āmisakiñjakkhasambharaṇatthañca
pāṇaṃ hanatīti yojanā. **Majjhato** bhesajjakaraṇe udāsīno.

Tasmāti yasmā pittādipaccayahetukanti attano ca lokassa ca paccakkhaṃ ati-
dhāvanti ye samaṇā vā brāhmaṇā vā, tasmā tesamaṃ micchā. Pittādīnaṃ tiṇṇampi
samodhānasannipāte jātāni **sannipātikāni**. Purima-utuno visadiso utuvipariṇā-
moti āha “**visabhāga-ututo jātāni**”ti (2.0361). Anudako thaddhalūkhabhūmivi-
bhāgo **jaṅgaladeso**, vuttavipariyāyena **anupadeso** veditabbo. **Malayaṃ** himasīta-
bahulo, itaro uṇhabahulo.

Attano pakaticariyānaṃ visamaṃ kāyassa parihaṇavasena, jātāni pana asa-

yhasahana-adesa-akālacaraṇādinā veditabbānīti āha “mahābhāravahanā” ti-ādi. Parassa upakkamato nibbattāni **opakkamikānīti** āha- “ayaṃ coro vā” ti-ādi. **Kevalanti** bāhirapaccayaṃ anapekkhitvā kevalaṃ teneva. Tenāha “**kammavipākatova jātānī**” ti. **Sakkā paṭibāhituṃ** patikārena. **Lokavohāro nāma kathito** pittasamuṭṭhānā-disamaññāya lokasiddhattā. Kāmaṃ sarīrasannissitā vedanā kammanibbattāva, tassā pana paccuppannapaccayavasena evamayaṃ lokavohāroti vuttañceva gahetvā paravādapaṭisedho katoti daṭṭhabbaṃ.

Sīvakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2-10. Aṭṭhasatasuttādivaṇṇanā

270-278. Vedanānaṃ aṭṭhādhikaṃ satamaṃ, tassa aṭṭhasatassa tabbhāvassa pariyāyo kāraṇaṃ ettha atthīti **aṭṭhasatapariyāyo**, suttaṃ. Tenāha “**aṭṭhasatassa kāraṇabhūta**” ti. **Dhammakāraṇanti** pariyattidhammabhūtaṃ kāraṇaṃ. **Kāyikāti** pañcadvāraakāyikā. Tenāha “**kāmāvacareyeva labbhanti**” ti, kāmabhūmikāti attho. **Arūpāvacare natthi**, tibhūmikāti attho. Tenāha- “arūpe tikacatukkajjhānaṃ uppajjati, tañca kho lokuttaraṃ, na lokiyaṃ” ti. **Itarā** upekkhāvedanā. **Upavicaranti** upecca pajjantīti attho. **Taṃsampayuttānanti** vicārasampayuttānaṃ.

Paṭilābhatoti paṭiladdhabhāvato. **Samanupassatoti** paccavekkhato passato. **Atītaṃ** khaṇattayātikkamena atikkantaṃ, niruddhappattiyā **niruddhaṃ**, pakativijahanena **vipariṇataṃ**. **Samanussaratoti** cintayato. **Gehassitanti** kāmaguṇanissitaṃ. Kāmaguṇā hi idha gehanissitadhammena gehapariyāyena vuttā.

Vipariṇā mavirāganirodhanti (2.0362) vipariṇāmanaṃ virajjanalakkhaṇaṃ nirujjhanañca viditvā. **Pubbeti** atīte. **Etarahīti** idāni vattamānā. **Sammappaññāya passatoti** vipassanāpaññāya ceva maggapaññāya ca yāthāvato passato. **Ussukkāpetunti** vipassanaṃ paṭṭhapetvā maggapaṭivedhaṃ pāpetuṃ. Nibbānaṃ uddissa pavattitattā **nekkhammassitasomanassāni nāma**. **Lokāmisapaṭisaṃyuttānanti** kāmaguṇanissitānaṃ. **Tadāyatananti** taṃ āyatanamaṃ taṃ kāraṇaṃ arahattaṃ. **Anuttare su vimokkhesūti** ariyaphaladhammesu. **Pihanti** adhigamicchaṃ.

Upekkhāti somanassarahita-aññānupekkhā. Bālyayogato **bālassa**, tato eva **mūlhasa puthujjanassa**. Kilesodhīnaṃ maggodhīhi ajitattā **anodhijinassa**. Sattamabhavādito uddhaṃ pavattanavipākassa ajitattā **avipākajinassa**. Anekādīnave vaṭṭe ādīnavassa ajānanena **anādīnavadassāvino**. Paṭipattipaṭivedhabāhusaccābhāvena **assutavato puthujjanassa**. **Rūpaṃ sā nātivattati** na atikkamati ñāṇasampayuttābhāvato. **Sabbasaṅgāhakoti** sabbadhamme saṅgaṇhanako. **Tatīyādīni** yāva dasamā heṭṭhā vuttanayattā **uttānatthāneva**.

Aṭṭhasatasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Nirāmisasuttavaṇṇanā

279. Ārammaṇato sampayogato ca kilesāmisena **sāmisā**. **Nirāmisāyāti** nissakkavacanaṃ. **Nirāmisatarāvāti** ekaṃsavacanaṃ tassā tathā nissametabbatāya. Sā hi pīti sabbaso santakilesāmise santāne pavattiyā accantasabhāvadhammārammaṇavisayatāya sayampi sātisayaṃ

santasabhāvākārena pavattiyā nirāmisāyapi nirāmisatarā vuttā. Tenāha “**nanu cā**”-ti-ādi. Idāni tamattham upamāya sādhetum “**yathā hī**”-ti-ādimāha. **Appaṭihārikanti** paṭiharaṇarahitam appaṭihāram, kenaci anāvaṭanti attho. **Sesavāresūti** sukhavāra-upekkhāvāresu.

Vimokkhavāro pana na atidiṭṭho itarehi visadisattā. Tenāha “**vimokkhavāre panā**”-ti-ādi. **Rūpapaṭisaṃyutto**ti bhāvitarūpapaṭisaṃyutto. Sāmisō nāma yasmā sāmisa-rūpapaṭibaddhavutti ceva sāmisa-rūpapaṭibhāgañca (2.0363), tasmā “rūpāmi-n”-ti vuccati, tena rūpāmisena **sāmisō nāma**. Arūpāmisassa abhāvato **arūpapaṭisaṃyutto** vimokkho **nirāmisō nāma**.

Nirāmisasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Aṭṭhasatapariyāyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Vedanāsaṃyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Mātugāmasaṃyuttaṃ

1. Paṭhamapeyyālavaggo

1-2. Mātugāmasuttādivaṇṇanā

280-281. AḡuṇaṅgehīTi (2.0364) aḡuṇakoṭṭhāsehi. Rūpayatīti rūpaṃ, sarīra-rūpaṃ. Sarīrarūpaṃ pāsamsaṃ etassa atthīti rūpavā, tappaṭikkhepena **na ca rūpavā**, sampannarūpo na hotīti attho. Nātikulato aññato vā āgatāya bhogasampadāya abhāvena **na bhogasampanno**. **Dussīlo**Ti nissīlo. Nissīlatāya eva cassā pubbuttāhāyitādi-ācārābhāvo vutto. **Ālasiyoti** ālasiyatāya yutto. **Pajañcassa na labhātīti** pajābhāvasīsena tassā parivārahāni vuttā. **Parivattetabbanti** purisavasena parivattetabbaṃ.

Mātugāmasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Āveṇikadukkhasuttavaṇṇanā

282. Āveṇitabbato mariyādāya visuṃ asādhāraṇato passitabbato **āveṇikāni**. Paṭipacceke puggale niyuttānīti **pāṭipuggalikāni**. **Paricārikabhāvanti** upaṭṭhāyika-

bhāvaṃ.

Āveṇikadukkhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Tīhidhammehisuttādivaṇṇanā

283-303. Maccheramalapariyuṭṭhitenāti macchariyamalena abhibhūtena. **Tenāti** kassaci kiñci adānena ca. **Etam** “maccheramalapariyuṭṭhitenā”ti-ādi vuttaṃ. **Vilokento vicarati** issāpakatacittatāya. **Pañcamādīni** yāva ekādasamā **uttānatthāneva**.

Tīhidhammehisuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Balavaggo

1. Visāradasuttavaṇṇanā

304. Rūpasampatti (2.0365) **rūpabalaṃ** Taṃsamaṅgino upatthambhakabhāvato. Esa nayo sesesupi. Balāni hi sattānaṃ vuḍḍhiyā upatthambhakapaccayo hoti, yathā taṃ āhāro. Tenāha- “**imāni**”ti-ādi.

Visāradasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2-10. Pasayhasuttādivaṇṇanā

305-313. Abhibhavitvā sabbaṃ antojanaṃ sāmikañca. **Nāsentīti** nāsanaṃ adassanaṃ nenti nīharantīti attho.

Pasayhasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

Mātugāmasaṃyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Jambukhādakasaṃyuttaṃ

1. Nibbānapañhasuttavaṇṇanā

314. Nibbānaṃ (2.0366) **āgammāti** ettha **āgammāti** sabbasaṅkhārehi nibbīnassa visaṅkhāraninnassa gotrabhunā vivaṭṭitamānasassa maggena sacchikaraṇenāti attho. Sacchikiriyaṃānañhi taṃ adhigantvā ārammaṇapaccayabhūtañca paṭicca adhipatipaccayabhūte ca tasmim̐ paramassāsabhāvena vimuttasaṅkhā-rassa paramagatibhāvena ca patiṭṭhānabhūte patiṭṭhāya khayasaṅkhāto maggo rāgādike khepetīti taṃsacchikaraṇābhāve rāgādīnaṃ anuppattinirodhagamanābhāvato “**nibbānaṃ āgama rāgo khīyati**” ti vuttaṃ.

Imināva suttenāti imināva jambukhādakasuttena. **Kilesakkhayamattaṃ nibbānanti vadeyya** “rāgakkhayo”ti-ādīnaṃ sutte āgatattā. “Kilesakkhayamattan”ti avise-sena vuttattā āha “**kassā**”ti-ādī. **Addhā attanoti vakkhati** “parassa kilesakkhayena parassa nibbānasampatti na yuttā”ti. Nibbānārammaṇakaraṇena gotrabhukkaṇe kilesakkhayappattitā ca āpannāti āha- “**kiṃ pana tesu akhīṇesuyevā**”ti-ādī. Nanu ārammaṇakaraṇamattena kilesakkhayo anuppattoti na sakkā vuttaṃ. Cittañhi atī-tānāgatādisabbaṃ ālambanaṃ karoti, na nipphannaṃvāti. Gotrabhūpi maggena yā kilesānaṃ anuppattidhammatā kātābā, taṃ ārabba pavattissatīti? Na, appa-ttanibbānassa nibbānārammaṇaṇābhāvato. Na hi aññe dhammā viya nibbānaṃ, taṃ pana atigambhīrattā appattena ālambitaṃ na sakkā, tasmā tena gotrabhunā pattabbena tikālikasabhāvātikkantagambhīrabhāvena bhavitabbaṃ, kilesakkhaya-mattataṃ vā icchato gotrabhuto puretaraṃ nipphannaṃ kilesakkhayena bhavi-tabbaṃ. Appatakilesakkhayārammaṇakaraṇe hi sati gotrabhuto puretaracittāni pi ālambeyyunti.

Tasmāti-ādī vuttasseva atthassa nigamaṃ. **Taṃ panetaṃ** nibbānaṃ. **Rūpino dhammā arūpino dhammāti-ādīsūti ādisaddena** lokuttara-anāsavādīnaṃ saṅgaho daṭṭhabbo. Arūpadhammādibhāvaggahaṇena cassa parinipphannatā dīpitā. Tenāha “**na kilesakkhayamattamevā**”ti. Kilesakkhayamattatāya (2.0367) hi sati nibbānassa bahutā āpajjati “yattakā kilesā khīyanti, tattakāni nibbānāni”ti. Abhāva-ssabhāvato gambhīrādibhāvo asaṅkhatādibhāvo ca na siyā, vutto ca so nibbā-nassa, tasmāssa paccetabbo parinipphannabhāvo. Yasmā ca sammutisaccāra-mmaṇaṃ saṅkhatadhammārammaṇaṃ vā samucchavedavasena kilese pajahitaṃ na sakkoti, yato mahaggatañāṇaṃ vipassanāñāṇaṃ vā kilesavikkhambhana-vasena tadaṅgavasena vā pajahati, tasmā ariyamaggañāṇassa sammutisaccasa-ṅkhatadhammārammaṇe hi viparītasabhāvena ārammaṇena bhavitabbaṃ. Tathā hi taṃ samucchavedavasena kilese pajahīti evaṃ parinipphannāsaṅkhatasabhāvaṃ nibbānanti niṭṭhamettha gantabbanti.

Nibbānapañhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3-15. Dhammavādīpañhasuttādivaṇṇanā

316-328. Pahāya gatattāti ariyamaggena jahitvā ñāṇagamanena gatattā. **Suṭṭhu**

gatāti sammā gatā paṭipannāti **sugatā**. **Parijānanatthanti** tīhi pariññāhi parijānanattham. **Dukkhasaṅkhātoti** “dukkhan”ti saṅkhātabbo viditabbo ca **dukkhasabhāvo** dhammo **dukkhadukkhatā**. Yasmā dukkhavedanāvinimuttasaṅkhatadhamme sukhavedanāya ca yathā idha saṅkhāradukkhatā vipariṇāmadukkhatāti dukkhapariyāyo niruppateva, tasmā dukkhasabhāvo dhammo ekena dukkhasaddena vise-tvā vutto “**dukkhadukkhatā**”ti. **Sesapadadvayeti** saṅkhāradukkhatā vipariṇāmadukkhatāti etasmiṃ padadvaye. Saṅkhārabhāvena dukkhasabhāvo **saṅkhāradu-kkhatā**. Sukhassa vipariṇāmanena dukkhasabhāvo **vipariṇāmadukkhatā**.

Dhammavādīpañhasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

16. Dukkarapañhasuttavaṇṇanā

329. PabbajjāyāTi (2.0368) pabbajitapaṭipattiyam. **Dhammānudhammappaṭi-panno bhikkhūti** dhammānudhammam paṭipajjamāno bhikkhu. **Pātanti pāto. Nacira-ssanti** khippameva. Tenāha “**lahuyevā**”ti.

Dukkarapañhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Jambukhādakasamṃyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Sāmaṇḍakasamṃyuttavaṇṇanā

330-331. Imināva Nayenāti yo jambukhādakasamṃyutte atthanayo, imināva nayena. Iminā hi dve samṃyuttāni pāḷito atthato ca aññamaññaṃ sadisānevāti dasseti.

Sāmaṇḍakasamṃyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Moggallānasamṃyuttam

1-8. Paṭhamajjhānapañhasuttādivaṇṇanā

332-339. Kāmasahagatesu (2.0369) saññāmanasikāresu upaṭṭhahantesu byāpādādisahagatāpi saññāmanasikārā yathāpaccayam upaṭṭhahantiyevāti vuttam “**kāmasahagatāti pañcanīvaraṇasahagatā**”ti. Nīvaraṇānañhettha nidassanamattametaṃ, yadidaṃ kāmaggaṇam. Pahīnāvasesā cettha nīvaraṇā vedi-

tabbā, tasmā pañcaggahaṇaṃ na kattabbaṃ. **Tassāti** mahāmogallānattherassa **santato upatṭhahiṃsu** Acinṇavasitāya. Tenāha “**hānabhāgiyaṃ nāma ahoṣi**” ti. **Ārammaṇa ...pe... sahaḡatanti vuttaṃ** itaresaṃ abhāvato.

Paṭhamajjhānapañhasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Animittapañhasuttavaṇṇanā

340. Vipassanāsamādhimyeva, na phalasaṃādhim. **Chejjakiccaṃ na nipphajjati** avicchedavasena appavattanato. **Nikantīti** vipassanaṃ assādentī pavattataṇhā. **Sādhetaṃ nāsakkhi** upakkiliṭṭhattā. **Nimittānusārīti** niccasukha-attanimittānaṃ apūraṇato rāḡadosamohanimitṭānipettha nimittāneva. **Vuṭṭhāna ...pe... samādhinti** etena yāva maggo nādhigato, tāva vuṭṭhānagāminivipassanamanuyuñjantopi yathārahaṃ animittaṃ appaṇihitaṃ suññataṃ cetosaṃādhim anuyutto viharatīti vattabbaṃ arahatīti dasseti. **Vipassanāsampayuttanti** vipassanāsaṅkhātāñṇasampayuttaṃ. **Cetosamādhinti** cittasīsena vipassanāsamādhimāha. **Uparimaggaphalasaṃādhinti** paṭhamamaggasaṃādhissa pageva adhigatattā.

Animittapañhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10-11. Sakkasuttādivaṇṇanā

341-342. Aveccappasādenāti (2.0370) vatthuttayaṃ yāthāvato ñatvā uppannapasādena, maggenāḡatapasādenāti attho. So pana kenaci asaṃhāriyo asampavedhīti āha “**acalappasādenā**” ti. **Abhibhavanti** attano puññānubhāvena.

Sakkasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

Moggallānasamṃyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Cittasamṃyuttaṃ

1. Saṃyojanasuttavaṇṇanā

343. Bhogagāmantī (2.0371) bhoguppattigāmaṃ. **Pavattatī** appaṭihataṃ hutvā pavattati paṭisambhidappattiyā.

Saṃyojanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Paṭhama-isidattasuttavaṇṇanā

344. Avisāradattā pañhaṃ byākātuṃ veyyattiyābhāvena asamatthattā. Upāsako theresu byākātuṃ asakkontesu sayamaṃ byākātukāmo pucchati, na vihesādhippāyo. Paṭhamavacanena abyākaronte disvāva punappunaṃ pucchitaṃ viheso viya hotīti katvā vuttaṃ “**vihesetī**” ti.

Paṭhama-isidattasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Dutīya-isidattasuttavaṇṇanā

345. Avantiyā avantiraṭṭhe, taṃ pana majjhimapadesato dakkhiṇadisāyaṃ. Tenāha “**dakkhiṇāpathe**” ti. **Adhippāyenā** tassa vacanassa anumodanādhippāyena vadati, na pana tato kiñci gahetukāmatādhippāyena.

Dutīya-isidattasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Mahakapāṭihāriyasuttavaṇṇanā

346. Tesamaṃ anujānanti tesamaṃ dāsakammakarānaṃ sesake yathārucci vicāraṇaṃ anujānanti. **Kudhitanti** balavatā sūriyasantāpena saṅkuthitaṃ (2.0372). Tenāha “**hetṭhā**” ti-ādi. **Atitikhīnanti** ativiya tikkhadhātukaṃ. **Asambhinnapadanti**

aññattha anāgatattā tipītake avomissakapadaṃ, idheva āgatapadanti attho. **Paṭīliya-mānenā**ti paṭikaṃsena visesanena vilīyamānena kāyena.

Ettha cāti etasmiṃ adhiṭṭhānidhikaraṇe. **Abbhamaṇḍapaṃ katvā**ti samantato chādanavasena maṇḍapaṃ viya meghapaṭalaṃ uppādetvā. **Devoti** megho. **Eka-mekaṃ** phusitakaṃ **phusāyatu** jālavinaddhaṃ viya vassatu. Evaṃ vuttappakārena nānāparikammaṃ nānādhiṭṭhānaṃ ekato parikammaṃ ekato adhiṭṭhānanti catukkamettha sambhavatīti dasseti “**ettha cā**”ti-ādinā. **Yathā tathāti** yathāvuttessu catūsu pakāresu yena vā tena vā pakārena **karontassa**. **Kataparikammassāti** “evaṃ vā evaṃ vā hotū”ti pavattitaparikammacittassa. “**Parikammānantarenāti** adhiṭṭhānacittuppādanatthaṃ samāpannapādakajjhānato vuṭṭhāya adhiṭṭhānacittassa ekāvajjanavīthiyaṃ pavattaparikammaṃ sandhāya vuttan”ti vadanti.

Mahakapāṭihāriyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Paṭhamakāmbhūsuttavaṇṇanā

347. Elaṃ vuccati doso, taṃ etassa natthīti nelaṃ, taṃ aṅgaṃ etassāti **nelaṅgo**, Suvisuddhasīlaguṇo. Tenāha “nelaṅganti kho, bhante, sīlānametaṃ adhivacanan”-ti. Aṭṭhakathāyaṃ pana dosābhāvameva dassetuṃ “**nelaṅgoti niddoso**”ti vuttaṃ. **Etaṃ bhikkhuṃ āgacchantanti** mahākappinattheraṃ sandhāya vuttaṃ. **Attano diṭṭhena kathesīti** attano sabbaññutaññāṇena paccakkhato upalakkhitena atthena kathesi. **Ayaṃ pana nayaggāhenāti** ayaṃ pana gahapati asutvā kevalaṃ nayaggāhena āha.

Paṭhamakāmbhūsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Dutiyakāmbhūsuttavaṇṇanā

348. **Nirodhaṃ** (2.0373) **valañjeti** anāgāmibhāvato. **Ime saṅkhārāti** ime “kāyasaṅkhāro, vacīsaṅkhāro, cittasaṅkhāro”ti vuccamānā tayo saṅkhārā. Saddatopi, atthatopi **aññamaññaṃ missā**, tato eva **āluṭitā** ākulā, **avibhūtā** dubbibhāvanā, **duddīpanā** asaṅkarato dīpetuṃ dukkarā. Tathā hi kusalacetanā eva “kāyasaṅkhāro”tipi vuccati, “vacīsaṅkhāro”tipi, “cittasaṅkhāro”tipi. Assāsapassāsāpi katthaci “kāyasaṅkhāro”ti, vitakkavicārāpi “vacīsaṅkhāro”ti vuccanti, saññāvedanāpi “cittasaṅkhāro”ti vuccanti. Tena vuttaṃ “**tathā hī**”ti-ādi. Tattha ākaḍḍhitvā gahaṇaṃ **ādānaṃ**, sampattassa hatthe karaṇaṃ **gahaṇaṃ**, Gahitassa vissajjanaṃ **muñcanaṃ**, phandanaṃ **copanaṃ pāpetvā** nipphādetvā. **Hanusañcopananti** kāyaviññattivāsena pubbabhāge hanusañcopanaṃ katvā. Evañhi vacībhedakaraṇaṃ. **Evaṃ imeti-ādi** yathāvuttassa atthassa nigamaṃ.

Padatthaṃ pucchati itarasaṅkhārehi padatthato visesaṃ kathāpessāmīti. **Kāya-**

nissitāti ettha kāyanissitatā ca nesam tabbhāvabhāvitāya veditabbā, na kāyassa nissayapaccayatāvasenāti dassento “**kāye sati honti, asati na hontī**” ti āha. **Kāyoti** cettha karajakāyo datṭhabbo. **Cittanissitāti** cittaṃ nissāya taṃ nissayapaccaya-bhūtaṃ labhitvā uppannā.

“Samāpajjāmī”ti padassa samīpe vuccamānaṃ “samāpajjissan”ti padaṃ āsannānāgatakālavācī eva bhavituṃ yuttaṃ, na itaranti āha- “**padadvayena nevasaññānāsaññāyatanasamāpattikālo kathito**”ti. Tayidaṃ tassa tathā vattabbatāya vuttaṃ, na pana tassa tathā citta-pavattisambhavato. Samāpannepi eseva nayo. **Purimehīti** “samāpajjissaṃ samāpajjāmī”ti dvīhi padehi. **Pacchimenāti** “samāpanno”ti padena.

Bhāvitam hoti uppāditam hoti nirodhasamāpannatthāya. Anupubbasa-māpattisa-māpajjanasaṅkhātāya nirodhabhāvanāya taṃ cittaṃ bhāvitam hoti. Tenāha “**yaṃ tan**”ti-ādi. **Dutiyajjhāneyevāti** dutiyajjhānakkhaṇe **nirujjhati**. Tattha anuppajjanato anuppādanato heṭṭhā nirodhoti adhippeto. Catunnaṃ arūpakkhandhānaṃ tajjā parikamasiddhā yā appavatti (2.0374), tattha “nirodhasamāpattisaññā”ti, yā nesam tathā appavatti. Sā “**antonirodhe nirujjhati**”ti vuttā.

“Cittasaṅkhāro niruddho”ti vacanato tadaññesaṃ anirodham icchantānaṃ vādaṃ dassento “**cittasaṅkhāro niruddhoti vacanato**”ti-ādiṃ vatvā tattha atippasaṅgadassanamukhena taṃ vādaṃ nisedhetuṃ “**te vattabbā**”ti-ādimāha. **Abhinivesaṃ akatvāti** yathāgate byañjanamate abhinivesaṃ akatvā. **Ācariyānaṃ nayeti** ācariyānaṃ paramparāgate dhammanaye dhammanettiyaṃ **ṭhatvā**.

Kiriyamayapavattasminti parittabhūmakakusalākusaladhammapabandhe **vattamāne**. Tasmiñhi vattamāne kāyika-vācasika-kiriyasampavatti hoti, dassana-savanādivasena ārammaṇaggahaṇe pavattamāneti attho. Tenāha- “**bahiddhārammaṇesu pasāde ghaṭṭentesū**”ti. **Makkhitāni viyāti** puñchitāni viya honti ghaṭṭanāya vibādhitattā. Etenāyaṃ ghaṭṭanā pañcadvārikaviññāṇānaṃ vegasā uppajjanāya na ārammaṇanti dasseti. Tenevāha- “**antonirodhe pañca pasādā ativiya virocanti**”ti.

Tato param sacittako bhavissāmīti idaṃ atthato āpannaṃ gahetvā vuttaṃ-“ettakaṃ kālaṃ acittako bhavissāmī”ti eteneva tassa atthassa siddhattā. **Yaṃ evaṃ bhāvanti** ettha visuṃ cittassa bhāvanā nāma natthi, addhānaparicchedaṃ pana katvā nirodhasamāpattatthāya kātabbaparikammabhāvanāya eva tassa sijjhanato.

Sā panesā nirodhakathā. **Dvīhi balehīti** samathavipassanābalehi. **Tayo ca saṅkhārānanti** tiṇṇaṃ kāyavacīcittasaṅkhārānaṃ paṭippassaddhiyā. **Soḷasahi ñāṇacariyāhīti** aniccānupassanādīnaṃ aṭṭhannaṃ anupassanāñāṇānaṃ, aṭṭhannañca maggaphalañāṇānaṃ vasena imāhi soḷasahi ñāṇappavattihi. **Navahi samādhicariyāhīti** aṭṭha samāpattiyo aṭṭha samādhicariyā, tāsam upacārasamādhi samādhibhāvasāmaññaena ekā samādhicariyāti evaṃ navahi samādhicariyāhi. **Vasībhāvatāpaññāti** vasībhāvatāsaṅkhātā paññā. **Sabbākārena visuddhimagge kathitā**, te tāva ākārā (2.0375) tiṭṭhantu, sarūpamattassa panassa vattabbanti āha- “**ko panāyaṃ nirodho nāmā**”ti. Yadi khandhānaṃ appavatti, **atha kimatthametam Jhānasukhādiṃ viya samāpajjantīti** āha “**saṅkhārānan**”ti-ādi.

Phalasarāpatticittanti arahattam anāgāmi phalacittam. “Tato param bhavaṅga-samaye”ti vuttatā āha “**kiṃ pana ...pe... na samuṭṭhāpeti**”ti. **Samuṭṭhāpeti** rūpasamuppādakattā. **Imassāti** nirodham samāpannabhikkhuno. **Sā na samuṭṭhāpeti**ti sā catutthajjhānikā phalasarāpatti na samuṭṭhāpeti assāsapassāse. Phalasarāpattiyā catutthajjhānikabhāvo katham nicchitoti āha- “**kiṃ vā etenā**”ti-ādi. Vakkhamānākārenapi parihāro hotīti. **Santasamāpattitoti** nirodhasamāpattimeva sandhāya vadati. **Abbohārikā honti** atisukhumasabhāvattā, sañjīvattherassa pubbe samāpattikkhaṇe assāsapassāsā abbohārikabhāvaṃ gacchanti. Tena vuttam “**bhavaṅga-samayenevetam kathitan**”ti.

Kiriyamaya ...pe... uppajjatiti kasmā vuttam? Nanu bhavaṅgupattikālampi vitakkavicārā uppajjantevāti? Kiñcāpi uppajjanti, vacīsaṅkhāralakkhaṇappattā pana na hontīti imamattham dassetum “**kiṃ bhavaṅgan**”ti-ādi vuttam.

Suññato phassoti-ādayo saguṇenapi ārammaṇenāti ārammaṇabhūtametaṃ. **Suññatā nāma phalasarāpatti** niccasukha-attasabhāvato suññatā. “**Suññato phasso**”ti vuttam vuttanayena suññasabhāvattā. **Animittā nāma phalasarāpatti** rāganimittādīnam abhāvato. **Appaṇihitā nāma phalasarāpatti** rāgapaṇidhi-ādīnamabhāvato. Sesam vuttanayameva. Tenāha “**animittappaṇihitesupi eseva nayo**”ti. **Rāganimittādīnanti** ettha ādi-saddena saṅkhāranimittassapi saṅgaho daṭṭhabbo. Yadaggena phalasarāpattisamphasso suññato nāma, tadaggena phalasarāpattipi suññatā nāma, phassasīsenā pana desanā āgatāti tathā vuttam. Animittappaṇihitesupi eseva nayo.

Āgamaṃ ettha, etāyāti vā āgamanikā, sā eva āgamaniyā ka-kārassa kāram katvā. **Vuṭṭhāti** nimittato maggassa uppādanena. **Animittā nāma** niccanimittassa ugghāṭanato. Ettha ca vuṭṭhānameva pamāṇam, na (2.0376) pariggahadassanāni. **Appaṇihitā nāma** sukhaṇidhiyā paṭipakkhato. **Suññatā nāma** Attadiṭṭhiyā ujupaṭipakkhattā sattasuññatāya sudiṭṭhattā. **Maggo animitto nāma** vipassanāgamanato. **Phalam animittam nāma** maggāgamanato. **Vikappo āpajjeyya** āgamanassa vavatthānassa abhāvena, vipassanāya animittādināmalābho avavatthitoti adhippāyo. Tena vuttam “**tasmā**”ti-ādi. Yasmā pana sā maggavuṭṭhānakāle evarūpāpi hotīti tassa vasena maggaphalānaṃ viya phassassapi pavattirūpattā yathāvutto vikappo anavasaroṭi daṭṭhabbam. **Tayo phassā phusanti**ti puggalabhedavasena vuttam. Na hi ekamyeva puggalam etasmiṃ khaṇe tayo phassā phusanti. “Tividho phasso phusati”ti vā bhavitabbam. Yasmā pana “nirodhaphalasarāpattiyā vuṭṭhitassā”ti-ādi yassa yathāvuttā tayo eva phassā sambhavanti, tassa anavasesaggaṇavaseneva vuttam “**tayo phassā phusanti**”ti.

neva ninnapoṇattā eva hi te paṭippassaddhasabbussukkā uttamapurisā catunnaṃ
Nibbānaṃ viveko nāma sabbasaṅkhāravivittabhāvato. Tasmim̐ viveke ekante-
neva ninnapoṇattā eva hi te paṭippassaddhasabbussukkā uttamapurisā catunnaṃ
khandhānaṃ appavattiṃ anavasesaggahaṇalakkhaṇaṃ nirodhasamāpattiṃ
samāpajjantīti.

Dutiyakāmaḥsutavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Godattasuttavaṇṇanā

349. Nesanti appamāṇacetovimutti-ākiñcaññacetovimuttisaññitānaṃ jhānānaṃ.
Atthopi nānāti ānetvā yojanā. Pharaṇa-appamāṇatāya “**appamāṇā cetovimutti**” ti
laddhanāmaṃ brahmavihārajjhānanti āha “**bhūmantarato**” ti-ādi. **Ākiñcaññā ceto-**
vimuttīti ākiñcaññāyatanajjhānanti āha “**bhūmantarato**” ti-ādi. **Vipassanāti** aniccā-
nupassanā, sabbāpi vā. **Pamāṇakaraṇo** nāma yassa sayaṃ uppajjati, tassa guṇā-
bhāvadassanavasena pamāṇakaraṇato.

Pharaṇa-appamāṇatāyāti (2.0377) pharaṇavasena appamāṇagocaratāya. **Nibbā-**
nampi appamāṇameva Pamāṇagocarānaṃ kilesānaṃ ārammaṇabhāvassapi anā-
gamanato. **Khalanti** khale pasāritasālisīsādibhaṇḍaṃ. **Kiñcehīti** maddassu.
Tenāha “**maddanaṭṭho**” ti. Ārammaṇabhūtaṃ, palibuddhakaṃ vā natthi etassa
kiñcananti ākiñcanaṃ, ākiñcanameva **ākiñcaññaṃ**.

Rūpanimittassāti kasiṇarūpanimittassa. **Na gahitāti** sarūpato na gahitā, atthato
pana gahitā eva. Tenāha- “**sā suññā rāgenāti-ādivacanato sabbattha anupavitthā-**
vā” ti.

Nānāti saddavasena. **Ekatthāti** ārammaṇavasena ārammaṇabhāvena ekasa-
bhāvā. Tenāha “**appamāṇaṃ ...pe... ekatthā**” ti. **Ārammaṇavasena** Ti āramma-
ṇassa vasena. Cattāro hi maggā, cattāri phalāni ārammaṇavasena nibbānapavi-
ṭṭhatāya ekatthā ekārammaṇā. **Aññasmiṃ pana ṭhāneti** idaṃ visuṃ visuṃ gahetvā
vuttaṃ appamāṇādi pariyāyavuttaṃ, nibbānaṃ ārabha pavattanato. Tasmā “**añña-**
smin” ti idaṃ tena tena pariyāyena tattha tattha āgatabhāvaṃ sandhāya vuttaṃ.

Godattasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Nigaṇṭhanāṭaputtasuttavaṇṇanā

350. Āgatāgamoti vācuggatapariyattidhammo. **Viññātasāsanoti** paṭividdhasa-
tthusāsano. Tenāha “**anāgāmī**” ti-ādi. **Naggabhogganti** avasanabhāvena naggāṃ,
kuṭilajjhāsayatāya bhoggāṃ, tato eva **nissirikaṃ**. Naggatāya hi so rūpena nissiriko,
bhoggatāya cittena. **Bhagavato saddhāyāti** bhagavati saddhāya. Tasmim̐ sadda-

hanā okappanā tassa saddhātipi vattabbataṃ labhati. **Gacchāmīti** āgacchāmi, bujjhāmīti attho. Etaṃ nigaṇṭhena pucchitamatthamāha.

Kāyaṃ unnāmetvāti kāyaṃ abbhunnāmetvā. **Kucchiṃ nīharitvāti** piṭṭhiyā ninnamanena kucchiṃ purato nīharitvā. **Gīvaṃ** pasāraṇavasena **paggayha** paggahetvā (**sabbaṃ disaṃ pekkhamāno**). Sabbamidaṃ nigaṇṭhassa pahaṭṭhākāradassanattamaṃ “idāni samaṇassa gotamassa upari vādaṃ āropetuṃ labbhati” ti. Tenāha “**vātaṃ vā so**” ti-ādi. **Sakāraṇāti** yuttisahitā. **Pañhamaggoti** pañhasaṅkhāto vīmaṃsā, evaṃ bhavitabbanti citteneva parivīmaṃsā pañhā. **Eko uddesoti** ekaṃ uddisanaṃ atthassa saṃkhittavacanaṃ. **Veyyākaraṇanti** niddisanaṃ atthassa vicāretvā kathanāṃ. **Evanti** iminā nayena. **Sabbatthāti** sabbesu pañhuddesaveyyākaraṇesu attho vitthārato veditabbo.

Nigaṇṭhanāṭaputtasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Acelakassapasuttavaṇṇanā

351. Alaṃ samattho ariyabhāvāyāti **alamariyo**. Ñeyyajānanatṭhena ñāṇameva paccakkhato dassanatṭhena ñāṇadassanaṃ, soyeva atisayatṭhena **ñāṇadassana-viseso**. Pāvaḷā vuccati ānisadapadeso, taṃ pāvaḷaṃ rajoharaṇatthamaṃ nipphoṭiyati etāyāti **pāvaḷanipphoṭanā**, morapiñchavatti.

Acelakassapasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Gilānadassanasuttavaṇṇanā

352. Mattarājā nāma eko bhummadevo bhūtādhipati surāpotalarukkhanivāsī. Tena vuttaṃ “**mattarājakāle**” ti. “**Osadhitiṇavanappatisū**” ti vatvā te yathākkamaṃ dassento “**harītakā ...pe... rukkhesu cā**” ti āha. **Patthanāvasena** cittaṃ **ṭhapehi**. **Samijjhissatīti** yathādhippāyaṃ samijjhissati. **Tena hīti** yasmā taṃ devāpi āsannamaraṇaṃ maññanti, tasmā sā varameva bhavissati, taṃ tumhākaṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāya bhavissatīti adhippāyo.

Gilānadassanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Cittasaṃyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Gāmaṇisaṃyuttaṃ

1. Caṇḍasuttavaṇṇanā

353. “Yena (2.0379) midhekacco caṇḍo caṇḍotveva saṅkhaṃ gacchati” ti evaṃ pañhapucchanena dhammasaṅgāhakattherehi **caṇḍoti gahitanāmo. Pākaṭaṃ karotīti dasseti** attano caṇḍabhāvaṃ.

Caṇḍasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Tālapuṭasuttavaṇṇanā

354. Vāloti vuccati tālo, tassa tālapuṭaṃ nāma. Yathā āmalakīphalasaṃānakaṃ, so pana tālasadisamukhavaṇṇattā **tālapuṭoti evaṃnāma**ko. Tenāha “**tassa kirā**” - ti-ādi. **Abhinīhārasampanno** anekesu kappesu sambhataśāvaka bodhisambhāro. Tathā hesa asītiyā mahāsāvakesu abbhantaro jāto. **Sahassaṃ denti** naccaṃ passitukāmā. **Samajjavesanti** nepaccavesaṃ. **Kīlaṃ katvāti** naccakīlitaṃ kīlitvā, naccitvāti attho.

Pubbe tathāpavattavuttantadassane **saccena**, tabbipariyāye **alikenā. Rāgapaccayā** Ti rāgupattiyā kāraṇabhūtā. **Mukhato ...pe... dassanādayoti ādi-saddena** mukhato aggijālanikkhamadassanādike saṅgaṇhāti. **Aññe ca ...pe... abhinayāti** kāmassādasamuyuttānaṃ siṅgārahassa-abbhutarasānañceva “aññe cā” ti vuttasanta bībhaccharasānañca dassanakā abhinayā. **Dosapaccayāti** dosuppattiyā kāraṇabhūtā. **Hatthapādacchedādīti ādi-saddena** saṅgahitānaṃ ruddavīrabhayānakarasānaṃ dassanakā abhinayā. **Mohapaccayāti** mohuppattiyā kāraṇabhūtā. **Evamādayoti ādi-saddena** saṅgahitānaṃ karuṇāsantabhayānakarasānaṃ dassanakā abhinayā. Te hi rase sandhāya pāḷiyaṃ “ye dhammā rajanīyā, ye dhammā dosanīyā, ye dhammā mohaniyā” ti ca vuttaṃ.

Naṭavesaṃ (2.0380) **gahetvāva paccanti** kamma sarikkhavi pākavasena. **Taṃ sandhāyāti** taṃ yathāvuttaṃ niraye paccanaṃ sandhāya. **Etaṃ** “pahāso nāma nirayo, tattha upapajjati” ti **vuttaṃ**. Yathā loke atthavisesavasena sakammakānīpi padāni akammakāni bhavanti “vimuccati puriso” ti, evaṃ idha atthavisesavasena akammakaṃ sakammakaṃ katvā vuttaṃ- “**nāhaṃ, bhante, etaṃ rodāmi**” ti. Ko pana so atthaviseso? Asahanaṃ akkhamanaṃ, tasmā **na rodāmi** na sahāmi, na akkhamāmi attho. Rodanakāraṇaṃhi asahanto tena abhibhūto rodati. Tamevassa sakammakabhāvassa kāraṇabhūtaṃ atthavisesaṃ “**na assuvimocanamattenā**” ti vuttaṃ. **Matam vā, amma, rodantīti** etthāpi matam rodanti, tassa maraṇaṃ na sahanti, nakkhamantīti pākaṭoyamatthoti.

Tālapuṭasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3-5. Yodhājīvasuttādivaṇṇanā

355-357. Yujjhanam yodho, so ājīvo etassāti **yodhājīvo**. Tenāha- “**yuddhena jīvikam kappanako**”ti, **ussāham vāyāmaṃ karoti**ti yujjhanavasena **ussāham vāyāmaṃ karoti**. **Pariyāpādentī**ti maraṇapariyantikaṃ āpadaṃ pāpentī. Tenāha “**maraṇam paṭipajjāpentī**”ti. **Duṭṭhu ṭhapitanti** duṭṭhākārena attano paresañca atthā-vahabhāvaṃ na gataṃ paṭipannaṃ. Parehi saṅgāme jitā hatā ettha jāyantīti **parajito nāma nirayo**. Asidhanugadāyasaṅkucakkāni **pañcāvudhāni**. **Taṃ sandhāyā**ti taṃ yodhājīvaṃ puggalaṃ sandhāya. **Etam** “yo so”ti-ādi **vuttaṃ**. **Catutthapañca-mesūti** hatthāroha-assārohasuttesu. **Eseva nayoti** eso tatiye vutto eva atthato vise-sābhāvato.

Yodhājīvasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Asibandhakaputtasuttavaṇṇanā

358. **Pacchābhūmivāsinoti** (2.0381) aparadesavāsino. **Udakasuddhikabhāvajāna-natthāyā**ti attano udakasuddhikabhāvaṃ jānanatthañceva lokassa ca udakena suddhi hotīti imassa atthassa jānanatthañca. **Upari yāpentī**ti upari brahmalokaṃ yāpentī. **Sammā ñāpentī**ti sammā ujukaṃyeva saggam lokaṃ gamenti. Tenāha- “**saggam nāma okkāmenti**”ti, avakkāmenti ogāhāpentīti attho. **Anuparigacche-yyā**ti anuparito gaccheyya.

Asibandhakaputtasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Khettūpamasuttavaṇṇanā

359. **Thaddhanti** kathinaṃ lūkhaṃ. **Ūsaranti** ūsajātaṃ. Catūhipi oghehi anabhi-bhavanīyatāya **ahaṃ dīpo**. Sabbaparissayehi anabhibhavanīyatāya **ahaṃ leṇo**. Sabbadukkhaparittāsanato tāyanaṭṭhena **ahaṃ tāṇam**. Sabbabhayaḥimsanato **ahaṃ saraṇanti** yojetabbaṃ.

Udakamaṇikoti mahantaṃ udakabhājanaṃ. Bahi vissandanavasena udakaṃ na haratīti **ahārī**, parito na paggharatīti **aparihārī**. **Sakkaccameva desenti** saddhammagāravassa sabbasattesu mahākaruṇāya ca buddhānaṃ samānarasattā. **Catasso pana parisā** satthugāravena attano ca saddhāsampannatāya **saddahitvā okappetvā suṇanti**, tasmā tā desanāphalena yujjanti. Kiccāsiddhiyā satthu desanā tattha **sakkaccadesanā nāma jātā**.

Khettūpamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Saṅkhadhamasuttavaṇṇanā

360. “Yo koci puriso pāṇātipātī musāvādī, sabbo so āpāyiko”ti vatvā puna “yaṃbahulaṃ yaṃbahulaṃ karoti, tena (2.0382) duggatiṃ gacchatī”ti vadanto **attanāva attano vādaṃ bhindati. Evaṃ santeti** yadi bahuso katena pāpakammena āpāyiko, “yo koci pāṇamatipāteti”ti-ādivacanaṃ micchāti. **Cattāri padānīti** “yo koci pāṇamatipāteti”ti-ādinā nayena vuttā cattāro atthakoṭṭhāsā. **Diṭṭhiyā paccayā honti** “atthi kho pana mayā”ti-ādinā ayoniso ummujjantassa. **Balasampannoti**

samattho. **Saṅkhadhamako**Ti saṅkhassa dhamanacicce cheko. **Adukkhenā**ti sukhena. **Upacāropi appanāpi vaṭṭati** ubhinnaṃ sāmāññavacanabhāvato. Appamāṇakatabhāvo labbhateva. Tathā hi taṃ kilesānaṃ vikkhambhanasamatthatāya dīghasantānatāya vipulaphalatāya ca “**mahaggatan**”ti vuccati.

Na ohīyatīti yasmiṃ santāne kāmāvacarakammaṃ, mahaggatakammañca katūpacitaṃ vipākadāne laddhāvasaraṃ hutvā ṭhitaṃ, tesu kāmāvacarakammaṃ itaraṃ nīharitvā sayamaṃ tattha ohīyitvā attano vipākaṃ dātuṃ na sakkoti, mahaggatakammameva pana itaraṃ paṭibāhitvā attano vipākaṃ dātuṃ sakkoti garubhāvato. Tenāha “**taṃ kāmāvacarakammaṃ**”ti-ādi. **Kilesavasena**ti pāpakammasa mūlabhūtakilesavasena. Pāṇātipātādayo hi dosamohalobhādīmūlakilesasamuṭṭhānā. **Kilesavasena**ti vā kammakilesavasena. Vuttañhetamaṃ- “pāṇātipāto kho, gahapatiputta, kammakilesa”ti-ādi (dī. ni. 3.245). **Yathānusandhināva gatanti** yathānusandhisāṅkhāta-anusandhinā osānaṃ gataṃ saṃkilesasammukhena uṭṭhitāya vodānadhammasavasena niṭṭhāpitattā.

Saṅkhadhamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Kulasuttavaṇṇanā

361. Evaṃ pavatta-īhitikāti evaṃ dvidhā pavatta-īhitikā. **Dvīhitikā** Dukkarajīvika-payogā. Salākamattaṃ vuttaṃ etthāti **salākā vuttā**, Purimapade uttarapadalopo. **Ubhatokoṭikanti** yadi “kulānudayaṃ na vaṇṇemi”ti vadati, “bhūtā nikkaruṇā samaṇa tumhe”ti vādaṃ āropehi. Atha (2.0383) sabbadāpi “kulānudayaṃ vaṇṇemi”ti vadati. Evaṃ sante “kasmā evaṃ dubbhikkhe kāle mahatiyā parisāya parivuto janapadacārikaṃ carantā kulūpacchedāya paṭipajjathā”ti evaṃ ubhatokoṭikaṃ vādaṃ āropehīti gāmaṇiṃ uyyojesi.

Dve anteti ubho koṭiyo. **Bahi nīharitunti** na vaṇṇemi vaṇṇemīti dve ante mocento taṃ pucchitamattaṃ **bahi nīharati** nāma. Tattha dosaṃ datvā codento taṃ apucchamaṃ karonto gilitvā viya anto **paveseti** nāma.

Ito so gāmaṇīti-ādi attano bhikkhūnaṃ aññesañca atthakāmānaṃ bhikkhappadānena aniṭṭhappatti-abhāvadassanattaṃ āraddhaṃ. **Dānena sambhūtānī**ti dānamayena puññakiriyavatthunā sammadeva bhūtiṃ vaḍḍhiṃ pattāni. Saccena ariyavohārena sammadeva bhūtāni uppannāni **saccasambhūtānī**ti āha “**saccaṃ nāma saccavāditā**”ti. **Sesasīlanti** aṭṭhavidha-ariyavohārato aññasīlaṃ. **Nihitanti** tasmim kule pubbapurisehi nidhānabhāvena nihitaṃ. **Duppyuttā**ti kasivāṇijjādivasena duṭṭhu payuttā kammantā. **Vipajjantī**ti nassanti. **Kulaṅgāroti** kulassa aṅgārasa-diso vināsakapuggalo. **Aniccatā**ti maraṇaṃ. Tasmim kule padhānapurisānaṃ bhogānaṃ vā sabbaso vināso. Tenāha “**hutvā abhāvo**”ti-ādi.

Kulasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Mañicūḷakasuttavaṇṇanā

362. Taṃ parisanti taṃ rājantepure nisinnaṃ rājaparisaṃ. **Nayaggāheti** kuto-cipi asutvā kevalaṃ attano eva matiyā nayaggahaṇe ṭhatvā.

Kāretuṃ vaṭṭati sati sambhave paṭisaṅkhārassa, senāsanavināso na ajjhupekkhitabboti adhippāyo. Attano ettha kiccāvasāne yaṃ gihīnaṃyeva santakaṃ tāva-kālikaṃ, taṃ gihivikataṃ āha “**gihivikataṃ katvā**”ti. **Na vadāmi** pabbajjitāsāruppato.

Mañicūḷakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Bhadrakasuttavaṇṇanā

363. EvaṃnāmakeTi (2.0384) mallā nāma jānapadino rājakumārā, nesaṃ nivāsatāya “mallā”icceva bahuvacanavasena laddhanāmattā evaṃnāmake janapade. Natthi etassa pattiyā kālantarasaññito kāloti **akālo**, so eva **akāliko**. Tenāha- “**kālaṃ anatikkamitvā pattenā**”ti. So pana “yaṃkiñci dukkhaṃ uppajjamānaṃ uppajjati, sabbaṃ taṃ chandamūlakan”ti evaṃ vutto dukkhassa chandamūlabhāvo, evaṃ chandamūlakassa dukkhassa kathitattā “**imasmim̐ sutte vaṭṭadukkhaṃ kathitan**”ti vuttaṃ.

Bhadrakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

12. Rāsiyasuttavaṇṇanā

364. Rāsiṃ katvā Mārapāsavasena, tatrāpi antarabhedenā vibhajitvā pucchita-bbapañhe ekato rāsiṃ katvā. Tapanāṃ attaparitāpanāṃ tapo, so etassa atthi tapassī, taṃ **tapassiṃ**. So pana taṃ tapanāṃ nissāya ṭhito nāma hoti vuttaṃ “**tapānissitakan**”ti. So pana anekākārabhedena lūkhaṃ pharusāṃ jīvanasīlattā **lūkhajīvī nāma**. Tenāha “**lūkhajīvikan**”ti. Majjhimāya paṭipattiyā uppathabhāvena avaniyā gandhabbāti **antā**, tato eva lāmakattā **antā**. Lāmakampi “anto”ti vuccati “antamidaṃ, bhikkhave, jīvikānaṃ (itivu. 91; saṃ. ni. 3.80), eko anto”ti evamādisu (saṃ. ni. 2.15; 3.90). Aṭṭhakathāyaṃ pana aññamañña-ādharabhāvaṃ urīkatvā “**koṭṭhāsā**”ti vuttaṃ. Hīno gāmoti pāḷi. Gāma-saddo hīnapariyāyoti adhippāyenāha “**gāmmo**”ti. Gāme bhavoti **gāmmo**. **Gāma**-saddo cettha gāmaṃvāsivisayo “gāmo āgato”ti-ādīsu viya. Aṭṭhakathāyaṃ pana “**gāmaṃvāsīnaṃ dhammo**”ti vuttaṃ, tesāṃ cārittanti attho. **Atta**-saddo idha sarīrapariyāyo “attantapo”ti-ādīsu viyāti āha “**sarīradukkhakaraṇanti attho**”ti.

Etthāti (2.0385) etasmim̐ tapanissitagarahitabbapade kasmā antadvayamajjhi-

mapaṭipadāgahaṇaṃ? Attakilamathānuyogo tāva gayhatu idamatthitāyāti adhippāyo. Kāmabhogītapānissitakanijaravatthūnaṃ dassane yathādhippetassa atthassa vibhajitvā kathanaṃ sambhavatīti te dassetvā adhippetattho kathito.

Tamatthanti yo “kāmabhogītapānissitakesu garahitabbeyeva garahati, paṣaṃsitabbeyeva ca paṣaṃsatī”ti vutto attho, tamatthaṃ pakāseto. **Sāhasikakammenā**ti ayuttena kammena. **Dhammena ca adhammena cā**ti dhammikenā adhammikenā ca. Ayoniso pavattaṃ bāhirakaṃ sandhāya codako “**kathan**”ti-ādimāha. Itaro nayidaṃ tādisaṃ attaparitāpanaṃ adhippetamaṃ, atha kho yoniso pavattaṃ sāsanikamevāti dassento “**caturaṅgavīriyavasena cā**”ti āha. Tattha “kāmaṃ tacco ca nhāru ca aṭṭhi ca avasissatū”ti-ādinā (ma. ni. 2.184; saṃ. ni. 2.22.237; a. ni. 2.5) nayena vuttā sarīrenirapekkhavipassanāya ussukkāpanavasena pavattā vīriyabhāvanā “caturaṅgavīriyavasena”ti vuttā. Tathā abbhokāsikanesaṃjīkatapādinissitāva kilesanimmathanayogyā vīriyabhāvanā “**dhutaṅgavasena cā**”ti vuttāti. Ariyamaggena nissesakilesānaṃ pajānaṃ **nijjarā**. Sā ca attapaccakkhatāya sandiṭṭhikā tiṇṇaṃ mūlakilesānaṃ pajānaṃ “**tisso**”ti ca vuttā. Tenāha “**ekopi**”ti-ādi.

Rāsiyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

13. Pāṭaliyasuttavaṇṇanā

365. “Māyañcāhaṃ pajānāmi”ti vacanaṃ kāmaṃ tesaṃ māyāvībhāvadassana-paramaṃ, bhagavato pana māyāsāṭṭheyyādikassa sabbassa pāpadhammassa bodhimūle eva setughāto, tasmā sabbaso pahīnamāyo, sabbaññutāya māyaṃ aññe ca ñeeye sabbaso jānāti. Tena vuttaṃ “**māyañcāhaṃ, gāmaṇi, pajānāmi**”ti-ādi. **Māyañca pajānāmi**ti na kevalamaṃ māyaṃ eva jānāmi, atha kho aññampi idaññidañca jānāmi.

Itthikāmeḥi (2.0386) itthīhi ceva tadaññakāmeḥi ca. **Ekasmiṃ ṭhāneti** ekasmiṃ padese. **Ekekasseva** āgantukassa gahaṭṭhassa vā pabbajitassa vā. **Satti-anurūpenā**ti vibhavasatti-anurūpena. **Balānurūpenā**ti parivārabalānurūpena. **Satti-anurūpenā**ti vā saddhāsatti-anurūpena. **Balānurūpenā**ti vibhavabalānurūpena. Dhammesu samādhī dasakusaladhammesu samādhānaṃ. Aggahitacittatā pariyaṭṭhakāritā. Tena lokiyasīlavisuddhi diṭṭhivisuddhi ca vuttā. Tathā cāha- “ko cādi kusalānaṃ dhammānaṃ, silāñca suvisuddhaṃ diṭṭhi ca ujukā”ti (saṃ. ni. 5.369). Tattha paṭiṭṭhitassa upari kattabbaṃ dassetuṃ “**dhammasamādhismiṃ ṭhito**”ti-ādi vuttaṃ. **Ayaṃ paṭipadāti** tassa kammaphalavādino satthu vacanaṃ sabbesaṃca ayaṃ mayhaṃ silasaṃvarabrahmavihārabhāvanāsaṅkhātāpaṭipadā anaparādhakatāya eva saṃvattati. **Jayaggāhoti** ubhayathāpi mayhaṃ kāci jāni natthi.

Pañca dhammā dhammasamādhī nāma, vipassanāmaggaṃ phaladhammamattaṃ vā. Tatiyavikappe sīlādivisuddhiyā saddhiṃ brahmavihārā yathāvuttatividhadhammāvahattā **eva dhammasamādhī nāma**. **Pūrentassa uppannā cittekaggatāti** vuttakhaṇikacittekaggatā. Sāpi cittassa samādhānato “cittasamādhī”ti vuttā, tassa

paṭipakkhaṃ vikkhambhanti samucchindanti ca hutvā pavattā yathāvuttasamādhī
eva viśesena **cittasamādhī** nāma.

Pāṭaliyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Gāmaṇisaṃyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Asaṅkhatasaṃyuttaṃ

1. Paṭhamavaggo

1-11. Kāyagatāsatisuttādivaṇṇanā

366-376. Asaṅkhatanti (2.0387) na saṅkhatam hetupaccayeti. Tenāha “**aka-**
n”ti. **Hitam esantenā**ti mettāyantena. **Anukampamānenā**ti karuṇāyantena. **Upādā-**
yāti ādiyitvāti ayamatthoti-āha “**cittena pariggahetvā**”ti. **Aviparītadhammadesa-**
nāti aviparītadhammassa desanā, paṭipattimpi sāvakā viya garuko bhagavā.
Dāyajjam attano adhiṭṭhitam niyyāteti.

Bhikkhāsampattikālādīnaṃ sattannaṃ sappāyānaṃ sampattiyā labbhanakāle.
Vipattikāle pana ettha vuttavipariyāyena attho veditabbo. **Bhāriyanti** dukkhabahu-
latāya dāruṇam. **Amhākam santikā** laddhabbā. **Tumhākam anusāsanī**ti tumhākam
dātabbā anusāsani.

Kāyagatāsatisuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Dutiyavaggo

23-33. Asaṅkhatasuttādivaṇṇanā

377-409. Tattha ca natthi ettha taṇhāsaṅkhātamaṃ nataṃ, natthi etasmim vā adhi-
gate puggalabhāvoti **anataṃ**. **Anāsavanti** etthāpi eseva nayo. Saccadhammatāya
saccaṃ. Vaṭṭadukkhato pārametīti **pāram**. **Sanhaṭṭhenā**ti sukhumaṭṭhena nipuṇam.
Tato eva **duddasatāya**. **Ajajjaram** niccasabhāvattā. Natthi etassa nidassananti vā
anidassanaṃ. Etasmim adhigate natthi saṃsāre. Papañcanti vā **nippapañcaṃ**.

Etasmim (2.0388) adhigate puggalassa maraṇam natthīti vā **amataṃ**. Atappaka-
ṭṭhena vā **paṇitaṃ**. Sukhahetutāya vā **sivam**. Taṇhā

khīyanti etthāti **taṇhakkhayaṃ**.

Aññassa tādissassa abhāvato vimhāpanīyatāya **abhūtamevā**ti. Kutoci paccayato anibbattameva hutvā **bhūtaṃ** vijjamānaṃ. Tenāha “**ajātaṃ hutvā atthi**”ti. Natthi ettha dukkhanti niddukkhaṃ, tassa bhāvo **niddukkhattaṃ**. Tasmā **anītikaṃ** itira-hitaṃ. Vānaṃ vuccati taṇhā, tadabhāvena **nibbānaṃ**. Byābajjhaṃ vuccati dukkhaṃ, tadabhāvena **abyābajjhaṃ**. Paramatthato saccato suddhibhāvena. Kāmā eva puthujjanehi allīyitabbato **ālayā**. Esa nayo sesesupi. **Patitṭhaṭṭhenā**ti patitṭhābhāvena vaṭṭadukkhatto muccitukāmānaṃ dīpasadisamaṃ oghehi anajjhottharaṇīyattā. **Allīyitabbayuttaṭṭhenā**ti allīyitumaṃ arahabhāvato. **Tāyanaṭṭhenā**ti sapara-tāyanaṭṭhena. **Bhayaṣaraṇaṭṭhenā**ti bhayassa hiṃsanaṭṭhena. **Seṭṭhaṃ** uttamaṃ. **Gatī**ti gandhabbaṭṭhānaṃ.

Asaṅkhatasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

Asaṅkhatasaṃyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Abyākatasaṃyuttaṃ

1. Khemāsuttavaṇṇanā

410. Bimbisārassa (2.0389) **upāsikā**ti bimbisārassa orodhabhūtā upāsikā. **Paṇḍiccaṃ** sikkhitabhāvena. **Veyyattiyaṃ** visāradabhāvena. **Visāradā** nāma tihe-tukapaṭṭisandhisiddhasābhāvikaṃ paññā, tāya samannāgatā.

Acchiddakagaṇanāya kusaloti navantagaṇanāya kusalo. **Aṅgulimuddāya gaṇa-nāya kusalo**ti aṅgulikāya eva gaṇanāya kusalo seyyathāpi pādasikā. **Piṇḍagaṇanā-yā**ti saṅkalanapaṭṭuppannakārino piṇḍavasena gaṇanā. **Tathāgatoti** khīṇāsavo, tathāgataṃ sandhāya pucchati khīṇāsavoti cassa arahattaphalavasibhāvitakhandhe upādāya ayaṃ paññatti hoti. Tesu khandhesu sati khīṇāsavā satta-saṅkhātā hontīti vohārena paññapetumaṃ sakkā bhavēyya, asantesu na sakkā, tasmā paraṃ maraṇāti vuttattā tesamaṃ abhāvā “**abyākatametana**”ti vuttaṃ. Yadi evamaṃ tesamaṃ abhāvato “na hoti tathāgato paraṃ maraṇā”ti puṭṭhāya “āmā”ti paṭijāni-tabbā siyā, taṃ pana satta-saṅkhātassa pucchitattā na paṭiññātanti daṭṭhabbaṃ. **Yena rūpenā**ti satta-tathāgate vuttarūpaṃ sabbaññutathāgate paṭikkhipitumaṃ “**taṃ rūpan**”ti-ādi vuttaṃ. **Yaṃ upādāyā**ti yaṃ khandhapañcakaṃ upādāya. **Tadabhāve-nā**ti tassa khandhapañcakassa abhāvena. **Tassā paññattiyā**ti satta-paññattiyā abhāvaṃ. Niruddhaṃ na nidasseti.

Khemāya theriyā vuttaṃ paṭhamaṃ suttaṃ bhagavato seṭṭhatthadīpanato agga-padāvacaṃva hotīti vuttaṃ “**aggapadasmin**”ti.

Khemāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Anurādhasuttavaṇṇanā

411. **Idha** saḷāyatanavagge saṅgāyanavasena saṅgītikārehi vuttaṃ.

3-8. Paṭhamasāriputtakoṭṭhikasuttādivaṇṇanā

412-417. **Rūpamattanti** (2.0390) ettha **matta**-saddo visesanivatti-attho. Ko pana so visesoti? Yo bāhiraparikkappito idha tathāgatoti vuccamāno attā. **Anupalabbhiya-sabhāvoti** anupalabbhiyattā.

Paṭhamasāriputtakoṭṭhikasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Kutūhalasālāsuttavaṇṇanā

418. **Nānāvidhanti** taṃtaṃdiṭṭhivādapaṭisaṃyuttaṃ aññampi vā nānāvidhaṃ tiracchānakathaṃ. Bahūnaṃ kutūhaluppattiṭṭhānatoti yojanā. **Yāva ābhassarabrahmalokā gacchatīti** agginā kappavuṭṭhānakāle gacchati, taṃ sandhāya vuttaṃ. **Imañca kāyanti** imaṃ rūpakāyaṃ. **Cuticcittena nikkhipatīti** cuticcittena bhijjamānena nikkhipati. Cuticcitassa hi oraṃ sattarasamassa cittassa uppādakkhaṇe uppannaṃ kammajarūpaṃ cuticcittena saddhiṃ nirujjhati, tato paraṃ kammajarūpaṃ na uppajjati. Yadi uppajjeyya, maraṇaṃ na siyā, cuticcittaṃ rūpaṃ na samuṭṭhāpeti, āhāra-jassa ca asambhavo eva, utujaṃ pana vattateva. Yasmā paṭisandhikkhaṇe satto aññataraṇāya upapajjati nāma, cutikkhaṇe paṭisandhicittaṃ aladdhaṃ aññataraṇāya, tasmā vuttaṃ “**cutikkhaṇe ...pe... hotī**” ti.

Kutūhalasālāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Ānandasuttavaṇṇanā

419. **Tesaṃ laddhiyāti** tesaṃ sassatavādānaṃ laddhiyā saddhiṃ **etaṃ** “atthattā”-ti vacanaṃ ekaṃ abhavissa. Tato eva anulomaṃ taṃ nābhavissa ñāṇassāti asāraṃ etanti adhippāyo. **Api nu metassā** Ti me etassa anattāti vipassanāñāṇassa anulomaṃ api nu abhavissa, vilomakameva tassa siyāti attho.

Ānandasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Sabhiyakaccānasuttavaṇṇanā

420. Yassapa'ssāti (2.0391) pāṭhassa ayaṃ piṇḍattho “āvuso”ti-ādi. Tatthāyaṃ sambandho- āvuso, yassapi puggalassa tīṇi vassāni vuṭṭho, ettakena kālena “hetumhi sati rūpīti-ādipaññāpanā hoti, asati na hoti”ti ettakaṃ byākaraṇaṃ bhavēyya, tassa puggalassa ettakameva bahu, ko pana vādo atikkante! Ito atikkante dhammadesanānaye vādoyeva vattabbameva natthīti therassa pañhabyākaraṇaṃ sutvā paribbājako pītisomanassaṃ pavedesi.

Sabhiyakaccānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Abyākatasamṃyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Sāratthappakāsiniyā samṃyuttanikāya-aṭṭhakathāya

Saḷāyatanavaggavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.